

תחייתה של עילת 'מות הנישואין':

שיטת רבינו ירוחם בבית הדין הרבני

שי זילברברג* ועמיחי רדזינר**

מבוא. א. שיטתו של רבינו ירוחם וגורלה עד ל'תחייתה'. 1. בין שיטת רבינו ירוחם לדברי ר' חיים פלאג'י. ב. תחייתה של שיטת רבינו ירוחם ודיון בדעות הדיינים שסדו את השימוש בה. 1. שיטת הרב צימבליסט; 2. הרב דייכובסקי ו'מות הנישואין'. ג. שלילתה של שיטת רבינו ירוחם. ד. דרכי צמצומה של שיטת רבינו ירוחם. 1. הוכחת המרידה ההדדית בראיה מפורשת; 2. כיצד החלה המרידה ההדדית? - מרידת צד אחד היא הגורם למרידת הצד השני; 3. שאלת האשם; 4. התניית הגט; 5. שיטת רי"ו מסייעת לנשים בלבד. ה. היקף השימוש בשיטת רבינו ירוחם. ו. הסיבות לעליית שיטתו של רי"ו. ז. דברי סיום.

מבוא

בפס"ד שניתן לאחרונה בבית הדין הרבני הגדול,¹ נידון ערעור על פסיקת ביה"ד האזורי שקבעה כי פירוד של כמה שנים, המבטא בנסיבות העניין את חוסר רצונם של בני הזוג בהמשך חיי הנישואין, הוא לכשעצמו עילת גירושין המביאה לחיוב בגט.² כך הציג את הדברים הדיין הרב שלמה שפירא:

לכשנעניין במשמעות פסק דין זה יש לקבוע, בפני בית הדין לא הועלתה עילה כל שהיא המחייבת את האשה להתגרש. וסיבת הגירושין היא המציאות שנוצרה ששני הצדדים אינם רוצים זה בזה. ובכאן גוונא [=ובכזה מקרה] אין מקום להמשיך הנישואין יהא הטעם מה שיהיה. יסודו של חיוב זה מבואר בדברי רבינו ירוחם...

כוונת הדברים היא שלבית הדין לא הוצגו עילות גירושין 'קלאסיות' הכרוכות באשם מצד אחד מבני הזוג (כגון אלימות) או במצב שנוצר אצל האחד ויכול לפגוע באחר (כגון מחלות).³ השבר שאירע בין בני הזוג וחוסר אפשרות לאחותו, הם שהביאו את ביה"ד לחייב את האשה להתגרש. בהמשך פסק הדין מופיע פירוט על עילה זו של רבינו ירוחם (להלן: רי"ו):

* עורך דין ותלמיד מחקר בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.

** פרופסור מן המניין, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.

ההדגשות אינן במקור אלא אם נאמר אחרת; נפתחו ראשי תיבות המופיעים בציטוטים השונים; במקום שלא צוין אחרת פסקי הדין פורסמו במאגר 'נבו'. תודתנו נתונה לרות הלפרין-קדרי, אבישלו וסטרייך, צבי זוהר, בנימין שמואלי ויוסף שרעבי וכן לחברי מערכת 'משפטים' ולעורכים על הערותיהם המועילות. האחריות לכתוב היא כמובן שלנו בלבד.

¹ ערעור (גדול) 861543/6 (16.10.2017).

² במדרג הלשוניות בהן נוקט ביה"ד בבואו לפסוק בתביעת גירושין, לשון 'חיוב בגט' היא שנייה רק לכפיית גט. להגדרות ולנתונים לגבי פסקי הדין המכילים לשון זו ראו: ירון אונגר ואורלי אלמגור לוטן, **סרבנות גט בישראל - רקע הלכתי, משפטי, היקף התופעה והדרכים לטיפול בה** (הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 2011); רות הלפרין-קדרי, אריאלה גורנשטיין-פניג, קרן הורוביץ **נשים ומשפחה בישראל - דו-שנתון סטטיסטי 77-78** (2016). ההבדל המשמעותי בין שתי לשונות אלה הוא בסנקציות אשר יוטלו על סרבן הגט. כאשר מדובר בכפיית גט, יישלה הסרבן למאסר, ואילו כאשר מדובר בחיוב, יוטלו עליו בתחילה סנקציות קלות יותר אשר מנויות בחוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) תשנ"ה-1995. מטבע הדברים יש פער משמעותי בין המספרים של פסקי הדין לחיוב ולכפייה. כך למשל, בשנת 2015 ניתנו 158 פסקי דין לחיוב בגט, אך רק חמישה פסקי דין לכפיית גט (הלפרין-קדרי ואחרות, שם, עמ' 78).

³ לפירוט עילות אלה ראו: בנציון שרשבסקי ומיכאל קוריאנאלי **דיני משפחה** כרך ב' 589-637 (2016). לדיון בשאלת דרישת האשם בגירושין ההלכתיים מוקדש החיבור: אבישלו וסטרייך **הזכות לגירושין: גירושין ללא אשם במסורת היהודית** (2014). וראו במיוחד את הפרק הראשון לצורך הגדרת עילות הגירושין ושאלת האשם.

ונראה לומר כפי מה שכתבנו במקום אחר שחיוב הצדדים בגט היכא ששני הצדדים אינם רוצים זה בזה נסמך על דברי רבינו ירוחם המוזכרים רבות בפסיקת בתי הדין... וכפי שכתבנו במקומות אחרים עילה זו היא מהעילות הנפוצות ונטענות רבות בשנים האחרונות...

ומדברים אלו יש ללמוד שני עקרונות, העיקרון הראשון הוא שמכיוון שהצדדים אינם רוצים זה בזה מחייבים אותם להתגרש שכיון ששניהם אינם רוצים במצב זה אין מקום להמשיך הנישואין ולעכב הגירושין, מפני שבמקרה ששני הצדדים אינם רוצים בהמשך הנישואין עצם המצב מחייב הפקעת הנישואין וגירוש הצדדים. לעניין זה לא מעלה ולא מוריד איך הגיעו למצב זה, האם מפני ששני הצדדים פה אחד החליטו שאין הם רוצים בנישואין, או שהאשה לא חפצה בבעל ועקב כך גם הבעל אינו רוצה בה, או להיפך, הבעל לא רוצה באשה ובעקבות מעשיו או דרישתו האשה גם היא אינה רוצה בו. מכיוון שעתה נוצר המצב ששניהם אינם רוצים זה בזה, המציאות מורה ומכריחה לגירושין מכיוון ששניהם מורדים זה על זה... מפני שלא יכולים להיות נישואים כאלו שאין אפשרות לקיים חיי אישות.⁴

כפי שנראה להלן, חלק מדבריו אלה של הרב שפירא – לגבי היקפה של שיטת רי"ו – שנויים במחלוקת, אולם דומה שיש דברים עליהם יסכימו הכל. ראשית, כי "דברי רבינו ירוחם מוזכרים רבות בפסיקת בתי הדין", וכי לא תמיד היה כך ומדובר בעלייה משמעותית בשימוש בעילה זו "בשנים האחרונות" דווקא.⁵ חידד טיעון זה הדיין הרב יצחק אושינסקי:⁶

ויש להעיר. על פניו נראה שדינו זה של רבנו ירוחם, דין "מורדים זה בזה" המוביל לחיוב גט או לכפייה, "התגלה" רק בתקופה האחרונה. המעיין בפסקי דין רבניים קדומים יבחין כי לא הזכירו דין זה בשום פסק דין, אף על פי שהיו כמה פסקי דין על אודות בן זוג סרבן גט רק מתוך נקמנות גרידא.

שנית, שיטתו של רי"ו מזוהה עמו באופן בלעדי, ועל כן קרויה על שמו.⁷

⁴ השוו להגדרה דומה בתיק (צפת) 862233/1 (8.1.2013): "מפסק דינו של רבינו ירוחם שיובא להלן אנו למדים כי די בנסיבות של שלילת שלום בית על ידי שני בני הזוג כדי להביא לפסיקת חיוב גירושין ביחס לבן הזוג המסרב להתגרש... קבע רבינו ירוחם בשם רבו שאין לך אלא שעתו ומקומו, והכול נקבע בהתאם לנסיבות שהתבררו לבית הדין. וככל שכעת, לפי המצב הנוכחי המתברר בבית הדין בעת הדיון, שניהם אינם רוצים זה בזה, וגם הבעל כבר אינו רוצה באשתו כפי שהיא כעת – די בכך לחייב את הבעל בגירושין".

⁵ האמירה ששיטת רבינו ירוחם נידונה ומשמשת כעילה משמעותית בבתי הדין "בשנים האחרונות" דווקא, חוזרת בפסקי דין שונים. ראו למשל: תיק (נתניה) 292973/1 (29.1.2012); תיק (חיפה) 588304/20 (22.11.2015); תיק (נתניה) 1012834/1 (16.6.2016); תיק (ת"א) 936936/2 (5.12.2016); תיק (נתניה) 1101429/2 (13.12.2017); תיק (חיפה) 1083672/1 (25.1.2018).

⁶ תיק (חיפה) 940783/13 (30.11.2015), וראו שם ניסיונו ליישב תמיהה זו. ראו גם דברי הרב שאנן בסוף הציטוט המובא להלן בה"ש 41.

⁷ אמנם ראו שיטותיהם הדומות, אך הבלתי תלויות, של ר' חיים פלאגי והרב משה פיינשטיין, להלן ה"ש 44, 273.

נקל להבין מה גדולה משמעותה של שיטה זו בפתרון סכסוכי גירושין רבים. יהיו שיראו בקבלתה הפנמה של רעיון 'מות הנישואין',⁸ כפי שהוצגה שיטתו של אחד מחשובי הדיינים (וכפי שנראה להלן, מראשוני העושים שימוש בשיטת רי"ו), הרב שלמה דיכובסקי:⁹

עצם מצב הפרוד הממושך מהווה עילה לחיוב האשה בגט פיטורין. עמיתנו הגר"ש דיכובסקי שליט"א מקבל קביעה זו והפכה לשיטה במספר פסקי דין שהוציא בנסיבות אלו, ונתן הגדרה למצב של פירוד ממושך, מצב של **מות הנישואין**. ומצב זה כשלעצמו, הוא רואה בו עילה לחיוב בגט לאותו צד שמסרב לסיים נישואין אלו, ומבלי שיהיה צורך לבדוק מי מבני הזוג גרם ל"**מות הנישואין**".

ההבנה כי שיטת רי"ו היא שיטה בעלת השפעה עצומה על יכולת הפתרון של סכסוכי גירושין מוצגת בצורה ציורית בדבריו של דיין שהקדיש מאמר לנושא:¹⁰

וכבר שמעתי מאחד מבכירי ומגדולי הדיינים שליט"א שהמשיל את דינו של רבינו ירוחם שהוא כאנטיביוטיקה לדיינים כיון שעל פיו ניתן לפתור תיקים שאין להם מוצא.

אחד מן החוקרים היחידים שהקדישו דיון לשיטה זו לא היסס לקבוע בסיכום דבריו כי "ההלכה הרבנית בימינו הפליאה והפכה את פסקי רבנו ירוחם לגולת הכותרת בדיני גירושין".¹¹ להלן נדון בשורשי שיטה זו, בדרך בה התקבלה בבתי הדין ובמחלוקות המתקיימות בהן על שאלת היקפה והשימוש בה. מובן שהמהפכה שהיא נושאת בחובה לגבי ההקלה בעילות הגירושין לא התקבלה על דעתם של כלל הדיינים. עם זאת, כפי שפתחנו ניתן לראות שהשימוש בה אכן צובר תאוצה בשנים האחרונות, עד שבכמה פסקי דין היא כבר מכונה "מנהג בתי הדין".¹² על כן נראה שיש לבחון מחדש דברים שנכתבו לפני שנים ספורות:¹³

הבעיה המרכזית היא אפוא שבתי-הדין הרבניים נרתעים מלזנוח את הקטגוריות המסורתיות של אשמה, גם כאשר בית-הדין מבין יפה שהמציאות שהתפתחה בפועל איננה בת שינוי ושהיא מחייבת פירוק הנישואין, בלי קשר לשאלה בעטיו

⁸ ראו דברי השופט יצחק עמית בבג"ץ 5185/13 פלוני ועודד גז' נ' ביה"ד הרבני הגדול (28.2.2017), פסקה 16: "לשבחן של בית הדין יש לומר, שמגמות אלה כבר מחלחלות וכי חלק מהדיינים מכירים במצב של "מות הנישואין" ועושים להתרתו".

⁹ הרב אברהם שרמן, "פירוד ממושך בין בני זוג כעילה לחיוב גט פיטורין" **כנס הדיינים-התשס"ז** (2008) 102. ההדגשות במקור. הרב שרמן חולק על עמדת הרב דיכובסקי, ראו להלן ליד הערות 104 ו-113, אולם אין ספק שהוא מבטא אותה נכונה, ואף מביא שם, בעמ' 103, ציטוט מדבריו של הרב דיכובסקי בו הוא מודה בקבלתו את עקרון 'מות הנישואין'. דברי הרב דיכובסקי מובאים בהסכמה גם בתיק (חיפה) 523426/2 (1.9.2014). לציטוטים נוספים של הרב דיכובסקי בשבח הכרה ב'מות הנישואין' ולדברי החולקים עליו, ראו: אביעד הכהן "להציל עשוק מיד עושקו": לדמותו של דיין בישראל – על פועלו ההלכתי והשיפוטי של הרב שלמה דיכובסקי" **משפחה במשפט** ו-9, 35 (2013-2014). על פולמוס מות הנישואין בבתי הדין ראו וסטרליך, לעיל ה"ש 3, עמ' 91-86.

¹⁰ הרב חיים שלמה שאנן "בדין איש ואשה המורדים זה על זה וצד אחד מעכב גט ובירור שיטת רבנו ירוחם בזה" **מוריה** ל (ג-ד) קג (תש"ע).

¹¹ שרשבסקי-קורניאלדי, לעיל ה"ש 3, בעמ' 698.

¹² ראו, למשל: תיק 940783/13, לעיל ה"ש 6; תיק (ת"א) 1011050/3 (24.10.2017): "והוראתו כחיוב ואף ככפייה היא מנהג פשוט וברור בבתי הדין הרבניים"; תיק (חיפה) 1073434/5 (6.11.2017): "וכן מנהג בתי הדין אשר שמענו ונדעם, וכן עשו מעשה בפסקי דין רבניים [וכאן מופיע פירוט ארוך]... וכל היד המרבה לבדוק תמצא עוד כהנה וכהנה החלטות למכביר בנדון זה".

¹³ פנחס שיפמן **שפה אחת ודברים אחדים** 126 (2012).

של מי הם נכשלו... אכן, לעתים נשמעים גם קולות אחרים בבית-הדין הרבני, כגון דברי הרב שלמה דיכובסקי... אך למרבה הצער, השקפה זו לא קנתה לה אחיזה מספקת בתודעתם ובפסיקתם של רוב הדיינים...

מצד שני, כפי שנראה להלן היה גם מי שהפריז לכיוון השני כשכתב:¹⁴

בתי-הדין קיבלו את הלכת רבינו ירוחם כהלכה שאין חולקים עליה ופועלים על-פיה הן כשמדובר בכפיית בעל והן כשמדובר בכפיית אישה.

א. שיטתו של רבינו ירוחם וגורלה עד ל'תחייתה'

איננו יודעים רבות על תולדות חייו של רבינו ירוחם בן משולם.¹⁵ ידוע שהוא נולד בפרובנס לקראת סוף המאה ה-13, עזב אותה עם גירוש יהודי צרפת ב-1306 ועבר לטולדו שבקסטיליה, שם למד בתחילה אצל הרא"ש, ולאחר מכן אצל רבי אברהם בן אשמעאל (או 'אסמעאל') שהיה תלמידו של הרשב"א.¹⁶ כפי שנראה, רבי אברהם הוא למעשה אבי השיטה הידועה כשיטת רי"ו ואשר לה מוקדש מאמר זה. רי"ו ידוע במיוחד בגין שני ספריו: 'ספר מישרים' שדן בדיני ממונות, ובכללם בחיובים שבין איש ואשתו, ו'ספר תולדות אדם וחוה' על דיני איסור והיתר המעשיים והנהגים בזמננו. לחיבורים אלה השפעה גדולה על ספרות ההלכה בדורות הבאים המצטטת אותם לאין ספור, ובכלל זה על מחברי השולחן ערוך, רבי יוסף קארו והרמ"א ועל נושאי כליהם, המזכירים אותו במאות מקומות שונים.¹⁷

נתיב כג של 'ספר מישרים' עוסק בחיובים הממוניים שחב הבעל לאשתו, בפרט כתובה ומזונות. החלק השמיני של נתיב זה עוסק במקרים בהם חייב הבעל לשלם לאשתו את כתובתה, ובמקרים בהם הוא פטור מתשלום זה. באופן טבעי עוסק פרק זה בעילות הגירושין השונות. בפרק מוקדש דיון רחב ל"דין מורדת ומורד",¹⁸ דיון שאין ברובו חידושים אלא סיכום הלכתי מפורט של העמדות שנפסקו בדורות הקודמים לו. רי"ו מצדד בעמדת מורו הרא"ש ומורו של מורו, הרשב"א, לפיה אין

¹⁴ אברהם בארי "מזונות בעת פירוד – בין 'מורדת' למעין מורדת" **מחקרי משפט** טו 322, 360 (2000).

¹⁵ עליו ועל עבודתו ההלכתית ראו: Judah D. Galinsky and James T. Robinson "Rabbi Jeruham b. Meshullam, Michael Scot, and the Development of Jewish Law in Fourteenth-Century Spain" 100 HARVARD THEOLOGICAL REVIEW 489 (2007) ושם מקורות רבים המנסים להאיר את חייו. המאמר פותח במשפט: "One of the most mysterious and haunting of all medieval halakhic figures must certainly be the fourteenth-century sage Rabbi Jeruham b. Meshullam".

¹⁶ עליו ראו: יצחק גולדשטיין "פסקי בבא קמא לרבי אברהם אבן אשמעאל" **מוריה** טו א-ב כב (תשמ"ו).

¹⁷ על החיבור והשפעתו ראו: מנחם אלון **המשפט העברי - תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו** 1051–1054 (מהדורה שלישית, תשמ"ח); Galinsky; לעיל ה"ש 15; יהודה גלינסקי "ונשתוממותי על המראה בראותי כמה טעויות והשמטות יש בדפוס: לבירור אופיין של מהדורות 'ספר מישרים' לר' ירוחם בן משולם" **שנתון המשפט העברי** כו 147 (תשס"ט-תשע"א).

¹⁸ לפרטיהם ראו שרשבסקי-קוריאנלדי, לעיל ה"ש 3, פרק יב. בקצירת האומר נאמר כי 'מורד' ו'מורדת' הם הכינויים ההלכתיים של בני זוג המסרבים לחיות חיי אישות עם בני זוגם, וממילא הם רלוונטיים לבני זוג שאינם חיים יחדיו ואשר אינם מעוניינים בהמשך קשר הנישואין. ההלכה מבחינה בין שני סוגים של מרידה אשר יש ביניהם נפקויות שונות. האחד הוא מניעת יחסי אישות בכדי לשכנע את בן הזוג השני לעשות דבר או להימנע ממנו, השני והמשמעותי יותר הוא טענת 'מאיסה' עלי, כלומר הבעת סלידה מבן הזוג וממילא חוסר רצון לחיים משותפים. בשנים האחרונות חל במערכת בתי הדין שינוי ביחס לטענה אחרונה זו, וראו להלן ה"ש 87.

כופין גט בטוענת 'מאיס עלי', עמדה שבאותו זמן הלכה והתפשטה בספרד.¹⁹ לאחר שהוא מסיים את דיונו במורדת מופיע הקטע שעומד במרכז עיונו:²⁰

וכתב מורי הרב רבי אברהם בן אשמעאל כי נראה לו שאשה שאמרה 'לא בעינא ליה [=איני רוצה בו], יתן לי גט וכתובה', והוא אומר 'אנא נמי לא בעינא לה [=גם אני איני רוצה בה] אבל איני רוצה ליתן גט', מסתברא דאין [=מסתבר שאין] דנין אותה כמורדת להפסידה כלום מעיקר כתובה ונדוניא. אלא מיהו משהיין לה תריסר ירחי אגיטא דילמא הדרי בה [=אלא מחכים שנים-עשר חודשים, אולי תחזור בה], ולאחר שנה כופין אותו לגרש והפסידה תוספת וכל מאי דיהיב לה מדיליה, דאדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה [=הפסידה תוספת כתובה וכל מה שנתן לה משלו, משום שעל דעת שתיקה ותצא לא נתן לה].

משמעותה של הלכה זו ברורה: אם שני בני הזוג אינם רוצים בחיים משותפים אולם הבעל מסרב לגרש את אשתו, נותנים לזוג שנה כדי לנסות לשקם את יחסיהם,²¹ ואם נכשל הנסיון כופים בסיומו את הבעל לגרש את אשתו. 'המחיר' מבחינת האשה הוא הפסד תוספת הכתובה, מה שבמקרים רבים הוא עיקר הסכום לו התחייב הבעל לשלם בעת גירושין, אולם דומה שבמרבית המקרים לא יהווה הפסד זה שיקול מרכזי מצד אשה הרוצה בגט מבעלה.²² במלים אחרות: יתכן ו"די בנסיבות של שלילת שלום בית על ידי שני בני הזוג"²³ בכדי להביא לכפיית הבעל בגט. שתי הערות נדרשות כאן. ראשית, כפיית גיטין היא דבר נדיר ביותר בהלכה של מאות השנים האחרונות בכלל, ובבתי הדין הרבניים בישראל בפרט.²⁴ אשר על כן כמעט ולא מצאנו מקרים בהם בתי דין הזדרזו לכפות סרבנים על סמך עילה זו לבדה ושלחו אותם למאסר (כפיית גט בישראל מתבצעת בדרך של מאסר סרבן הגט).²⁵ עם זאת, דברי ר"י הביאו הרכבים שונים בבתי הדין לפסיקת חיוב בגט ולהטלת סנקציות על הסרבנים. הבחנה זו עולה כבר בדברי ההרכב הראשון שעשה שימוש מהותי בשיטת ר"י:²⁶ "וכמו שהבאנו מדברי רבנו ירוחם שבכגון זה כופין אותו לגרשה, ואף אם לא נגיע לידי מדה זו של כפייה, מ"מ יש לחייבו לגרשה". הערה שניה נוגעת לשאלת הנמען של כפיית הגט. באופן פשוט מדבר ר"י על כפיית הבעל, ואכן היה מי שרצה ללמוד מדבריו כי לא ניתן להסתמך על שיטתו בכדי לחייב

¹⁹ אלימלך וסטרייך "עלייתה ושחיקתה של עילת המורדת" **שנתון המשפט העברי** כא 123, 136–141 (תשנ"ח-תש"ס).
²⁰ דף סא טור א' בדפוס הראשון, עמ' תצד במהדורת יאיר חזן, ירושלים תשע"ב. מהדורה זו מכילה תיקונים מכתבי היד של החיבור, והנוסח למעלה מובא לפיה. יצוין שעד למהדורת חזן לא הודפס החיבור מאז דפוסו הראשון, ונציה ש"י"ג (1553), אם כי חלקים ממנו מופיעים בחיבור המוסב עליו, 'נתיבות משפט' של ר' חיים אלגזי, קושטא תכ"ט (1669). יתכן שהגורם לכך הוא מסורת שמוטלת קללה על מי שידפיס את החיבור או יכתוב לו פירוש. ראו: Galinsky, לעיל ה"ש 15, בעמ' 489; יוסף ויכלדר "רבנו ירוחם טמיר" **המבשר תורני** כ"ב אב תשע"ב עמ' ח.
²¹ לניתוח משמעותו של פרט זה על רקע שאיפתה של ההלכה לשלום בית במקום האפשר, ראו: יוסי שרעבי **'שלום בית': התערבות ביישוב משברי נישואין ובמניעתם בהלכה ובמשפט** 112–113 (עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן תשע"ג).

²² במסגרת המאמר לא נעסוק בשאלת הכתובה, אולם עניינה עולה פעמים רבות בפסיקת בתי הדין. ראו למשל: תיק (ת"א) 1043346/1 (8.5.2017). ובו מקורות רבים לדיון. כן ראו דיון רחב בעניין זה: הרב אוריאל לביא **עטרת דבורה** - 255 (תשס"ט).

²³ לשון בית הדין בצפת, לעיל ה"ש 4. עם זאת, להלן נראה שהיו שהתנגדו לניסוח זה ודרשו מרידה מפורשת של בני הזוג.

²⁴ ראו לעיל ה"ש 2.

²⁵ שרשבסקי-קוריאדלי, לעיל ה"ש 3, בעמ' 703–705. למקרה חריג בו כן נשלח בעל למאסר בגין עילת הפירוד ראו ערער (גדול) 863382/4 (9.11.2013), **הדין והדיין** 37, 6 (2014).

²⁶ תיק (ת"א) 13627/1 ל"ו, פד"ר יא 89, 95 (תשל"ח).

את האשה בגט.²⁷ אולם דעתם של רוב הדיינים המקבלים את שיטת רי"ו שונה, וכפי ההסבר שניתן באחד מפסקי הדין הראשונים שעסקו בשיטתו:²⁸ "לפי האמור הרי שאינו יכול לעגנה כשאינו רוצה בה וכפי שכתוב ברי"ו. וכל שכן כשהאשה אינה רוצה בו שלא תוכל לעגנו וכופין אותה לקבל גט". שיטה אחרונה זו מסתברת יותר, משום שלא מצאנו כי רי"ו קיבל את התקנה האוסרת לגרש אשה בעל כרחו.²⁹ להפך, הוא מניח בהלכותיו כי איסור זה אינו קיים,³⁰ ולכן אם "כופין אותו", קל וחומר שכופין אותה. אך גם אם נניח שהוא קיבל את האיסור על גירושי אשה בעל כרחו, הרי שידועים דברי רבו הרא"ש על תקנתו של רבינו גרשום: "ותקן להשוות כח האשה לכח האיש: כמו שהאיש אינו מוציא אלא לרצונו, כך האשה אינה מתגרשת אלא לרצונה. אבל לא יתכן כלל לומר: במקום שהאיש כופין להוציא, לא יגרשנה בעל כרחו".³¹

רי"ו מביא את הדברים שכתב רבו, אולם לא מציין על בסיס מה הם נאמרו, והאם הם מושתתים על מקור קודם. זו הסיבה לכך ששיטה זו מזוהה עם רי"ו וכן לכך שניתן היה לשולליה להציגה כדעה חריגה.³² יתר על כן, דבריו של ר' אברהם בן אשמעאל לגבי כפיית הגט אף אינם עולים בקנה אחד עם דברי רבו הרשב"א.³³ הדיין הרב דוד בירדוגו אף טען שמדובר בתקנה חדשנית והציג לכך נפקות משפטית שאינה עולה בקנה אחד עם דברי רי"ו המפורשים:³⁴

מה שכתב ר' אברהם בן אשמעאל שכופין, ברור הוא שאינו מן הדין אלא מהתקנה, שאין כופין אלא לאותם שאמרו חכמים [=עילות הכפייה המפורשות בתלמוד], ומה כוחו להוסיף אלו שמרדו זה על זה לכפותו, אלא ודאי מן התקנה הוא ומינה [=ומכאן] שאינו בכפיה ממש, אלא שמשפיעים עליו באמצעים כשרים שלא יהיה גט מעושה.

להלן נראה שכמה ממצדדי שיטת רי"ו הרגישו צורך למצוא לה בסיס במקורות אחרים או בסברה. אולם יש נקודה משמעותית יותר, ויתכן שבאופן פרדוקסלי היא זו שאיפשרה לבתי הדין להסתמך על שיטת רי"ו. כוונתנו היא לעובדה ששיטתו של רי"ו לא נזכרה ככל הנראה אפילו פעם

²⁷ ראו להלן ליד ה"ש 183.

²⁸ תיק (ת"א) מא/8720 פד"ר יג 264, 271. וראו עוד: דברי הרב לאו בערעור (גדול) 1062141/1 (12.4.2016); אבישי בן נון ונונו **אמת ומשפט שלום** ח"ג 82 (תשע"ה). בעוד בעיית הגט הכפוי על גבר מקורה מן התורה, הרי שהאיסור לגרש אשה בעל כרחו הוא מתקנה מאוחרת שאף היא לא נתקבלה בכל קהילות ישראל וראו בהערה הבאה.

²⁹ על חרם דרבינו גרשם האוסר גירושין כפויים על האשה ועל היחס אליו בספרד ובפרובנס ראו: שלמה זלמן הבלין "תקנות רבינו גרשום מאור הגולה בענייני אישות בתחומי ספרד ופרובאנס" **שנתון המשפט העברי** ב 200, 207–210 (תשל"ה); אלימלך וסטרייך "הגנת מעמד הנישואין של האישה היהודייה בישראל - מפגש בין מסורות משפטיות של עדות שונות" **פלילים** ז 273, 281, 286–287 (1999).

³⁰ מישורים, נתיב כג חלק ט דף סג טור א: "גרשה אם מגרשה מדעתה שמין מה שעליה... אבל אם גרשה הוא בעל כרחו אין שמין"; תולדות אדם וחווה, נתיב כד חלק ו: "חרשת אפילו השיאה אביה יוצאה בגט אם נשאת לפקח אפילו שהגט שלא לדעתה כי היא חרשת כיון שכל אשה מתגרשת בעל כרחו כך פשוט בגטין במשנה".

³¹ שו"ת הרא"ש, כלל מב סימן א. וראו להלן ליד ה"ש 79.

³² ראו להלן ליד ה"ש 43.

³³ ראו שו"ת הרשב"א חלק א תשובה א'רלה, וראו להלן ה"ש 43, 66 ובטקסט לידן. עם זאת, את דברי ר' אברהם על הפסד תוספת הכתובה ניתן לזהות עם תשובת רשב"א ז, וראו להלן ה"ש 35.

³⁴ הרב דוד בירדוגו **בדבר משפט** תכה (תשע"ג). והשוו להלן ה"ש 50. לדברים דומים ראו 'דעה ג' בתיק (ירושלים) 698719/15 (26.1.2015), וככל הנראה מדובר גם כאן ברב בירדוגו שישב שם בהרכב, שאכן מציין שם כי כתב את הדברים "במקום אחר".

אחת בספרות ההלכתית, מאז כתיבתה במאה ה-14 ועד לבית הדין הרבני במדינת ישראל³⁵ מסקנה זו מבוססת לא רק על העובדה שכל הדיינים שעסקו בשיטה זו לא הזכירו אף מקור הקדום לבית הדין הרבני שעסק בה, אלא גם על חיפוש בכל מאגרי המידע התורניים המצויים בידינו (המכילים כיום עשרות אלפי ספרים ולמעלה מכך), וכן על העובדה שהחיבור האנציקלופדי המקיף ביותר על אבן-העזר, הרי הוא 'אוצר הפוסקים', מצטט את שיטת רי"ו אולם המקורות היחידים שהוא מביא על אודותיה לקוחים מכרכי 'פסקי דין רבניים'.³⁶

אין לנו הסבר מניח את הדעת לעניין זה. הרי מדובר בשיטה של ראשון מרכזי, אשר משמעותה אדירה והיא מופיעה בכל כתבי היד ובדפוס של 'ספר מישרים', ופוסקי ההלכה במהלך הדורות הפנו פעמים רבות לחלקים אחרים בפרק בו מצויה הפסקה דנן.³⁷ דומה ששיטה זו מדגימה את הפתגם שמקורו מן הזוהר: "הכל תלוי במזל, אפילו ספר תורה שבהיכל".³⁸ במקרה זה ניתן לומר שהתמזל מזלם של רבים ממסורבות ומסורבי הגט בני זמננו. יתכן, ואף סביר למדי, שאילו הייתה שיטה זו נידונה במהלך הדורות היו קמים לה מתנגדים – בין באמצעות דחייה ישירה ובין בצמצום פרשני – ודיינים בני זמננו לא היו יכולים כמובן להתעלם מגישות אלה.³⁹ אולם מה שאירע הוא שהמחלוקות סביב קבלת השיטה, דחייתה, הרחבתה או צמצומה הן כולן מחלוקות שהחלו מטבע הדברים בשנים האחרונות, והמשקל הנורמטיבי שלהן הוא כמובן נמוך. במילים אחרות: עמדות השוללים אינן נתפסות כעמדות שיש לקבלן רק בשל קדמותם של בעליהן. למחלוקות הללו נקדיש את הדיון להלן, אולם ראוי לתת את הדעת למחלוקת שעלתה באחד המקרים הראשונים שבו השתמש בית דין בשיטת רי"ו. מדובר בתיק שהועבר מבית הדין בחיפה לבית הדין בנתניה, לאחר שהראשון חייב את הבעל בגט. כך מצוטטים דבריו של הדיין הרב חיים שלמה שאנן, בידי הרב חיים שלמה רוזנטל, אב"ד נתניה:⁴⁰

ביה"ד האזורי הכריע בנושא חיוב הגט על פי דברי רבינו ירוחם, מישרים נתיב כ"ג חלק ח'... וכתבו בפסק הדין של כבוד ביה"ד האזורי בחיפה בזה הלשון: ⁴¹ "ועל כן ברור שלדעת רבינו ירוחם יש לכפות את הבעל במקרה שלפנינו, ועל כל פנים לחייבו בגט, ויש להעיר כי לא מצאנו בפוסקים מי שחולק על דעת רבינו ירוחם וכל שכן שניתן לחייב בגט".

³⁵ עמדתו של רי"ו לגבי שאלת הפסד הכתובה במורדים זה על זה (אך לא שאלת הכפייה בגט) נזכרה פעם אחת בלבד, ואף זאת בחיבור היחיד המוקדש לחיבורו של רי"ו: נתיבות משפט, לעיל ה"ש 20, בדף ריח ע"ב, המזהה שיטה זו עם תשובה של הרשב"א, וראו לעיל ה"ש 33.

³⁶ **אוצר הפוסקים** חלק כא 13–14 (תשס"ו).

³⁷ כך, למשל, ר' יוסף קארו בבית יוסף סימן עז מצטט את הפסקה העוקבת לפסקה דנן: "כתוב במישרים נכ"ג ח"ח (סא ע"א) כותבין אגרת מרד לארוסה...".

³⁸ על הפתגם, מקורו, גלגוליו ופירושו ראו: שמואל אשכנזי **אלפא ביתא תניינא דשמואל זעירא** 220 (תשע"א).

³⁹ על מגמת ההחמרה לאורך הדורות בכפיית גט ראו למשל: דוד בס **מבוא ל"גבורת אנשים"** 1–4 (עבודת מאסטר, האוניברסיטה העברית תשס"ד) ובמקורות שהוא מביא שם; הדיין צבי יהודה בן יעקב "פשרה או דין בהליך גרושין" <http://tinyurl.com/zlhpggh9>, וראו בפרט דיונו בשיטת החת"ם סופר שם; הדיין יוסף גולדברג **אלו שכופין להוציא** מו-מט (תשע"ג).

⁴⁰ תיק נתניה 6130 (כט טבת תשנ"ו) פד"ר יט 57, 61.

⁴¹ תיק (חיפה) 2182/מד, פד"ר יד 183, 193. ראו גם: חיים שלמה שאנן "אופנים לכפיית הגט" **תחומין** יא 203, 212–213 (תש"ן). ככל הנראה עשה הרב שאנן בחיבור שכתב בצעירותו ואשר התפרסם רק לאחרונה, כנספח לספרו **עיונים במשפט** חלק ג' (תשע"ה). וראו שם בעמ' תקצט: "**ולכאורה לא נמצא חולק על רבינו ירוחם**, וא"כ לכאורה יש לנו ללמוד כי באותם המקרים שהבעל מצא אחרת ואינו רוצה לגרש אשתו מתוך נקמנות וכיוצא והאשה אף היא מסרבת מאחר שהבעל מאוס בעיניה, א"כ יש מקום לכפייה, וצ"ע שלעת עתה לא מצאתי מי שכפה בגלל זה".

כלומר, חוסר אזכורה של שיטת רי"ו מלמד לדעתו של ביה"ד בחיפה כי הפוסקים שלאחריו קבלו אותה ללא עוררין, ושמה מרוב פשטותה לא מצאו צורך לאזכרה פעם נוספת בחיבוריהם. זאת ועוד, לדידו של הרב שאנן מדובר בסברה פשוטה: "דברי רי"ו הם סברא: שבצורה זו אין לקיים את הנשואין, שאין דרך בני ישראל לעגן נשותיהם ועצמם בין אם המטרה כסף ובין אם המטרה נקמה וכל שכן כשאין המטרה ברורה כל עיקר".⁴²

הרב רוזנטל, המתנגד מכל וכל לשימוש בשיטה זו, מפרש עובדה זו בדיוק הפוך:⁴³

ויש להעיר... מה שכתבו כי לא מצאנו בפוסקים מי שחולק על דעת רבינו ירוחם וכו', אדרבא לא מצאנו בפוסקים חבר לרבינו ירוחם שהיה מתלמידי הרשב"א, ולא מצאנו בשום פוסק ושיטה מתלמידי הרשב"א ובשום פוסק אחר, וגם לרבות הבית יוסף בספרו הגדול על הטור לא הביא דין זה מרבינו ירוחם, אף שמביא דברי רבינו ירוחם תמידים כסדרם. וידועים דברי התומים בקיצור תקפו כהן שדעה שהבית יוסף והרמ"א "שמו זכרוננו אחרי הדלת [דהיינו שהשמיטו אותו, עיי"ש] אין לחוש לו".

הוא גם דוחה את הסברה שמציע הרב שאנן, משום ש"סברה זו אינה כתובה ברי"ו, וזו סברת הכותב בפסק הדין בדברי רי"ו". דומה, שדברי הרב רוזנטל מתקבלים על הדעת יותר מאשר דברי בר הפלוגתא שלו.

1. בין שיטת רבינו ירוחם לדברי ר' חיים פלאג'י

דברים אחרונים אלה מדגישים את ייחודה של שיטת רי"ו. כדי לחדד זאת יותר נוכל להשוות שיטה זו לשיטה הלכתית דומה אך בלתי תלויה, שיטתו של רבי חיים פלאג'י (להלן: רח"פ), החכם באשי של איזמיר במאה ה-19, הקובע כי במקרה בו במשך 18 חודשים לא הושגה הצלחה בהחזרת בני זוג לשלום בית, אזי על ביה"ד **לכופס** להתגרש.⁴⁴ 'מזלה' של שיטה זו הוא שהיא מפורסמת בהרבה מזו

⁴² אמנם, מאוחר יותר הציג הרב שאנן את הסברה באופן שונה מעט, וכנראה מצומצם יותר, וקבע בדומה לרב צימבליסט שמדובר במידת סדום, ומשמע שאם יש לו רווח מהסירוב לא ניתן לכפותו, ראו להלן ה"ש 77.

⁴³ תיק 6130, לעיל ה"ש 40. וראו גם דברי ידעה ג' בתיק 698719/15, לעיל ה"ש 34: "שדעות אלו של רבנו ירוחם (בעניין מורדים זע"ז) ורי"ח פלאג'י (בפירוד ממושך) הן בגדר דעת יחיד, ולא נפסקו בשולחן ערוך". לימים ניסה הרב שאנן לענות לטענתו זו של הרב רוזנטל ולהביא מקורות שונים, אשר גם אם אינם מזכירים את רבינו ירוחם, פועלים הם לדעתו של הרב שאנן מכח הסברה שהוא מייחס לרבינו ירוחם ואשר אינה מפורשת בדבריו. ראו: שאנן, לעיל ה"ש 10, עמ' קג-קה. יש לציין שהרב רוזנטל אינו מסתפק בטיעון זה, ולכן הוא מציע דרכי פרשנות שונות לשיטת רי"ו, המבוססות על ההנחה שדינו מבוסס על השיטה שניתן לכפות גט ב'מאס עליו' (אך ראו לעיל ליד ה"ש 19), אולם משום שאנו שוללים שיטה זו הרי שלא ניתן לפסוק כמותו, ודבריו אף נסתרים מדברי ראשונים אחרים (תיק 6130, 62-63). הרב יעקב זמיר שישב שם בהרכב ניסה להראות שלא ניתן לקבל הסבר זה (שם, 68), אולם הרב רוזנטל סירב לקבל את דבריו (שם, 70). נציין שהשאלה כיצד להתייחס לשתיקתם הרועמת של פוסקים ביחס לעמדה הלכתית מסוימת, האם כדחייתה או כקבלתה, כמובן אינה ייחודית למקרה דנן. ראו, למשל, המחלוקת המובאת במאמרו של אבישלום וסטרייך "מעמדם של ילדים שנולדו בהפריה מלאכותית לעניין איסור ייחוד" **אסיא** צא-צב 122, 133-134 (תשע"ב).

⁴⁴ **שו"ת חיים ושלום**, סימן קיב. לעיון בשיטה זו ראו למשל: וסטרייך, לעיל ה"ש 3, מעמ' 81 ואילך (הדן גם בשיטתו הדומה והבלתי תלויה של הרב משה פיינשטיין, להלן ה"ש 273); שרעבי, לעיל ה"ש 21, בעמ' 168-169; נהוראי יוסף אוחנה **משפט הגט** ח"ג תרלט-תרמב (תשע"ה). יש לציין כי בעוד שיש דיינים הרואים זהות בין דברי רח"פ לדברי רי"ו (ראו למשל: תיק (ירושלים) 915637/4 22.11.2016): "לפי הגר"ח פלאג'י ורבנו ירוחם בשניהם מורדים זה על זה" – חייב בגט"; תיק 940783/13, לעיל ה"ש 6), הרי שבאופן פשוט נראה שר' חיים פלאג'י אינו דורש בהכרח 'מרידה הדדית', וקובע שבהתקיים תנאי של פירוד בן שמונה-עשר חודשים, על ביה"ד לכפות את הצדדים להתגרש. כך הבינו דיינים שונים. ראו למשל: תיק 698719/15, לעיל ה"ש 34; תיק 523426/2, לעיל ה"ש 9.

של ריי"ו,⁴⁵ אולם מטבע הדברים גם בעלת מעמד נורמטיבי נמוך יותר, בהיותה פרי סברתו של אחד מאחרוני האחרונים. כבר בשנת תשי"י עלתה שיטה זו בבית הדין הרבני על ידי אחד הדיינים, אך נדחתה על הסף בידי הרב הראשי ונשיא ביה"ד הגדול הרב יצחק הלוי הרצוג שכנראה לא היה מוכן לקבלה ועל כן נקט בטענה שהיא מנוגדת לדברי חכם אחר בן המאה ה-19 שהרב הרצוג כנראה העריכו יותר.⁴⁶ אמנם בסוף שנות השישים אנו מוצאים מקרים בהם נעשה שימוש בשיטה זו, אך מדובר היה במקרים בהם היא שימשה לחיוב האשה בגט (ופטור לבעל ממזונותיה), דבר שהוא כמובן משמעותי פחות מאשר חיוב הבעל.⁴⁷ בהמשך לגישה זו לא מהסס הרב הראשי הרב שלמה גורן בפס"ד בבית הדין הגדול לדחות מסברתו את דברי רח"פ בצורה חריפה:⁴⁸

אף על פי שבביה"ד הרבני הגדול הסתמכו באחד הפסקים על דבריו של הגר"ח פאלאג'י בזה, **קשים הם דבריו מאוד מצד עצמם, מכיון שאינו מבחין בין כשמדובר לכוף את האשה לגט ובין לכוף את הבעל לתת גט**, כי לכוף את האשה לקבל גט אין בזה איסור לכאורה לפי הגר"ח פאלאג'י השייך לעדות המזרח שלא קבלו עליהם את החרד"ג [=חרם דרבינו גרשם האוסר גירוש אשה בעל כרחא]... אבל לכוף את הבעל לתת גט כל שאינו נכלל בדין כפיה לגט, אם יכפו עליו לתת גט הוי ליה גט מעושה שלא כדין שיש בזה איסור אשת איש.

בהמשך דבריו הוא אף בוטה יותר ושולל את השימוש בגישה זו בכל מקרה:⁴⁹

ברור איפוא שאין להסיק מתשובה זו של הגר"ח פאלאג'י שבסוף ספר חיים ושלוש ח"ב סי' קי"ב שום מסקנה הלכתית חדשה בדבר כפיה לגט, בין כאשר מדובר על כפיית האשה לדין שקבלנו את החרד"ג, ובודאי שאין לדון על פיו כאשר מדובר על כפיית הבעל לתת גט רק על סמך המחלוקת שיש בין בני הזוג ונראה לבי"ד שלא יש תקוה לשום שלום ביניהם, שאז לפי דברי הגר"ח פאלאג'י יפרידו הזוג ולכופן לתת גט. זה תמוה מאד ואין לפסוק כך אפילו לכוף את האשה לגט, כל שאין נימוקים אחרים מצד ההלכה שכופין אותו לגרש או אותה לצאת, כפי שמבואר בשולחן ערוך ובפוסקים. ואין לדין אלא מה שענינו ראות...

גם דיינים שהתייחסו לשיטה זו בחסד רב יותר נטו לצמצמה, עד כדי עיקורה ממשמעותה המקורית, וקבעו שאין מדובר בכפייה ממש, אלא לכל היותר בלחץ כלכלי מתון. כך למשל מציג

⁴⁵ חוקרים שונים בדיני משפחה הזכירו אותה ודנו בה, אך ניכר שלא הכירו את שיטת ריי"ו. ראו למשל: אריאל רוזן צבי **דיני המשפחה בישראל בין קודש לחול** בעמ' 139, 257; פנחס שיפמן **דיני המשפחה בישראל** ב' 419, 439 (1995). גם בבית המשפט העליון הפכה היא סמל לעילת "חוסר סיכוי לשלום בית" (ע"א 1915/91 **יעקובי נ' יעקובי**, פ"ד מט(3) 529, 623) או ל"תפיסה מתונה של גירושין ללא אשם" (בג"ץ 5185/13, לעיל ח"ש 8, פס' 16 בדברי השופט עמית).
⁴⁶ יא"ה הרצוג **פסקים וכתבים** ז' ת"ש (תשנ"ו): "מה שהביא הרב עדס שליט"א מספר חיים ושלוש... הנה בעיני לא גדול הוא מהגאון החסיד מלומזה ז"ל, לא בגאונות ולא בחסידות" (וראו עמדה זו גם במקרים נוספים, שם, בעמ' תקצ"ה, תשי"י). הכוונה היא לרב מלכיאל צבי טננבוים שבספר השו"ת שלו **דברי מלכיאל** ח"ג סימנים קמד-קמה, קובע כי פירוד של שנים רבות אינו לכשעצמו עילה לחיוב בגט. לניסיון יישוב בין שיטות שני פוסקים אלה ראו: תיק (נתניה) 872663/1 (11.3.2013).

⁴⁷ תיק (חיפה) 1497/שכב פד"ר ז' 108 (ד' אדר א' תשכ"ז); ערעור תשכ"ז/109 פד"ר ז' 111 (ט"ז כסלו תשכ"ח).
⁴⁸ ערעור תשל"ב/122 פד"ר ט' 200, 211-212 (כי חשוון תשל"ד). הדרך הכמעט מזלזלת בה מתייחס הרב גורן לשיטה זו עומדת ביחס הפוך למקום הנרחב והמכובד לה זוכה במשנתו שיטת רח"פ בסוגיית היתר אשה שנייה ראו: Amihai Radzyner "Halakha, Law, and Worldview: Chief Rabbis Goren and Yosef, and the Permission to Marry a Second Wife in Israeli Law", DINE ISRAEL (forthcoming).
⁴⁹ שם, 213.

הרב אליעזר ולדנברג הסבר לשיטת רח"פ, אולם מודה שהוא נובע מחוסר יכולתו לקבל שיטה זו כפשוטה: ⁵⁰

אבל אין להסתמך על תשובה זו, וערבך ערבא צריך, ואחרי בקשת המחילה, הגר"ח פלאג'י ז"ל **יחידאה הוא בזה**. ודבריו תמוהים כי אפילו במקרים של טענות חמורות שיש בהן ממש נפסק להלכה שמגלגלים את הזוג שנים על שנים ולא כופין לא אותה ולא אותו לגרש. ... ומכיון שלא מצינו כזאת בהלכה לכוף לתת או לקבל גט פיטורין בגלל חילוקי דעות וקטטות ומריבות ממושכות בין איש לאשתו, כאשר אין בסיס בהלכה לחייב עבור מריבות כאלה בגט פיטורין, ורק בגלל "שלא יש תקוה לשום שלום ביניהם" - **מסתבר לומר כי גם הגאון הגר"ח פ"ז לא כיוון בדבריו לכפיה כמשמעו...**

לשימוש בשיטת רח"פ כפשוטה, כלומר כבסיס לכפיית גט ממשית (אפילו על האשה!), התנגדו עוד מגדולי הדיינים, למשל הרב עוזיאל, ⁵¹ הרב עובדיה יוסף ⁵² והרב אלישיב. ⁵³ כך גם כתבו פוסקים נוספים. ⁵⁴ לאור זאת נקל להבין כיצד משפיעה שיטתו של רי"ו על הקביעה כי ההלכה אינה מכירה בחוסר תקווה "לשום שלום ביניהם" כעילת גירושין וכי פשוט שבמקרה כזה "מגלגלים את הזוג שנים על שנים ולא כופין". דומה שאת שיטתו לא ניתן היה לדחות בקלות רבה כל כך. אמנם בשנים האחרונות יש שימוש נרחב יותר בשיטת רח"פ, אולם היקפה, גם מבחינה כמותית וגם מבחינה מהותית, מצומצם בהרבה מזה שנעשה בשיטת רי"ו. ⁵⁵ המקרים בהם עושים שימוש בשיטה זו הם כמעט תמיד מקרים בהם היא משמשת לחיוב האשה דווקא בגט, או מקרים בהם היא משמשת כעילה משנית המצטרפת לעילות גירושין 'כבדות' יותר. ⁵⁶ אחד מחשובי הדיינים שעשה שימוש בשיטה זו, בצירוף לעילה משמעותית יותר, כדי לחייב אשה אף הרגיש צורך להסביר את דרכו: ⁵⁷

אמנם נכון שלא נהגו בבתי הדין לפסוק כן, היינו במקרים רגילים שהצדדים חיים בנפרד זמן לא רב, משא"כ כאשר לא חיים יחד למעלה מ-25 שנים, במקרה דידן לענ"ד נראה דלכולי עלמא יש לפסוק כדעת גדול זה, כי לא יתכן שהאשה תתנגד לגירושין כשאינה רוצה בשלום בית.

⁵⁰ תיק 314/תשמ"ד פד"ר יג 360 (ה' אב תשמ"ה), בעמ' 362. וראו עוד למשל בדברי דייני ביה"ד הגדול: הרב עובדיה הדאיה שו"ת **ישכיל עבדי** חלק ו' קה (תשי"ט); הרב חגי איזירר בערעור (גדול) 1782-21-1 (18.2.2009); הרב שרמן, לעיל ה"ש 9, בעמ' 105-108.

⁵¹ **משפטי עוזיאל** אבן העזר תנינא סימן צ.

⁵² **שו"ת יביע אומר** ג, אבן העזר סימן יח. וראו עוד: הרב יצחק יוסף "פסק דין" כפיית הצדדים בגט והמסתעף "קול סיני" שבט תשע"ו רנא-רנב.

⁵³ ערעור תשכ"ז/109 פד"ר ז 111, 113 (ט"ז כסלו תשכ"ח).

⁵⁴ ראו אצל אוחנה, לעיל ה"ש 44, בעמ' תרמ"א.

⁵⁵ ראו דוגמה לעדיפותם של דברי רי"ו על פני דברי רח"פ בתיק (חיפה) תיק 866214/1 (22.12.2013) ובתיק 1012834/1, לעיל ה"ש 5. וראו אבישלום וסטרייך "בחזרה לעתיד: על עיצובם של הנישואין והגירושין האזרחיים בישראל" **דין ודברים** י 69, 96 (2017).

⁵⁶ אמיר זוארץ **מדיניותו ההלכתית ודרכי פסיקתו של הרב עובדיה יוסף (זצ"ל) בסוגיות בדיני משפחה** 176-177 (עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן תשע"ו); שרשבסקי-קורנאלדי, לעיל ה"ש 3, בעמ' 697-698.

⁵⁷ הרב נסים בן שמעון **משפטי הבשן** חלק א קנז (תשע"ו).

ניתן לומר כי מרבית הדיינים כיום לא עושים שימוש משמעותי בדברי רח"פ בכדי לחייב בגט. נכון להיום דבריו אינם מהווים עילה עצמאית לחיוב בגט, אלא רק בצירוף לעילות משמעותיות נוספות שנראה כי הן לכשעצמן היו יכולות להביא לכדי חיוב בגט. נראה כי סיבה עיקרית לכך, לצד מעמדו הנורמטיבי הנמוך יחסית של רח"פ, היא דחייתו או צמצומו בידי גדולי הדיינים.⁵⁸ ההבחנה בין שיטת רי"ו לדברי רח"פ עולה במפורש בדברי הדיין הרב אברהם מייזלס, המקבל את השימוש ברי"ו לצורך חיוב בגט, ומעיר לגבי רח"פ:⁵⁹ כי "השימוש שנעשה בפסקי הדין בדבריו של רבי חיים פלאג'י הוא רק כסניף לחיזוק פסק הדין, אבל לא כמקור שמכוחו נפסק חיוב גט". ההבחנה בין השיטות עלתה לאחרונה גם בדברי ביה"ד בחיפה, המבחין בין שיטת רח"פ, שהיא לכל היותר סיוע לעילה אחרת, לבין שיטת רי"ו היכולה להביא לבדה לכדי חיוב בגט. כך מוצגים הדברים בסיכום פסה"ד:⁶⁰

כמו כן העלנו (בסעיף ב') שבי'העדר סיכוי לשלום בית' נחלקו הפוסקים בזה בהבנת דברי הגר"ח פלאג'י אם כוונתו ל'עצה טוב' או לחיוב או כפייה. אנו סבורים שיש בזה 'עצה טובה' ותו לא, אך בודאי שיש בזה בבחינת 'סניף נוסף' בטענת 'מאיסה עלי' לחיוב בגט...

כמו כן הגענו למסקנא (בסעיף ד') כי יש לחייבה בקבלת גיטה בהתאם לחידושו של רבינו ירוחם בבני זוג המורדים זה על זה, שאין מזכותה של האשה לעגן את בעלה.

כאמור, דברים אלה מדגישים את חשיבות שיטתו של רי"ו וכעת נעבור לתיאור תחייתה בשנים האחרונות.

ב. תחייתה של שיטת רבינו ירוחם ודיון בדעות הדיינים שיסדו את השימוש בה

ככל הנראה, החכם הראשון שאזכר את שיטת רי"ו מאז כתיבתה הוא הרב יוסף שלום אלישיב, עת כיהן כדיין בית הדין הרבני הגדול. פסה"ד הראשון שבו העלה את שיטתו הוא משנת 1965. מדובר היה במקרה בו אשה עזבה את בעלה ותבעה מזונות.⁶¹ הרב אלישיב בוחן האם גם במקרה בו שני הצדדים אינם רוצים זה בזה נדרשות הכרזות כדי להגדיר את האשה כמורדת.⁶² לדעתו, התשובה שלילית ובמקרה זה היא אינה מפסידה את מזונותיה. כדי לתמוך בטיעון זה הוא מביא את דבריו של רי"ו המלמדים שהאשה אינה מפסידה את עיקר כתובתה אלא רק את תוספת הכתובה, וממנה הוא לומד שלאשה מגיעים מזונות משום ש"לעולם יש לה מזונות ורפואה עד שתפסיד כל הכתובה".⁶³

⁵⁸ טיעון זה מוצג במפורש בדברי הרב בן מנחם, בתיק (נתניה) 284462/9 (9.4.2014).

⁵⁹ תיק 1101429/2, לעיל ה"ש 5.

⁶⁰ תיק 1083672/1, לעיל ה"ש 5.

⁶¹ ערעור תשכ"ה/73 פד"ר ו 5 (וי' חשון תשכ"ו). מדובר היה בערעור על פס"ד שקבע כי הבעל אינו חייב במזונותיה.

⁶² לפשר הכרזות אלו ראו שרשבסקי-קורנאלדי, לעיל ה"ש 3, בעמ' 687–692.

⁶³ ערעור תשכ"ה/73, לעיל ה"ש 61, בעמ' 13. אמנם, למרות דברים אלה הרב אלישיב דחה את הערעור וקבע שאינה זכאית למזונות.

גם במקרה הנוסף בו עשה שימוש הרב אלישיב בשיטת רי"ו, נגע הדבר לקביעתו לגבי הכתובה.⁶⁴ במקרה זה היה מדובר בבעל שעזב את מקום המגורים עליו הסכימו בני הזוג ותבע מאשתו לעבור לדור עמו בעיר הרחוקה. האשה סירבה, וביה"ד קיבל את עמדתה, הגדיר את הבעל כמורד וחייב אותו במזונות. במהלך הדיון בוחן ביה"ד את האפשרות שגם האשה היא מורדת, ובהקשר זה בוחן את דברי רי"ו על הפסד האשה את תוספת כתובתה.⁶⁵ הוא למד מהם כי במקרה בו שני בני הזוג אינם רוצים זה בזה אין צורך בהכרזות והתראות – שהרי מה הטעם בביצוען אם גם בן הזוג לא רוצה בחזרתו של המורד – ולכן האשה מפסידה את תוספת הכתובה מיידית. עם זאת יש לפס"ד זה חשיבות לעניין שאלת כפיית הגט משום שאגב דיונו בהפסד תוספת הכתובה וסיבותיו מציין הרב אלישיב שבשיטת הרשב"א, שבינה לבין שיטת רי"ו בנוגע להפסד תוספת הכתובה הוא מנסה לגשר, אין זכר לשיטת רי"ו שניתן לכפות גט במקרה זה, ומכאן ניתן להסיק שהוא שולל את שיטתו לגבי כפיית הגט משום שברור בדבריו שהוא חושש לשיטת הרשב"א.⁶⁶ אכן, במקרה שנידון כארבע שנים קודם לכן ובו תבע גבר לחייב את אשתו בגט לאחר עשר שנות פירוד, סירב ביה"ד, בו ישב הרב אלישיב, לחייבה בגט ולא הזכיר כלל את שיטת רי"ו.⁶⁷ הרב אלישיב גם אינו אומר דבר בפס"ד בהרכבו ישב, ובו ניסתה אשה להסתמך על דברי רי"ו (אותם אולי למד בא כוחה מהרב אלישיב עצמו) בכדי להביא את ביה"ד הגדול לדחות את ערעור בעלה על חיובו בגט בגין כפיית קיום יחסים על אשתו.⁶⁸ במקרה זה ביה"ד דווקא קיבל את ערעור הבעל והסיר את חיוב הגט ממנו למרות הפירוד הממושך. כאמור, הרב אלישיב אינו אומר דבר, אולם הרב שאול ישראלי שכתב את פסה"ד מציע פרשנות מצמצמת לרי"ו. לדבריו, אמנם נכון הוא שהבעל מוכן היה לתת גט לאשתו, אולם במקביל לכך עומדת גם הצעתו לשלום בית, ועל כן לא ניתן להגדירו כמי שאומר גם הוא "לא בעינא לה".⁶⁹

כאמור, פסקי דין אלה אינם עושים שימוש בחידושו של רי"ו הנוגע לעילת הגירושין וכפיית הגט.⁷⁰ עם זאת, חשיבותם של פסקי דין היא בכך שהם כנראה אלה שיגאלו את דבריו והביאו אותם לראשונה לידיעת הדיינים. פסה"ד שעשה שימוש לראשונה בדברי רי"ו כדי לחייב בגט, ניתן ככל הנראה בשנת 1976 או 1977.⁷¹ פסה"ד דן בבני זוג המנהלים שנים רבות סכסוך גירושין, במהלכו

⁶⁴ ערעור תשל"א/19 פד"ר ח 321 (ב' חשון תשל"ב). נוסח הנראה כטיוטה שכתב הרב אלישיב לפס"ד זה פורסם באוסף פסקיו: **קובץ תשובות ג רסז** (תשס"ג).

⁶⁵ שם, עמ' 323.

⁶⁶ שם, עמ' 324 וראו גם בהערה הבאה. על החמרתו של הרב אלישיב במקרי חשש לגט מעושה ראו: אברהם (רמי) ריינר "קווים ראשוניים לדרכו ההלכתית של הרב יוסף שלום אלישיב" **נטועים** 73 (תשע"א), במיוחד עמ' 85; צבי ויצמן "כי דעת תורה שונה מדעת בני אדם": לדרכו של הרב יוסף שלום אלישיב זצ"ל בכפיית גט", **משפחוק** 1 (2014). ניסיונות שונים ליישב בין שיטת רי"ו לשיטת הרשב"א ראו בדברי הדיינים דומב ובירדוגו, **בדבר משפט**, לעיל ה"ש 34, והרב זמיר תיק 6130, לעיל ה"ש 40, בעמ' 68-69.

⁶⁷ פד"ר ז, לעיל ה"ש 53. כאמור, דווקא שיטת רח"פ כן נזכרה שם, אך פורשה באופן מצמצם. אכן, הרב צימבליסט טוען כי הרב אלישיב לא רצה להסתמך על שיטת רי"ו במקרה זה, כלומר אף לא להתרת חדר"ג (הרב חיים גדליה צימבליסט "בני זוג המורדים זה על זה" **ישורון** לא תצט (תשע"ד)).

⁶⁸ ערעור תשל"א/207, מובא אצל הרב שאול ישראלי **משפטי שאול** רלד (תשנ"ז).

⁶⁹ שם, עמ' רלה. וראו להלן הדיון ליד ה"ש 125.

⁷⁰ למקרים נוספים בהם מאוזכרת בביה"ד שיטת רי"ו לצורך פסיקה ממונית בלבד ראו: הרב יוסף קאפח **עדות ביהוסף** 200 (תשס"ד); הרב אברהם אטלס "תום לב – הבסיס בתביעה לשלוי"ב" **שורת הדין** ה קלא, קמח (תשנ"ט).

⁷¹ תיק מס' 13627/ל"ו, בפני הדיינים צימבליסט, אזולאי ודיכובסקי, לעיל ה"ש 26. פסה"ד אינו נושא תאריך, אך ניתן לשער את מועדו לפי מספר ההליך ולפי פסקי הדין שהתפרסמו בסמוך לו. יצוין כי באותו כרך של פד"ר התפרסם פס"ד נוסף של הרכב זה, העושה גם הוא שימוש בשיטת רי"ו, אך רק לגבי השאלה הממונית של זכות האשה לכתובה (תיק (תי"א) 2533/ל"ט פד"ר יא 253 (יד אלול תשל"ט)). וראו מקרה דומה של אותו הרכב: תיק (תי"א) 16801/תש"ס פד"ר טז 156 (ט' טבת תשמ"א). לדיינים שהצביעו על פס"ד 13627 כמקור הראשון לשימוש בשיטת רי"ו ראו: הרב אושינסקי,

ניסו לחזור לשלום בית ונכשלו, וכן הגיעו להסכם גירושין, אך הבעל עדיין סרב לתת גט, כנראה מתוך תקווה לשפר לטובתו את ההסכם (שגם כך היטיב עמו מאד). רובו של פסה"ד עוסק בשאלת רכוש הצדדים, ורק לקראת סופו מעיר ביה"ד בקצרה:⁷²

הואיל וכאמור אף הוא אינו חפץ בשלום בית ואף הוא מורד בה, אם כן מן הדין הוא חייב לגרשה, וכמו שהבאנו מדברי רבנו ירוחם שבכגון זה כופין אותו לגרשה, ואף אם לא נגיע לידי מדה זו של כפייה, מ"מ יש לחייבו לגרשה.

כך, באמירה תמציתית זו, הוכנסה עילת הגירושין של רי"ו לשיח של הפסיקה הרבנית בישראל. הדיינים מציגים את הדברים כפשוטים ואינם עומדים על החידוש שבהם או על הרציונל שלהם.⁷³ קשה כיום לדעת אם הדברים נכתבו כך משום שהם באמת היו כה פשוטים לדיינים, או משום שבכוונה הם לא רצו להדגיש את החידוש העצום שבשיטה זו, שכאמור, כנראה לא הייתה בשימוש כמעט מעולם.⁷⁴

1. שיטת הרב צימבליסט

שנים רבות לאחר פרישתו של הרב חיים גדליה צימבליסט, שעמד בראש ההרכב שנתן את פסה"ד הנ"ל, ואשר ככל הנראה הוא זה שייסד את השימוש בשיטת רי"ו, פרסם נכדו מאמר שהוא מעיד כי הוא "מלוקט מפסקי דין שעוד לא נדפסו".⁷⁵ נקודת המוצא של המאמר היא שלא ניתן לכפות, ואף לא לחייב גט באומרת 'מאיס עלי',⁷⁶ אך אם מדובר במקרה ששני בני הזוג אינם רוצים זה בזה ניתן לפעול על פי שיטת רי"ו. דומה כי אמירה זו היא בעלת משמעות רבה. לא ניתן להשתמש בדין 'מאיס עלי' משום ש"דעת ר"ת ורוב הפוסקים שגם אין מחייבים אותו לגרש", אך אם מדובר במרידה הדדית, אשר ללא ספק חופפת למקרים רבים בהם טוענת האשה טענה מעין 'מאיס עלי', הרי שניתן לעשות שימוש בשיטת רי"ו, אשר כאמור לא נדחתה מעולם! הרב צימבליסט טוען שהדברים פשוטים מסברה: גם אם לא ניתן לחייב גבר הרוצה באשתו לגרשה כשהיא טוענת 'מאיס עלי', הרי במקרה שגם הוא לא רוצה בה, "דאין לו שום הנאה ותועלת מעיכוב הגט, דהא בלאו הכי לא תהיה עמו, ואין זו אלא מדת סדום, דזה נהנה וזה לא חסר, ובכהאי גוונא [=בכזה מקרה] כופין על מדת סדום".⁷⁷ לדבריו, גם הפוסקים החולקים על הרמב"ם הקובע כידוע כי כופין בטענת מאיס עלי, יודו

בתיק 940783/13, לעיל ה"ש 6; הרב בן מנחם בתיק 292973/1, לעיל ה"ש 5; הרב יצחק יוסף [פסק דין] בכפיית הבעל לגרש במורדים זע"ז "קול סיני חשון תשע"ו צ.

⁷² שם, עמ' 95. אמנם, במסקנות פסה"ד נמנעים הדיינים מלקוט לשון חיוב וכותבים: "על הצדדים להתגרש לפי התנאים שבהסכם", אולם מבחינה מעשית, בעידן שלפני 'חוק הסנקציות' (חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) תשנ"ה-1995), לא היה הבדל מעשי בין לשונות אלה. ראו שרשבסקי-קורנאלדי, לעיל ה"ש 3, בעמ' 708.

⁷³ הרב צימבליסט הציע מקור אפשרי התומך בשיטה זו בדברים שכתב מאוחר יותר. ראו להלן ה"ש 77.

⁷⁴ עם זאת ראו להלן ליד ה"ש 86, לגבי הרב דיכובסקי.

⁷⁵ צימבליסט, לעיל ה"ש 67. ראו גם דברי הרב צימבליסט המובאים בעיונים במשפט, לעיל ה"ש 41, עמ' תט.

⁷⁶ ראו גם במאמרו: הרב חיים גדליה צימבליסט "בענין האומרת מאיס עלי ובענין הרחקה דר"ת" שורת הדין ה רל (תשנ"ט).

⁷⁷ צימבליסט, לעיל ה"ש 67. לגבי הכלל 'כופין על מידת סדום' ראו ערכו באנציקלופדיה התלמודית כרך כז תקכו, המגדירה אותו: "חיובתו של האדם שלא למנוע טובה מחבירו, כשהוא אינו מפסיד בכך, וכפייתו על זה". כדי לתמוך בסברתו מסתמך הרב צימבליסט על הסבר הר"ן לסוגיית קידושין סה ע"א מהם עולה כי ניתן לכפות אדם לתת גט כאשר אין לו כל הפסד מכך, אך מכיוון שלא נראה שמקור זה הוביל אותו לסברה, אלא הפוך: הוא הובא כדי לחזקה, לא נכנס אליו כאן בהרחבה. יש לציין כי טיעון זהה כבסיס לשיטת רי"ו, לרבות דברי הר"ן ובתוספת מקורות נוספים לטיעון 'כופין על מדת סדום', מובא אצל שאנן, לעיל ה"ש 10, עמ' קג-קה. הוא אינו מזכיר שם את הרב צימבליסט. על

"דכופין על מדת סדום".⁷⁸ בהמשך דבריו קובע הרב צימבליסט שכשם שכופים את הבעל במקרה כזה, כך גם כופים את האשה "ואם תמאן יש להתיר לו לישא אשה אחרת. דכהאי גוונא לא תיקון רבינו גרשום, וכמו שכתבו הרא"ש והרמ"א שם ש'לא תקן רבינו גרשום שתהא האשה עדיפא מאישי".⁷⁹

אמנם בהמשך המאמר מובאות שתי הגבלות משמעותיות לשימוש בדינו של ר"י. הראשונה קובעת שביה"ד אינו יכול להסתמך על אומדנה לפיה הבעל או האשה באמת אינם רוצים בבני זוגם, אלא שהם מבקשים שלום בית כצעד טקטי.⁸⁰

מסתבר שכשם שאין לחייב ממון אלא בראיה ברורה, כך אין לחייב בעל במתן גט אלא בראיה ברורה ולא על סמך אומדנא בלבד ... וממילא אף באשה ... אין לכופה לקבל גט, ואין להתיר לו את החדר".⁸¹

הוא אינו מפרט יותר מכך, אולם נראה שרק אמירה מפורשת או פעולה המעידה ללא ספק על רצון בסיום הקשר (למשל תביעה לפירוק שיתוף רכוש) יכולה לאפשר לנו שימוש בשיטת ר"י. לכאורה דברים אלה עולים מדברי ר"י עצמו המדבר במפורש על מצב בו בני הזוג **אומרים** שאינם רוצים זה בזה.⁸¹

המגבלה השנייה נוגעת לשאלת הסיבה בעטיה לא רוצים בני הזוג זה בזה, ובה למעשה דן הרב צימבליסט בשיטת הרב הורביץ שתידון להלן.⁸² הוא קובע כי דינו של ר"י חל במקרה בו מעשיו הרעים של אחד מבני הזוג גרמו לבן הזוג השני 'למרוד' בו, למשל: "אשה שאומרת מאחר שבגדת בי שוב מואסת אני כך וגם אם תבקש אלפי סליחות איני חפצה בכך, בזה אין נפקא מינה בכך שהוא היה הגורם למאוסות האשה בו, וגם אין נפקא מינה מכך שהוא עדיין עומד בסירובו להשלים עמה, כיון שברור לנו שגם אם יחזור בתשובה, האשה לא תקבלנו",⁸³ אולם במקרה בו רק **מרידתו** של אחד גרמה למרידתו של השני יתכן והדברים שונים:

אשה שאומרת מכיון שאינך חפץ בי גם אני איני חפצה בכך, שבזה יש לומר אילו היה הבעל משנה את דעתו: היה עוזב את האשה הזרה ובאמת ובתמים היה בא ומבקש סליחה מאשתו על כל אשר עולל לה, היתה גם היא מסכימה לחדש את

דברי הר"ן כביסוס לשיטת ר"י חזרו גם דיינים אחרים. ראו למשל: לב שומע לשלמה, לעיל ה"ש 86, בעמ' קיג-קיד; הרב בירדוגו בתיק 915637/4, לעיל ה"ש 44. בהקשר זה נעיר שוב כי כאמור, ר"י עצמו אינו מביא מקור לדבריו וברי כי המקורות שמביאים דיינים כדי לבסס את שיטתו, מקורות שכלל לא התייחסו לדברי ר"י ולא הכירו אותם, ואשר חלקם מאוחרים לר"י וממילא לא היו מוכרים לו, מובאים בכדי לחזק את יכולת ההסתמכות על השיטה ולהוציאה מכלל שיטת יחיד או בכדי להראות שהרציונל שעומד בבסיסה משותף לפוסקים ופרשנים נוספים. באופן זה יש לראות את התימוכין הנוספים שמובאים בפסיקה לשיטת ר"י: המקורות הרבים המובאים כבר בדברי הרב הורביץ בתיק מא/8720, לעיל ה"ש 28, בעמ' 269-271; בדברי הרב שאנן הנ"ל; בדברי הרב לביא, לעיל ה"ש 22, בעמ' 634 ועוד.

⁷⁸ שם, עמ' תק. וראו להלן הדיון ליד ה"ש 164. לדבריו (במאמרו, לעיל ה"ש 76, בעמ' רלא-רלב) גם שיטת הרמב"ם בכפיית גט ב'מאיים' עלי' מבוססת על 'כופין על מידת סדום', אלא שהחולקים עליו סבורים שלא ניתן להשתמש בטיעון זה בכדי לחייב אדם הרוצה באשתו לוותר עליה. אם כך, במקרה בו ממילא האדם אינו רוצה באשתו, הרי שניתן לכפותו לגט, וזהו כאמור טעמו של ר"י לשיטת הרב צימבליסט.

⁷⁹ שם, תקא. וראו לעיל ליד ה"ש 31.

⁸⁰ שם.

⁸¹ וראו להלן ליד ה"ש 125.

⁸² להלן ליד ה"ש 133.

⁸³ צימבליסט, לעיל ה"ש 67, בעמ' תקא-תקב. קטע זה במאמר לקוח מערעור (גדול) נז/7787 (26.12.1999).

חייהם המשותפים, וממילא אין זה נחשב שהאשה אינה חפצה בו, שהרי כל מה שאינה חפצה בו הוא משום שהוא אינו חפץ בה, אבל בעצם היא כן רוצה בו.

2. הרב דיכובסקי ו'מות הנישואין'

על שתי מגבלות אלה חלק הרב שלמה דיכובסקי שישב עם הרב צימבליסט הן בהרכב שעשה שימוש לראשונה בשיטת רי"ו, והן בזה שבו עלתה המגבלה השנייה. באותו מקרה אחרון סירבה האשה להתגרש. הוא קובע שם כי גם אם יש מקום להנחה של הרב צימבליסט כי אולי הייתה מסכימה האשה לשלום בית אילו היה בעלה עוזב את האשה הזרה וחוזר אליה, הרי שהנחה זו חסרת משמעות מעשית, וניתן לסתרה מאומדנה:⁸⁴

זו הנחה בלבד, שלא ניתן לבדוק אותה במבחן המציאות לאחר פירוד כה ממושך ביניהם. נראה לי יותר כי לאחר 20(?) שנה של פירוד, אין מקום לדבר על שלום בית גם מבחינתה של האשה. האפשרות לחזרה לחיים משותפים מצידה, נראית לי בלתי סבירה לחלוטין ובמידה גדולה אולי גם מנוגדת לטבע האנושי. בנסיבות כאלו כאשר בעצם שני הצדדים אינם רוצים בהמשך הנישואין אולם הגורם לכל זה הוא הבעל, יש מקום לחיוב מותנה⁸⁵ בגט.

גישתו המרחיבה של הרב דיכובסקי עולה גם בספרו.⁸⁶ כמו הרב צימבליסט גם הוא קושר בין עמדת בתי הדין בעבר⁸⁷ לפיה לא ניתן לחייב גט בטוענת 'מאס עלי', לבין השימוש בשיטת רי"ו "כאשר מדובר במאוסות הדדית".⁸⁸ הוא לא מסתיר שם שעמדה זו לא הייתה קיימת תמיד, אלא עלתה "בתקופה מאוחרת יותר". אך הוא אינו מצביע על ההרכב בו ישב כאחראי לכך, ומדבר באופן כללי על "בתי הדין". כמו הרב צימבליסט הוא גם קובע שמקור הדין ב"כפיה על מידת סדום",⁸⁹ ואף קובע שניתן לכפות (!) גט בגין פירוד ממושך,⁹⁰ אולם מוסיף נימוק רב משמעות שיכול אולי לתרום להבנת עליית השימוש ברי"ו בשנים האחרונות:⁹¹

יש כאן נקודה נוספת. לצערנו, במציאות הקיימת בחיי משפחה באלו שאינם שומרי מצוות, אין חלל ריק. וכאשר הצדדים חיים בנפרד, לא ירחק היום שיוורו היתר לעצמם ויכנסו לחיים משותפים עם בן או בת זוג, או שיהוו בבחינת "בור ברשות הרבים", ויגרמו לאחרים שיכשלו. לבית הדין יש תפקיד לשמור על הציבור...

⁸⁴ ערעור 7787 הנ"ל. הסוגריים במקור.

⁸⁵ 'מותנה' משום שביה"ד קבע כי על הבעל לפצות את אשתו על הגירושין.

⁸⁶ הרב שלמה דיכובסקי **לב שומע לשלמה** א קג (תשע"ד). חלקו הראשון של הפרק מבוסס על תיק (ת"א) 2944/לו פד"ר יא 193 (תשל"ו), שגם בו הוא ישב בהרכב עם הרב צימבליסט. על גישתו הכללית של הרב דיכובסקי להקלה בדיני הגט בכדי לסייע לעגונות ראו: הכהן, לעיל ה"ש 9.

⁸⁷ לדבריו, שם בעמ' קיב עמדה זו השתנתה בבתי הדין. אנו מתכוונים לעמוד על עליית עילת 'מאס עלי' בפסיקת השנים האחרונות במקום אחר.

⁸⁸ שם, בעמ' קיג.

⁸⁹ הוא מצביע בהערת השוליים על מאמרו של הרב שאנן, לעיל ה"ש 10, כמקור לדבריו. נראה שממנו לקח את שני המקורות שהוא מביא שם לתמיכה בטיעונו זה.

⁹⁰ אמנם, קשה להביא דוגמה למקרה בו הוא עצמו אכן כפה גט במקרה זה. ראו: הכהן, לעיל ה"ש 9, בעמ' 37.

⁹¹ שם, בעמ' קיד.

חייבים בי"ד למנוע מצב תמידי של בור ברשות הרבים, למי שנשוי פורמלית, אבל אינו נשוי מעשית. זו סיבה נוספת לכפיה.

יש לציין שטיעון דומה הובא בידי רח"פ בכדי להצדיק את פסיקתו כי פירוד ממושך מחייב כפיית גט: ⁹² "כל שנראה לב"ד שהיה זמן הרבה נפרדים ואין להם תקנה אדרבא צריך השתדלות הרבה להפרידם זה מזה ולתת גט **כדי שלא יהיו חוטאים חטאים רבים** אחד האיש ואחת האשה". הטענה שבימינו החמרה בעילות הגירושין עלולה להביא לפריצת איסורי תורה ואף לחשש הולדת ממזרים כמובן אינה ייחודית למקרה זה. הרב דיכובסקי עצמו עשה בו שימוש במקומות אחרים, ⁹³ וכך טענו גם דיינים אחרים. ⁹⁴

המחלוקת המובהקת של הרב דיכובסקי עם הרב צימבליסט נוגעת כאמור לשאלת האומדנה. לדעתו, יכול בית הדין להסתמך על עצם הפירוד הממושך, גם בניגוד לאמירה מפורשת של בן הזוג שהוא רוצה בשלום בית, ואין לו צורך בראיות חיצוניות מעבר למצב העניינים הנתון בין בני הזוג. גם כאן הוא מציג את הדברים כעמדת 'בתי הדין', כלומר כעמדה הרווחת. ⁹⁵ הוא גם חולק על הרב צימבליסט שקבע כי לעתים גם חיים עם בן זוג זר אינם נועלים את הדרך לשלום בית, ועל כן אינם מאפשרים לכשעצמם את הפעלת שיטת רי"ו:

ראשית, הגיעו בתי הדין למסקנה, שבמקום של פירוד ממושך מאוד, גם אם יש לבעל אשה אחרת, דברי האשה או האיש על רצונם בשלום בית, הם דברים מן השפה ולחוץ. אדם סביר אינו יכול לדגול באהבה חד סטרית, כאשר בן הזוג האחר מרוחק ממנו שנים רבות ומביע שנאה אליו. על כן, סביר ששניהם אינם רוצים זה בזו, וסידור הגט מתממה מטעמים של רכוש, סידור הילדים, או נקמות. המציאות העובדתית המוכרת לכולנו, גוברת על הטענות המשפטיות הפורמליות על קשר הנישואין, ואפשר להניח בודאות שמדובר בשנאה הדדית, שלא תתוקן גם אם ינותק הקשר עם האשה האחרת.

ודוק, הרב דיכובסקי קובע כאן במפורש כי העלאת תנאים בידי בן הזוג הסרבן אינה פוגעת ביכולת לחייבו בגט על סמך רי"ו. להפך. לעתים זו בדיוק האינדיקציה לכך שהוא אינו רוצה בשלום בית אלא בית תורן בחלוקת הרכוש וכדומה. להלן נראה שעניין זה עומד במרכז מחלוקת עקרונית לגבי הפעלת שיטת רי"ו.

דומה כי משלב מסוים הפסיק הרב דיכובסקי להזכיר בדבריו את דברי רי"ו או מקור הלכתי אחר לעילת החיוב בגין פירוד. למעשה, יתכן שעמדתו של הרב דיכובסקי התרחבה עם הזמן והדברים

⁹² לעיל ה"ש 44.

⁹³ ראו למשל: לב שומע לשלמה, לעיל ה"ש 86, בעמ' קסח; "דרכו של הגרי"א הרצוג בכפיית גט" **משואה ליצחק** א 341 (שולמית אליאש ואח' עורכים תשס"ט).

⁹⁴ ראו למשל: ריינר, לעיל ה"ש 66, בעמ' 90; הכהן, לעיל ה"ש 9, בעמ' 36 הערה 63; עמיחי רדזינר "זרח ורהפטיג והרב חיים דוד הלוי על נישואין אזרחיים", עתיד להתפרסם ב'ציונות דתית'.

⁹⁵ אמנם, הרב דיכובסקי עצמו היה חלק מהרכב בבית הדין הגדול אשר קבע חיוב בגט דווקא לאחר שעמד על קיומה של אינדיקציה אובייקטיבית ברורה לחוסר רצונה של האשה בשלום בית (דרישתה לחלוקת רכוש). ראו פס"ד 1758 המצוטט בתיק 936936/2 (לעיל ה"ש 5) ובתיק (חיפה) 764231/6 (25.5.2014); וכן ערער 4127-53-2, **שורת הדין** יז שנד (תש"ע).

המובאים למעלה הם תוצר של גישתו המאוחרת יותר. כך לדוגמא הוא כותב ביושבו כדין בביה"ד הגדול:⁹⁶

ב"כ המערערת טוען כי מרשתו לא עשתה כל רע ואין שום עילה לחייב בגט. יש בכך טעות בסיסית. ע"מ לחייב בגט, אין צורך בעשיית 'מעשה רע'. בעל או אשה שאינם חפצים בשלום בית, חייבים בגט. דרך אחרת - אין. הרעיון של האשה: "פירוד ללא גט", אינו מקובל עלינו, וכל שאינה רוצה בשלום, יש מקום לחיוב גט.

דברים אלה, שאינם כוללים כל מקור, מצוטטים בהסכמה על ידי הרב אושינסקי,⁹⁷ וכן מקובלים על מספר דיינים נוספים,⁹⁸ אולם דיינים אחרים לא קיבלו אותם.⁹⁹ יש עניין גדול בעובדה שדברים דומים לאלה של הרב דיכובסקי נאמרו בבית הדין הגדול כבר בשנת תשמ"א, בהרכב שבראשו ישב הרב עובדיה יוסף והשתתפו בו הרבנים יוסף קאפח ומרדכי אליהו, ואף שם הם נאמרו ללא כל מקור:¹⁰⁰

אחרי העיון בכל החומר שבכל התיקים, כולל תיקי ב"ד זה, נראה אמנם שאין האשה אשמה במצב האומלל שנוצר, וכל כולה, ואם תרצה אמור רוב רובה של האשמה רובצת על שכם הבעל, אך הלעולם תאכל חרב? ברור שאין להניח מצב זה להמשך ללא סוף, וכיון שברור שאין עוד תקנה, וזוג זה לא ישובו לחיות בשלום, יש לשים קץ ולהפריד בין הזוג. לפיכך נראה גם לנו שהצדדים חייבים להפרד בגט פיטורין.

יש לתת את הדעת כי מדברים אלה ומדבריו של הרב דיכובסקי שהובאו לעיל עולה כי חיוב בגט יושב על צד שאינו רוצה בשלום, אך תביעת שלום בית תמנע את חיוב הגט. אולם בהמשך הלך הרב דיכובסקי והרחיב את עילת הפירוד (שוב, ללא הזכרת מקור הלכתי), וקיבל למעשה את רעיון 'מות הנישואין'. מעתה, כאמור, תביעת שלום בית אינה יכולה לשעצמה לעכב את חיוב הגט אם ברור לביה"ד כי אין בה טעם. הרכב בו ישב הרב דיכובסקי מעלה, אולי לראשונה במערכת בתי הדין, את דימוי ה'מוות' לגבי נישואין שתמו:¹⁰¹

בהיעדר סיכוי לשלום בית, אין לבית הדין ברירה אלא להטיל על שני הצדדים להתגרש. אין כאן אשמה חד צדדית, אלא קביעת עובדה שחיי הנישואין הגיעו לקיצם ואין טעם לעסוק בהחייאה מלאכותית לפגרים מתים. פסק דין זה אינו חיוב חד צדדי שבו צד אחד נאשם, אלא תיאור של המציאות הכואבת והמסקנה

⁹⁶ תיק 946/נה פד"ר יט 51, 52 (כ"ו אלול תשנ"ה).

⁹⁷ תיק 764231/6, לעיל ה"ש 95; תיק 940783/13, לעיל ה"ש 6.

⁹⁸ למשל תיק (ת"א) 8801-21-1 (24.6.2009); תיק (ת"א) 064662521-21-1, הדין והדיין 13 (2006).

⁹⁹ ראו אצל יוסי שרעבי "מלחמה ושלום": תביעות שלום בית בבתי הדין הרבניים וכשלון ביישוב משברי נישואים" **משפט ועסקים** יט 1351, 1391-1392 (תשע"ז).

¹⁰⁰ ערער (גדול) קצ"ג/תש"מ, פד"ר יא 362, 364 (י"א תמוז תשמ"א). לדיון בשיטת הרב עובדיה יוסף הבאה לידי ביטוי כאן וניסיון להצביע על מקורותיה ראו: יצחק יוסף, לעיל ה"ש 52, בעמ' רנ-רנב. לניסיון הסבר מדוע פסה"ד לא הזכיר את שיטת רי"ו ראו: הרב דומב המובא אצל בירדוגו, לעיל ה"ש 34, בעמ' תכד. למרבה הפליאה, למרות מעמדם הרם של הדיינים שישבו בתיק זה, דבריהם מצוטטים מעט מאד בפסיקה הרבנית.

¹⁰¹ תיק 382/גד. הציטוט הובא בתיק (חיפה) 1073218/1 (1.3.2017).

הבלתי נמנעת. זכותו וחובתו של בית הדין להוציא פסק דין לגירושין כאשר כלו כל הקיצין, גם אם לא ניתן להאשים ספציפית צד זה או אחר.

אולם היו דיינים שאמנם חייבו גט על בסיס שיטת רי"ו ועדיין סברו שאמירה זו מרחיבה מדי: ¹⁰²

על דרך ההכללה נקדים ונאמר שלא בכל מקרה שבו אין כל סיכוי לשלום בית, או לחילופין כשטענת שלום הבית של אחד מן הצדדים איננה כנה - ניתן בהכרח לראות בכך כקיומה של עילה עצמאית לגירושין. היעדר סיכוי לשלום בית, ברובם של המקרים, איננו מהווה עילה לחיוב בגט.

כאמור, מאוחר יותר הרב דיכובסקי אף לא נמנע מלעשות שימוש מפורש בביטוי המפורש 'מות הנישואין' כשם לעילת החיוב בגט: ¹⁰³

מות הנישואין – אני מרבה להשתמש במושג זה, כאשר ברור לחלוטין שבני הזוג לא יחזרו לשלום לעולם. הדברים אמורים בעיקר, כשהבעל יצר קשר עם אשה אחרת ויש לו ממנה ילדים. גם אם כל האשמה מוטלת עליו, הרי בסופו של דבר, אין מנוס מגירושין... אינני מתרשם מהצהרות אהבה, לאחר שנות פירוד. במקרים כאלה, יש גם מקום לחיוב גט, משום שלאמיתו של דבר, אף אחד לא רוצה בשני. בנוסף, אינני סבור שבבני זוג המתדיינים ונמצאים בפירוד שנים, יש לערוך "חפירות ארכיאולוגיות", בכדי לבדוק מה קרה לפני שנים רבות ומי החל במריבות. יותר נכון לבדוק את המצב "באשר הוא שם", לפי מקומו היום, ואם היום שניהם אינם רוצים זב"ז – **גם אם הם מסווים את דבריהם בטענת שלום-בית** – אזי יש מקום לחיוב גט.

דברים אלה זכו לביקורת חריפה, ולמעשה הציטוט – גם אם אין ספק שהוא אכן מפיו של הרב דיכובסקי - מוכר לנו רק מן המקורות ששללו את הרעיון המובא בו. הרב שרמן קובע כי פסקיו של הרב דיכובסקי בדבר עילת 'מות הנישואין' "אינם מבוססים על מקורות הלכתיים", ¹⁰⁴ וכי היא מהווה מתן שכר לחוטא:

שיטתו זו של הרב דיכובסקי, מהווה בסיס לתביעות בעלים שבגדו בנשותיהם, ונטשו אותן לטובת אשה זרה. לאחר תקופת פירוד ביניהם, תבעו לחייב את האשה בגט, עקב עצם מצב הפירוד ו"מות הנישואין". ומרחיקים לכת בתביעותיהם לפטרם ממזונותיה, עקב חיובה בגירושין. כפי שנפסק בפסקיו בנושא זה. כך שלא הנחת לבת אברהם אבינו לשבת תחת בעלה.

טענה אחרונה זו מובאת באופן כמעט זהה בביה"ד בחיפה, ¹⁰⁵ ולמרות שבניגוד לרב שרמן הוא פוסק חיוב בגט על סמך שיטת רי"ו (ושיטת רח"פ כנימוק משני לה), הוא מגביל שיטה זו ואינו מקבל

¹⁰² תיק (נתניה) 288169/3 (20.10.2010).

¹⁰³ מובא אצל שרמן, לעיל ה"ש 9, עמ' 103; ערער (גדול) 810538/2 (28.4.2011); תיק 523426/2, לעיל ה"ש 9.

¹⁰⁴ תיק 810538/2 הנ"ל. וראו דבריו בערער (גדול) 059133397-21-1, **הדין והדין** 18, 11 (2007): "הגישה של 'מות הנישואין' אין מקורה בדיני תורה ולא חז"ל, אלא בחוקי העמים ביחס לנישואין אזרחיים".

¹⁰⁵ תיק 523426/2, לעיל ה"ש 9. ראו גם בפסה"ד הנזכר להלן בה"ש 225.

את הרחבתו של הרב דיכובסקי הקובעת שתביעה לשלום בית לכשעצמה, כאשר לבית הדין ברור שאין סיכוי אמיתי לשלום בית, אינה מעלה ואינה מורידה:

כאשר האשה תובעת ודורשת שלום בית, ובית הדין רואה או מתרשם שתביעת שלום הבית כנה, אז אין ספק לבית הדין שיש לדחות את התביעה על הסף, ואף לחייב את הבעל במזונות אשה והוצאות הבית אם יוכח שבאמת האשה רוצה את בעלה בחזרה גם אם היה פירוד ממושך.

ג. שלילתה של שיטת רבינו ירוחם

כאמור, גישתו המרחיבה של הרב דיכובסקי והגדרתו אותה כהכרה ב'מות הנישואין' זכתה לביקורת מצד כמה מעמיתיו. גם עמדנו על כך שמשלב מסוים כבר נמנע הרב דיכובסקי לציין את רי"ו כמקור לדבריו, ובכך הקל לכאורה על מתנגדיו שהיו יכולים לטעון שלשיטתו אין מקור בהלכה.¹⁰⁶ ברור שאם את דברי הרב דיכובסקי אלה קל למתנגדיו לתקוף, לא כך הדבר לגבי שיטתו של אחד מגדולי הראשונים, רי"ו.

כאמור, שיטת רי"ו משמשת כיום ברבים מפסקי הדין, ולנקודה זו עוד נחזור בהמשך. אולם אין ספק שישנם גם דיינים שונים שאינם מקבלים אותה כלל, ולצד דיינים המקבלים אותה ברמה העקרונית אך מציעים לה פרשנות מצמצמת. ברי שכפי שלרב דיכובסקי קיימת מוטיבציה ברורה להכרה בשיטת רי"ו, כך גם קיימת כזו אצל חלק משולליה או מצמצמיה. הסיבות לכך הן ככל הנראה שלוש: 1. עובדת היותה של שיטת רי"ו שיטה ייחודית שלא נידונה עד לאחרונה, וכפי שנאמר לעיל. 2. החשש הכללי מפני חיוב בגט, וודאי מהפעלת סנקציות בגינו, דבר שלדעת חלק מהדיינים מעלה חשש ליגט מעושה.¹⁰⁷ חשש זה מתחזק בעילה ספציפית זו, לאור הנאמר בסיבה הראשונה.¹⁰⁸ 3. יתכן שהנקודה המשמעותית ביותר נוגעת להתנגדות העקרונית להכרה ב'מות הנישואין', וכפי שנזכר לעיל,¹⁰⁹ וכן לאפשרות ליגירושין קלים מדי, אשר נכפים על בן זוג שאינו מעוניין בהם, ואשר לא רק שאינו 'אשם' בהתמוטטות הנישואין, אלא להפך נפגע מ'אשמתו' של בן הזוג התובע לחייבו

¹⁰⁶ לעיל ליד ה"ש 104.

¹⁰⁷ יוסף גולדברג **גט מעושה** (תשס"ג) נספח ו', שסיכמו ההחלטי מופיע בעמ' רצו: "בצווי ההגבלה המוזכרים בחוק [...] בודאי נחשב לאנוסי". גם הנתונים הסטטיסטיים, נכון לעשור הקודם, מלמדים שבממוצע רק בכרבע מהתיקים שבהם ניתנו החלטות לחיוב וכפייה בגט ניתנו גם צווי הגבלה, ויש בתי דין שבהם השיעור אף נמוך בהרבה. ראו רות הלפרין-קדרי ותמר אדלשטיין-זקבן חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) התשנ"ה–1995 (פרויקט פא"י דוח מס' 1, 2011) 34–36.

¹⁰⁸ כזכור, רי"ו קובע שאף ניתן לכפות על הבעל לתת גט, אולם היו שסברו שאם לא נקבל את שיטתו, גם חיוב היא אינה מאפשרת. ראו לעיל ליד ה"ש 67, 68. וראו בדומה לגבי שיטת רח"פ, לעיל ליד ה"ש 50; ולגבי טענת 'מאס עליו': הרבנים נחום פרובר ובנימין בארי "טענת 'מאס עליו' כנס הדיינים התשע"ה 226, 231, 234.

¹⁰⁹ לטיעון זה ראו וסטרליך, לעיל ה"ש 9; שרעבי, לעיל ה"ש 99, בעמ' 1427–1432. הוא מראה שם בין היתר כיצד עמדה זו פעלה לצמצום גם את היקף תחולתם של דברי רח"פ.

בגט.¹¹⁰ דומה שעמדה זו באה לידי ביטוי בידי הרב רוזנטל, ודבריו חושפים עד כמה חשש זה מטריד אותו.¹¹¹

מש"כ הגר"י זמיר שליט"א בביאור דברי רי"ו בשם רבו ... אין לדבר סוף שכל אשה שתמרוד בבעלה תוכל לכוף לגט, שהיא תמרוד בו מתשמיש והוא הרי אסור לו להזדקק לה בעל כרחא וכדרכם של ויכוחים יאמר איני רוצה בך ... ויכוף עליו גט לאחר י"ב חודש, וזה דבר שלא נשמע...

מטבע הדברים, השוללים כליל את שיטת רי"ו אינם יוצאים בדרך כלל כנגדה במפורש ונמנעים מלקבוע שהיא עמדה שאין להסתמך עליה,¹¹² ודבר זה מוכיח את דברינו לעיל בדבר משמעותה הרבה של שיטה זו. באופן בולט במיוחד ניכר הדבר בהרצאה שנשא הרב שרמן.¹¹³ הרצאה זו כוונה כנגד השימוש בפירוד ממושך כעילת חיוב בגט. הרב שרמן אומר בה שהמצדדים בכך "מבססים פסיקתם על דברי הגר"י חיים פאלאג'י... וכן על דברי רי"ו בספר מישורים, נתיב כ"ג. אתחיל בברור דברי הגר"י חיים פאלאג'י זצ"ל..."¹¹⁴ אולם למרות הציפייה שהוא יגיע גם לשיטת רי"ו, הרי שהיא אינה נידונה כלל בהרצאה, העוסקת רק דחיית ההסתמכות על רח"פ.

ניתן להציג סוג זה של התנגדות ב'שתיקה' גם בדרך אחרת. מכיוון שכיום כבר לא ניתן להניח שיש דיינים שלא שמעו את שמעה של שיטת רי"ו, הרי שאי אזכורה במקומות בהם הייתה יכולה להתאים, מלמד על חוסר רצון להסתמך עליה (ודוק, לא מדובר באזכורה ובקביעה שלאור הצמצומים שידונו להלן היא אינה מתאימה למקרה הנידון, אלא בהתעלמות רועמת). אם נחזור לרב שרמן, הרי שבמקרה בו מדובר היה בפירוד של שלוש שנים ובמציאות בה ברור לגמרי שאין סיכוי לחזור לשלום בית,¹¹⁵ עדיין קבע הרב שרמן שאין לחייב בגט: "מאידך לאור המצב הקשה של הפירוד ביניהם ולהשלכות החמורות העלולות להיגרם כתוצאת מצב הפירוד, יש להמליץ לבעל לפעול לסיים את נישואי הצדדים". קביעה זו מבוססת על דעתו כי "לא עצם מצב הפירוד מהווה עילה לחיוב בגירושין". הרב שרמן דן בשיטת רח"פ ומצמצם אותה, אך אינו מזכיר כלל את רי"ו. ובדומה, באחד המקרים הקיצוניים ביותר שנידונו בבית הדין הגדול, בו התקיים פירוד של למעלה מארבעים שנה(!),¹¹⁶ נידון ערעור על פסיקת ביה"ד האזורי שחייב את האשה בגט. דעת המיעוט של הרב אלגרלי סברה שיש לדחות את הערעור, בעיקר משום שמדובר היה בבני עדות המזרח שלא

¹¹⁰ על ההתנגדות הקיימת בקרב דיינים בישראל לגירושין קלים ולנטישת עילות הגירושין הקלאסיות של אשם ראו: עמיחי רדזינר "גיטין - מצוות התלויות בארץ? - הסכם קדם נישואין למניעת סרבנות גט: בין אמריקה לישראל" **משפטים** מז 5.

¹¹¹ תיק 6130, לעיל ה"ש 40, בעמ' 70. דבריו אלה מזכירים את דברי רבינו תם המפורסמים בתשובתו כנגד תקנת 'מאיס עלי' של הגאונים, ספר הישר (חלק התשובות) סימן כד: "ועוד אמרין שלא יהא כל אחת ואחת הולכת ותולה עצמה ביד גוי ומפקעת עצמה מיד בעלה בחנם תתלה בעכו"ם אם מורדת [ועוד] דא"כ מצינו חוטא נשכר". לדיון בתשובה זו ראו וסטרייך, לעיל ה"ש 19, בעמ' 132-133.

¹¹² חריג לכך המלמד על הכלל הוא הרב רוזנטל, לעיל ליד ה"ש 43, ואף הוא כנראה היסס בכך, ראו בגוף ה"ש הנ"ל. גם הדעה הנוספת המובאת שם בהערה 43 לגבי ייחודיותה של שיטת רי"ו, אינה מסתפקת באמירה זו אלא מנסה לצמצם את תחולתה של השיטה באופנים השונים בהם נדון להלן.

¹¹³ לעיל ה"ש 9.

¹¹⁴ שם, עמ' 103.

¹¹⁵ תיק 810538/2, לעיל ה"ש 103.

¹¹⁶ ערעור 1782-21-1, לעיל ה"ש 50.

קיבלו את חדר"ג האוסר את גירושי האשה בעל כרח¹¹⁷ (אך גם הוא אינו מזכיר את שיטת רי"ו). אולם דעת הרוב של הדיינים איזירר וחשאי סברה אחרת. לדידה, יש עדיין לבחון את האפשרות שהאשה רוצה באמת ובתמים בשלום בית, ולכן לא ניתן עדיין לחייבה בגט. ביה"ד בוחן באריכות את שיטת רח"פ, אך אינו מזכיר את רי"ו כלל. וכך גם במקרה שנידון בבית הדין הגדול אשר עסק בזוג שהקרה ביניהם מתקיים כבר תשע שנים.¹¹⁸ דעת המיעוט של הרב בוארון קבעה כי "יש לחייב את האשה בגט לפי שעיקוב הגירושין אין לו שום הצדקה... ולכה"פ יש כאן ענין של מרידה הדדית ושעפ"י זה יש ג"כ לחייב בגירושין", אולם דעת הרוב של הרבנים אלגרבל ואיגרא קבעה שלא ניתן לחייב את האשה בגט ויש לתמרצה בעזרת תשלום כתובה כפול מזה שנקבע לה בביה"ד האזורי, כדי להביאה להסכמה לגירושין. למרות שהם מודים כי מדובר ב"מצב תלוי – לא שלום ולא גירושין – אחריתו מי יישורנו",¹¹⁹ הם אינם מתייחסים כלל לשיטת רי"ו שאף הובאה בידי דעת המיעוט גם אם לא בשמה המפורש. דוגמה נוספת קיימת בפס"ד שניתן לאחרונה בביה"ד בירושלים.¹²⁰ מדובר בזוג שחי בנפרד כבר שלוש שנים, ואף מנהל הליך משפטי לפירוק שיתוף. ביה"ד קבע שלמרות תביעת האשה לשלום בית "מתקבל הרושם ששניהם תמימי דעים שכבר אין מנוס מגירושין". למרות זאת, הוא אינו מזכיר כלל את השיטה של רי"ו וקובע:

בית הדין אינו מחליט לחייב את האשה בגירושין, אולם לאור הפירוד הממושך, ומאחר שהבעל מאס באשתו, וגם האשה כבר הפנימה ומבינה שאין מנוס מגירושין, ההכרח לא יגונה **ומן הראוי שהצדדים יתגרשו בהסכמה.**

ד. דרכי צמצומה של שיטת רבינו ירוחם

היות דבריו של רי"ו מחוסרי מקור או הסבר, וכן חדשנותם הגדולה,¹²¹ הביאו לאורך השנים לשורה של פרשנויות שיש בהן בכדי להגביל את יכולת השימוש בשיטתו, וודאי לקבוע שאינה מאפשרת חיוב גט בכל מקרה של 'מות הנישואין' כמו בדברי הרב דיכובסקי השנויים במחלוקת:¹²² "בהיעדר סיכוי לשלום בית, אין לבית הדין ברירה אלא להטיל על שני הצדדים להתגרש". אין ספק שחלק מן הצמצומים נובע מן התפיסה שרעיון 'מות הנישואין' אינו מקובל בדיני הגירושין ההלכתיים ואולי גם לא האפשרות ל'גירושין קלים'. להלן נראה שאף הרעיון לפיו לא יתכן ש'יצא חוטא נשכר' מופיע בדברים.

1. הוכחת המרידה ההדדית בראיה מפורשת

ראינו כבר לעיל את עמדתו של הרב צימבליסט, עליה חלק הרב דיכובסקי, לפיה לא ניתן לחייב בגט, הן את האיש והן את האשה "אלא בראיה ברורה ולא על סמך אומדנא בלבד". מדבריו עולה שברירת

¹¹⁷ ראו לעיל ה"ש 29.

¹¹⁸ ערעור (גדול) 889512/1 (8.1.13). במקרה דומה של התעלמות משיטת רי"ו, ראו ערעור (גדול) 051550960-21-1 (2003).
¹¹⁹ נראה שכוונתם לחשש החטא, ראו לעיל ליד ה"ש 92 ואילך.

¹²⁰ תיק (ירושלים) 1066265/1 (29.6.2017).

¹²¹ דעה ייחודית המצמצמת את האפקטיביות של שיטת רי"ו היא דבריו מסברה של הרב בירדוגו, לפיהן לא יתכן שרי"ו התכוון לכפייה ממש, לעיל ליד ה"ש 34.

¹²² לעיל ליד ה"ש 101.

המחדל שלנו היא להניח שצד המבקש שלום בית תובע תביעה כנה ולכן דינו של רי"ו לא יחול, והנחה זו תיסתר רק באמצעות ראייה אובייקטיבית.

מחלוקת זו עולה בתיקים נוספים. כך במקרה בו תבעה האשה גירושין ואילו הבעל חזר ואמר כי רצונו בשלום בית. ביה"ד האזורי חייב את הבעל בגט במספר עילות.¹²³ הרב שלמה עמאר שישב שם בהרכב קבע כך בין היתר בשל שיטת רי"ו ה"ידועה ומפורסמת". אמנם הבעל חזר והעלה את דרישתו לשלום בית, אולם הרב עמאר קבע שתביעתו אינה כנה ודבריו בביה"ד מלמדים שאינו חפץ בה עוד וכל מטרתו למרר את חייה.¹²⁴ בפסה"ד בערעור נידונה שיטת רי"ו בידי הרב משה טופיק. הוא מקבל את עמדת הבעל שלא ניתן להפעיל עילה זו כנגדו ומצמצם מאד את יכולת הפעלתה בידי ביה"ד.¹²⁵

...מה שרצו לחייבו לגרש מדברי רבינו ירוחם, הנה הוא כתב שכאשר הבעל **אומר** לא בעינא לה אבל איני רוצה לתת לה גט, אבל לא כמו במקרה שלפנינו שהבעל עומד וצווח שרוצה הוא שלו"ב, ואנו נקבע שהוא לא רוצה בה.

דברים דומים אמר לימים הרב נחום פרובר:¹²⁶

אין קשר בין המקרה של רבנו ירוחם שבו יש לחייב בגט את מי שמעכב את הגט היות והצד השני נחשב כמעוגן, לבין מקרה שהצדדים בנפרד זמן רב, כתוצאה שאחד הצדדים לא מעוניין לחזור לשלום בית ותובע גירושין והצד השני מבקש שלום-בית. במקרה שכזה, **על אף שנראה לביה"ד שאין סיכוי שתובע הגירושין יחזור לשלום-בית**, אין לחייב בגט את מבקש שלום-בית, היות ותובע הגירושין לא נחשב כמעוגן אלא הוא נחשב כמעגן את עצמו.¹²⁷

ניכר שהרכבים שונים אינם מוכנים לקבל עמדה מצמצמת זו, וקובעים שביה"ד אכן יכול להסתמך על אומדנה גם במקום בו בן זוג תובע שלום בית,¹²⁸ אולם אנו יכולים לראות כי מחלוקת זו שבה ועולה מפעם לפעם. כך במקרה בו אשה תבעה שלום בית אולם אחד הדיינים קבע כי זו "תביעת סרק, טקטית ומגמתית. האשה לא בקשה סעד של ממש לשלום בית ואפילו לא פרטה את הדרוש לתביעת שלום בית אמיתית", ובנוסף לכך העובדה שהיא מקללת את הבעל מגלה שאינה רוצה באמת בבעלה.¹²⁹ דין אחר מן ההרכב שלל דברים אלה, וקבע כי מכיוון שהאשה פתחה "תיק שלום בית, ומבקשת שלום בית, אין לחייבה בגט מדין מורדים זה בזה. ועיין בדברי הרה"ג ר' נחום פרובר שליט"א שהאריך בדברי ר' ירוחם שאם האשה כיום מבקשת שלום בית אין לחייבה בגט.

¹²³ פסה"ד, משנת תשנ"ה, התפרסם אצל הרב שלמה משה עמאר **שמע שלמה** ג שכ (תשנ"ח).

¹²⁴ שם, עמ' שלג-שלד. שני חברי ההרכב האחרים לא מזכירים את שיטת רי"ו אך מחייבים את הבעל בגט.

¹²⁵ שם, עמ' שלו.

¹²⁶ "חיוב גט, החזר מתנות, תביעה צודקת בבני זוג שאינם חפצים זה בזה" **כנס הדיינים – התשס"ח** 109, 111 (תשס"ט). וראו גם עמדת הרב ישראל ליעל ליד ה"ש 69.

¹²⁷ המשפט האחרון מובהר לאור דבריו שם: לפיו "במקום שהבעל הגיש לביה"ד תביעת גירושין אם בפועל מצידו מוכן לעשות שלום בית עם האשה באם האשה היתה מסכימה, אין האשה נחשבת כמעוגנת ואין לחייב את הבעל בגט".

¹²⁸ ראו למשל תיק (נתניה) 920384/1 (18.6.2015) בדברי הרב רפאל בן שמעון: "והנה בנידון שלפנינו, בשונה מדינו של רי"ו, האשה טוענת לשלום בית, ולכאורה לא יהיה מקום להחיל את דינו של רי"ו. אך כפי שכתבנו לעיל, קבע ביה"ד שאמירתה ותביעתה של האשה לשלום בית הינה מן השפה ולחוץ כאשר מעשיה סותרים את דבריה ולביה"ד אומדנא דמוכח מכל התנהלותה של האשה שאינה חפצה בשלום בית". וראו המחלוקת בין ביה"ד האזורי לביה"ד הגדול במקרה דומה: ערעור (גדול) 023559859-21-1 (17.2.2088), **הדין והדין** 18 (2009).

¹²⁹ הרב אבירן הלוי בתיק 8801, לעיל ה"ש 98.

ואף אם נאמר אולי שהיא מבקשת שלום בית מתוך טקטיקה לקבל מדור, הרי מידי ספק לא יצאנו".
שליה חריפה של עמדה מצמצמת זו הובעה לאחרונה בביה"ד בחיפה.¹³⁰ הדיינים עסקו שם באשה שתבעה 'שלום בית' אל מול תביעת הגירושין של בעלה, אולם הגיעו למסקנה שהתנהגותה של האשה מלמדת על חוסר כנות בתביעתה. לדבריהם ההיגיון של שיטת רי"ו: "שכל אימת ששני הצדדים מורדים זה בזה אם כן יש כאן עיגון חמור שההלכה איננה מסכימה עימו", גורם לכך ש"בית הדין מצווה שלא לענות את הדין ולהותיר את המצב כמות שהוא", כאשר ברור לו שיש מרידה הדדית. המציאות הברורה לעיני ביה"ד, והחיוב המוטל עליו, לא ייסוג מפני אמירות לא כנות של אחד הצדדים, ועל כן את השיטה המצמצמת, עליה עומד ביה"ד, יש "לדחות... מכל וכל. אין ספק בכך כי רבינו ירוחם לא מתכוון לגופם (כך במקור) של מילים, אלא למה שמילים אלו מבטאות ומה שעומד מאחוריהן שהרי במהות עסקין!".

נסיים בעמדה המצמצמת עוד יותר את אפשרות השימוש בשיטת רי"ו, וקובעת שלעתים לא ניתן להפעילה גם כשיש אמירה מפורשת של האשה שאינה רוצה בשלום בית.¹³¹ ביה"ד האזורי קבע על סמך שיטת רי"ו כי במקרה בו חל פירוד של ארבע שנים והאשה הודתה בפה מלא כי אינה מעוניינת בשלום בית, ומעולם לא הגישה תביעה לשלום בית, הרי שעל הצדדים להתגרש והאשה מפסיקה לקבל זכויותיה. אולם ביה"ד הגדול קיבל את ערעורה של האשה על החלטה זו. ההרכב אינו כופר בעובדה כי האשה הודתה שאינה רוצה בשלום בית, אולם הוא קובע שאין ליחס לכך משקל:

יש לבדוק היטב האם אכן האשה אינה רוצה בשלום בית, כי זאת לדעת כי אשה חבולה ופגועה אינה במצב שהיא ראויה להיבדק במצב כזה אם רוצה שלום בית או לא. והבעל הרי הודה שפגע בה. רק כאשר יבוא פיוס כנה ואמיתי מצד הבעל והאשה תסרב יכול ביה"ד לראות בזה מצב שיש להחיל בזה דינו של רבנו ירוחם.

גם בסעיפים הבאים נתייחס לפסק דין זה, וניכר כי הוא מעוניין לצמצם את שיטת רי"ו בכל דרך אפשרית. ככל הנראה נובע הדבר מעמדתם העקרונית של דייני ביה"ד הגדול בתיק זה: הרבנים שרמן ואיזירר, עמדה השוללת את רעיון 'מות הנישואין' כפי שכבר נזכר לעיל. לכן גם לא נופתה לראות שכתבו בו:

למסקנה: המושג סיום נישואין או קץ נישואין כטענת ב"כ הבעל (בפני עצמו) אינו עילה לביטול זכויות האשה שהיא זכאית להם אלא אם כן ידון ביה"ד בתביעת הגירושין של הבעל ויוציא פס"ד על חיוב גט או על הפסד מזונות מכת הפסד הזכות הבסיסית למזונות.

ניתן לשער שעמדה עקרונית זו הובילה אותם גם לפרשנות מצמצמת לשיטת רי"ו.

¹³⁰ תיק 1083672/1, לעיל ה"ש 5.

¹³¹ ערעור (גדול) 323397786-21-1 (8.8.07), **הדין והדין** 18 5-6 (2009). לכאורה היה מקום לטעון שאת פסה"ד הזה ואת צמצום שיטת רי"ו המופיע בו בצורות נוספות (ראו להלן הערות 136, 152) יש לראות על רקע נסיבותיו הספציפיות: הרצון להגן על זכויותיה של האשה שסבלה מאלימות קשה. אולם קשה להתעלם מן העובדה ששניים מן הדיינים שכתבו את פסה"ד, הרבנים שרמן ואיזירר, הם אכן מתנגדים עקרוניים לשימוש בשיטת רי"ו. ראו למשל לעיל ה"ש 9 וליד ה"ש 117. וראו עוד דבריו החותכים של הרב איזירר בערעור (גדול) 1750-21-1 (5.5.2009) בו הוא קיבל את ערעורה של אשה (בת עדות המזרח! ראו לעיל ליד ה"ש 117) על חיובה בגט בגין חוסר אפשרות לשלום בית, וקובע: "בית-הדין דן במושגים של עילות גרושין וכן גם בטענות מאיס עלי לסוגיהן וכלליהן בלבד. 'מות הנישואין' יכול להשקל כחלק מהמרכיב וההוכחה לטענת מאיס עלי ותו לא". דברים אלה כמובן מזכירים עמדה רווחת לגבי שיטת רח"פ (ראו לעיל ה"ש 60).

2. כיצד החלה המרידה ההדדית? - מרידת צד אחד היא הגורם למרידת הצד השני

לעיל נזכרה עמדתו של הרב צימבליסט לפיה יש להבחין בין מקרה בו **מעשיו הרעים** של צד אחד גרמו למרידת הצד השני, אז ניתן לחייבם בגט, ובין מקרה בו **חוסר רצונו** של הצד האחד בבן זוגו גרם לייאוש וחוסר רצון בהמשך החיים המשותפים אצל השני. במקרה האחרון ניתן לדעתו להניח שאין זו מרידה של ממש, ולכן לא ניתן לחייב את בן הזוג השני בגט. חשוב להדגיש שהרב צימבליסט אינו מגביל את הפעלת שיטת רי"ו בשל שיקולי אשם, שיקולים אשר עולים בדברי דיינים אחרים ואשר ייבחנו בסעיף הבא. להפך, הוא סבור שהשיטה תקפה גם במקום בו הפירוד נוצר למשל בגין בגידת הבעל, ואפילו אז יוכל הוא לחייב את אשתו בגט אם ברור לחלוטין שהיא אינה רוצה בהמשך החיים המשותפים עמו.¹³² מדבריו של הרב צימבליסט ניתן להסיק שביחס למגבלת האשם הוא אינו מסכים עם הרב הורביץ (שהציע הן את המגבלה דן ואת מגבלת האשם שתוצג בסעיף הבא). אכן מגבלת הגורם הראשון לקרע הוצעה ככל הנראה לראשונה על ידי הדיין הרב אריה הורביץ באחד מפסקי הדין הראשונים שדנו בשיטת רי"ו.¹³³ הרב הורביץ מצטט את שיטת רי"ו וקובע:¹³⁴

מפורש בדבריו שיש לכופ את הבעל לגט בגלל טענת עיגון בלבד, ואף שאין לה עליו שום תביעות לחיובי אישות, שהרי רוצה גט ממנו. ולפי זה הוא הדין כשהבעל רוצה לגרשה והאשה אינה רוצה בו וגם מסרבת לקבל גט שיש לכופה לקבל גט.

אולם לאחר מכן מציג צמצום משמעותי ביותר:¹³⁵

אכן לאחר העיון נראה שדברי רבינו ירוחם אמורים דוקא שגם סירובו של הבעל לחיות עמה **הוא מצד עצמו ולא כתוצאה מדרישתה של האשה להתגרש**, אבל אם הבעל יפציר בה שתחזור לשלום והיא תעמוד בסירובה וכתוצאה מכך יסרב גם הוא לחיות עמה אין לחייבו לגרשה.

העובדה שמדובר בשני שיקולים שונים לצמצום שיטת רי"ו עולה גם מפסה"ד שנזכר בסעיף הקודם.¹³⁶ דייני ביה"ד הגדול מונים כשני שיקולים שונים את שיקול הסיבה והמסובב ואת שיקול האשם. לגבי השיקול הראשון הם קובעים:

ברור שגם אליבא דרבנו ירוחם יש להבחין בין מצבים שצד אחד חפץ בגרושין כתוצאה מהתנהגות הצד השני והקשר בין המסובב והתוצאה ברורים, לבין מקרה ששני הצדדים חפצים בגרושין מסיבתם שלהם ולא בגרימת זולתם.

¹³² ראו לעיל ליד ה"ש 83. כאמור בהערה שם, קטע זה במאמרו של הרב צימבליסט לקוח מערעור 7787. לא מיותר לציין כי בדברי הרב שרמן שישב בהרכב זה מופיעה בשם הרב אלישיב דעה שדווקא כן נותנת משקל לאשמה, ראו להלן ה"ש 151.

¹³³ תיק מא/8720, לעיל ה"ש 28, בעמ' 264. פסה"ד התפרסם בשינויים קלים גם באוסף פסקיו של הרב הורביץ: הרב אריה ליב לב אריה עט (תשס"ד).

¹³⁴ שם, עמ' 268.

¹³⁵ שם, עמ' 271. הצעה למקור דבריו של הרב הורביץ מובאת אצל בירדוגו, לעיל ה"ש 34, בעמ' תכה.

¹³⁶ לעיל ה"ש 131. גם הרב שאנן מבחין בין שני הצמצומים של הרב הורביץ, ראו להלן ליד ה"ש 153, וכן במאמרו, לעיל ה"ש 10, בעמ' קה.

מגבלה זו בה אנו דנים התקבלה על דעתם של דיינים נוספים.¹³⁷ נקל להבין כי צמצום זה משמעותי עד מאד, ואולי אף מונע את השימוש בשיטת רי"ו במרבית המקרים בהם בני הזוג אינם רוצים עוד זה בזה, מקרים בהם מטבע הדברים התדרדרות היחסים בין בני הזוג היא פרי דינמיקה של תגובות זה להתנהלותו של זה, מה גם שבמקרים רבים קשה להוכיח בוודאות 'מי התחיל'.¹³⁸ יישום קיצוני של מגבלה זו הוצע בידי הדיין דוב דומב, שסירב לעשות שימוש בשיטת רי"ו כדי לחייב אשה בגט לאחר פירוד של ארבעים שנה(!):¹³⁹ "הלכת רבינו ירוחם... נוגעת רק למקרים בהם המרידה החלה כאחד".

עמדה זו של הרב דומב נדחת בידי חברו להרכב, הרב בירדוגו.¹⁴⁰ לדבריו, לא רק שאין הכרח להבין כך את שיטת רי"ו, אלא שדברי הרב דומב אף גוררים את השאלה "מה ייחשב למרידה שגרה מרידת שכנגדו, האם רגע... או חצי שעה או יום או יומים", או במילים אחרות: דבריו הופכים את יישום דינו של רי"ו לכמעט בלתי אפשרי.

גם דיינים אחרים דחו מגבלה זו, בפרט משום שהיא הופכת את דינו של רי"ו לכמעט ולא ישים. דברים מפורשים אומר הרב שאנן:¹⁴¹

ויותר נראה, שכששניהם אינם רוצים זה את זה אין תלוי - לרבינו ירוחם - הדין במי התחיל במרידה, מאחר שרי"ו אינו מחלק ואינו תולה דינו במי התחיל במרידה, והרי מטבע הדברים אין שני בני הזוג מואסים זה בזה ביחד באותו זמן, ולכאורה כך גם מסתבר שאין זה משנה, לפי שדברי רי"ו הם סברא: שבצורה זו אין לקיים את הנשואין, שאין דרך בני ישראל לעגן נשותיהם ועצמם בין אם המטרה כסף ובין אם המטרה נקמה וכל שכן כשאין המטרה ברורה כל עיקר.

וכך למשל קובע ביה"ד בצפת:¹⁴²

מדברי רבינו ירוחם עולה כי למרות שיש לתלות שעמדתו של הבעל כפי שהוצגה בבית הדין (שאמר: "אנא נמי לא בעינא לך", דהיינו "גם אני איני רוצה בך") נובעת כתוצאה ישירה מהעדר רצונה של האשה בבעלה, ויש מקום לקבוע שמעשיה של האשה ומרידתה בו ויוזמתה להתגרש הם שגרמו לריחוק ביניהם, ומאד יתכן שאילו האשה הייתה חפצה בבעלה, או שהייתה מנעת ממעשים היוצרים ריחוק, גם הבעל לא היה שולל שלום בית. למרות זאת קבע רבינו ירוחם בשם רבו שאין לך אלא שעתו ומקומו, והכול נקבע בהתאם לנסיבות שהתבררו לבית הדין. וככל

¹³⁷ ראו למשל: הרב טופיק, לעיל ה"ש 125; הרב נהרי, תיק (חיפה) 1053135/3 (27.10.2016): "לעניות דעתי אין לדמות מקרה זה למקרה של רבנו ירוחם בו הצדדים מורדים זה בזה. רבנו ירוחם דיבר באופן ששני הצדדים באים לפני בית הדין ומבקשים להתגרש. לא כן המקרה דנן. מנייתו העובדות שהבאנו עולה כי המערער הוא זה שפתח בהליכי הגירושין והמשיבה נגרה אחריו לאחר שלטענתה הטיל עליה מצור כלכלי".

¹³⁸ וסטרייך, לעיל ה"ש 3, עמ' 90-91.

¹³⁹ בירדוגו, לעיל ה"ש 34, בעמ' תכד.

¹⁴⁰ שם, עמ' תכה.

¹⁴¹ תיק 2182, לעיל ה"ש 41, בעמ' 194. וראו באופן דומה בתיק 1083672/1, לעיל ה"ש 5: "אין אנו נכנסים עתה לדיון בקביעת ה'אשם' בפירוק הנישואין בנידונו. אין זה משנה מי 'אשם' בקיצן, שהרי הסיבה לחיוב בגט היא מחמת אי היכולת להישאר נשואים על הנייר ושצד אחד מעגן את השני. לפיכך אפילו אם מרידתו של הסרבן בגט החלה רק בעקבות מרידת הצד שכנגד, זה לא ישנה מאומה. די בכך שכעת שניהם מורדים זה בזה כדי לכופו להתגרש, שהרי הסרבן מעגן את הצד שכנגד בלא סיבה".

¹⁴² תיק 862233/1, לעיל ה"ש 4. וראו גם בדבריו של אב ביה"ד בתיק זה: הרב לביא, לעיל ה"ש 22, בעמ' 635, שם הוא מכנה את דבריו של הרב הורביץ "תמוהים מאד".

שכעת, **לפי המצב הנוכחי המתברר בבית הדין בעת הדיון, שניהם אינם רוצים זה בזה**, וגם הבעל כבר אינו רוצה באשתו כפי שהיא כעת – די בכך לחייב את הבעל בגירושין.

דייני ביה"ד באשדוד אף קבעו שאין מניעה מלחייב את הבעל בגט לאור שיטת רי"ו, למרות שהוא מורד ממש ואילו אשתו אינה מורדת, "שהרי גם כעת היא אינה טוענת שאינה חפצה בו, אלא שהתיאשה מלהמתין לו".¹⁴³ לדבריהם, דברי רי"ו על מרידה הדדית נאמרו רק "לצורך חידושו בהלכות כתובה", כלומר לעניין הפסד האשה את תוספת הכתובה בשל מרידתה.

אולם לגבי דין כפיית הצד הסרבן להתגרש לכאורה אין צורך בכך שגם הצד השני לא יהיה מעוניין בו, אלא די בכך שהצד השני אינו מוכן להמשיך ולהתעגן תחתיו, שכאמור לעיל, סיבת הכפייה על הגירושין במקרהו של רבינו ירוחם היא שאין לאפשר לצד אחד לעגן את משנהו בלא סיבה כאשר גם הסרבן עצמו חפץ להתגרש ממנו. לפי זה גם בנדון דידן די בכך שהאישה רוצה בגירושין מחמת שנקעה נפשה ממצב העגנות בו היא שרויה 5 שנים, ואין צריך להגיע לידי כך שהיא אינה מעוניינת עוד בבעל.

3. שאלת האשם

עמדנו על כך ששיטת רי"ו היא לכאורה שיטה של גירושין ללא אשם. עם זאת, נושא האשם עולה בעילה זו מן הכיוון ההפוך. אם 'העילות הקלאסיות' מחפשות את קיומו של האשם אצל הנתבע או הנתבעת בתביעת הגירושין, הרי לגבי שיטת רי"ו יש הטוענים כי קיומו של 'אשם' אצל התובע או התובעת מונעים מהם לחייב את בן זוגם בגט בשל המרידה ההדדית.¹⁴⁴ גם עמדה זו הופיעה ככל הנראה לראשונה בפסק דינו של הרב הורביץ.¹⁴⁵ לדבריו, ניתן לחייב אשה בגט על פי שיטת רי"ו, "כשהאשה מעגנת אותו מרצונה".

אבל כשהבעל גרם לכך, כעובדא דידן שכל השנים הוא סירב לחיות עמה וחי עם נשים אחרות, ולמרות התנהגותו רצתה האשה בכנות בשלום, ולא יכול היה לבוא בטענת עיגון מכיון שהאשה רצתה ודרשה לחיות עמו בשלום, עד שלבסוף התנהגותו הנלוזה גרמה לכך שמבחינה נפשית אינה יכולה יותר להשלים עמו, ומה גם שהוא אינו מעוניין בכך, **ודאי שלא יכול לבוא עכשיו ולדרוש גט מחמת עיגון שהוא גרם כפי המבואר**, ואינה חייבת לקבל גט.

קושי ניכר בשיטת הרב הורביץ הוא העובדה שטיעון כזה אינו עולה מדבריו הקצרים של רי"ו. הוא כמובן מודע לכך, ולכן מנסה לתמוך טיעון זה באמצעות מהלך למדני שהוא מבצע בשיטת

¹⁴³ תיק (אשדוד) 8293/5 (2.2.2016). בהמשך דבריו קובע ביה"ד שאין צורך ששני בני הזוג ימרדו זה בזה לאורך י"ב חודש, אלא די אם חלף פרק זמן זה ממרידת הראשון. לאור זאת, במקרה בו הוא עוסק הוא קובע ש"יש להחיל את דינו של רי"ו לאלתר מיום הצטרפות האישה לתביעה לגירושין והבעל חייב לגרש את אשתו לאלתר", זאת למרות שתביעת האשה הוגשה רק חודשיים לפני מועד מתן פס"ד זה.

¹⁴⁴ עניין זה מזכיר כמובן את סוגית היחס למרכיב ב'אשם' בתביעות שלום בית (בפרט כשהאשם אצל התובע). לעניין זה ראו: שרעבי, לעיל ה"ש 99, בעמ' 1406–1407.

¹⁴⁵ תיק מא/8720, לעיל ה"ש 133, בעמ' 274.

התוספות, ממנו הוא מסיק שיש זכות לגבר לעגן את אשתו משום שהיא זו שגרמה לכך שאינו יכול לחיות עמה, ובאמצעות הדיוק שהוא מבצע הוא מנסה להסביר שורה של מקורות בספרות הראשונים והאחרונים, ואף טוען כי גם רי"ו הכפיף את דבריו לעקרון זה.¹⁴⁶ דומה שעיון בדבריו מעלה שורה של קשיים, ובראשם העובדה שבדבריו של רי"ו אין זכר להבחנה זו, וכן שהמקרה עליו מדברים בעלי התוספות שעליהם הוא מסתמך כלל אינו עוסק בבעל שאינו רוצה באשתו.¹⁴⁷ קשה שלא לחוש, גם לאור הדברים שנאמרו בסעיף הקודם, כי הרב הורביץ מעוניין לצמצם באורח דרמטי את היקף דבריו של רי"ו, אולי כדי שלא יאפשרו גירושין 'קלים' מדי, ודאי לצד שאשם בהתמוטטות הנישואין וכעת רוצה לכוף לגירושין את בן זוגו מחוסר האשמה. במקרים רבים מדובר בבן זוג העוזב את בן זוגו לטובת חיים עם בן זוג חדש, וכעת מעוניין לחייב את בן הזוג הקודם בגט, ובכך אנו יוצרים מדיניות של חוטא היוצא נשכר.¹⁴⁸ סביר למדי ששיקולים אלה הביאו גם דיינים אחרים לאמץ גישה זו.

כך גם סובר הרב דומב שנמנע לחייב אשה בגט למרות פירוד של 40 שנה, בין היתר משום שהבעל ערער לראשונה את הנישואין בקשריו עם אשה אחרת.¹⁴⁹ גם הוא כמובן אינו יכול להוכיח את דבריו משיטת רי"ו, ולכן הוא מכפיף אותה לשיטות ראשונים אחרות, העוסקות במקרים שאינם 'מרידה הדדית', וכן לדיוקים בדברי אחרונים, ומגיע על כן למסקנה כי כשיש צד 'אשם', לא ניתן לחייב את בן זוגו בגט גם אם אינו חפץ היום בנישואין.¹⁵⁰

הרב שרמן צידד במפורש בעמדת הרב הורביץ ואף הציג עמדה זו בשם הרב אלישיב, מי שהזכיר לראשונה את שיטתו של רי"ו:¹⁵¹

ובבקור בחג הסוכות השתא העליתי שאלה זו בפני מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א לקבל חו"ד. והשיב לי שכאשר הסיבה והגורם לאשה לא לרצות בשלום בית, לא באשמתה, **אלא נובעת ממעשיו והתנהגותו אין לחייב אותה לקבל גט פיטורין**, כאשר הבעל תובע זאת.

והוא שב ומציג עמדה זו בפסק דינו, בו הוא מקבל ערעור על ביה"ד האזורי שחייב אשה בגט בגין שיטת רי"ו, למרות שאלימות הבעל הייתה גורם מרכזי לפירוד:¹⁵² "כאשר צד א' תבע גרושין לאחר תקופה של הצקה וחבלות או בגידות או פגיעות קשות בצד ב' כתוצאה מזה תובע צד ב' ג"כ גירושין - לא בזה דיבר רבינו ירוחם".

אף הרב שאנן, שכזכור לא קיבל את הצמצום הקודם, מוכן לקבל את גורם האשם, אולם הוא מודה בקושי ליחסו לרי"ו עצמו:¹⁵³

אמנם כשאחר הצדדים הוא הגורם למרידה, אף שרבינו ירוחם לא חילק ולא תלה דינו במי המתחיל במרידה, לכאורה אנו מוצאים בפוסקים שאין כופים את הצד

¹⁴⁶ שם, עמ' 271–274.

¹⁴⁷ להצגה מפורטת של קשיים אלו: הרב לביא, לעיל ה"ש 22, בעמ' 635–636.

¹⁴⁸ ראו שיטת הרב רוזנטל, לעיל ליד ה"ש 111, ודברי הרב שרמן, לעיל ליד ה"ש 104. יש לציין כי גם הרב הרצוג בבואו לטעון כנגד השימוש בשיטת רח"פ, לעיל ה"ש 46, מזכיר כי מדובר שם בבעל שנתן עינו באחרת.

¹⁴⁹ בירדוגו, לעיל ה"ש 34, בעמ' תכה.

¹⁵⁰ שם, עמ' תכג–תכד.

¹⁵¹ ערעור 7787, לעיל ה"ש 83. חשוב לזכור את שראינו לעיל, שהן הרב אלישיב והן הרב שרמן הסתייגו מעצם כפיית הגט על סמך דברי רי"ו, ללא קשר לסיבת המרידה.

¹⁵² לעיל ה"ש 131, בעמ' 6. ראו גם דבריו המובאים אצל הרב שלמה משה עמאר **שמע שלמה** ה רפח–רפט (תשס"ה).

¹⁵³ תיק 2182, לעיל ה"ש 41, בעמ' 193.

שכנגד לגרש, וידוע השיטת הראב"ן כתובות (דף רסא ג בהוצאה עם אבן שלמה)...
והמהרי"ק שורש כט... **ולכאורה שיטת הראב"ן והמהרי"ק היא שלא כרבינו**
ירוחם, וע"כ יש לפרש, כדי למעט במחלוקת, שאף רבינו ירוחם מודה כשאפשר
לתלות באחד הצדדים שהוא הגורם, שאין כופים לגרש את הצד שכנגד.

אמנם, מאוחר יותר חזר בו הרב שאנן, וקבע כי שאלת האשם מכל סוג שהוא אינה משנה לדידו של רי"ו.¹⁵⁴ הוא חולק בחריפות על הרב שרמן, וקובע שכל המקרים בהם בן זוג יכול לעגן את בן זוגו 'האשם' אינם נוגעים לדינו של רי"ו המדבר על בני זוג המורדים זה על זה. הדברים הללו הם מחויבי המציאות:¹⁵⁵

ואם לא תאמר כן הרי יכולים אנו למצב בלתי נסבל, אם בעל בגד באשתו או עשה לה מעשה רע, וכיום מבקש הוא לחזור או להתגרש, האשה תענה איני מוכנה לחזור ואיני מוכנה להתגרש, הרי ששני בני הזוג ישארו מעוגנים עד סוף ימי חייהם, וכפי ששמעתי שיש הסבורים כן, **וזה דבר שאין הדעת סובלתו.**

אכן, דומה שעמדה אחרונה זו היא המקובלת היום בבתי הדין, ורוב הדיינים העושים שימוש בשיטת רי"ו הולכים בשיטת הרב דיכובסקי והרב לביא לפיה:¹⁵⁶

בנסיבות שבהן שני בני הזוג שוללים שלום בית ומבקשים להתגרש, ככל שהדבר נוגע לחיוב הגירושין בלא תשלום הכתובה,¹⁵⁷ אין נפקא מינה מי מבני הזוג אשם בפירוד ומי הביא למצב הנוכחי שבני הזוג בפירוד.

מלבד העובדה שדברים אלה נראים ככוונתו הפשוטה של רי"ו עצמו, הם גם מתיישבים עם הרציונל שהוצע לשיטתו, לפיו המטרה היא מניעת עיגון. לכן הרב לביא מציג את הסברה כקודמת לדבריו המפורשים של רי"ו:¹⁵⁸

בית הדין אינו מתעלם מכך שהפירוד נוצר עקב מעשיו השליליים של הבעל שיצר קשר עם אשה אחרת. אמנם לכאורה חוטא נשכר, הבעל חטא כעד אשתו ובסופו של דבר תביעתו לגירושין מתקבלת. אך פסק הדין חייב לבטא את ההלכה בנסיבות אלו, **ואינו ניתן על יסוד של שיקולי שכר ועונש.** העיקרון היסודי העומד בבסיס פסק הדין - בנסיבות ששני בני הזוג שוללים כל אופציה לשלום בית, ומסגרת הנישואין שלהם כבר ריקה מכל תוכן, אין מקום שאחד מבני הזוג, הבעל או האשה, יעגן את בן הזוג השני או יכפה עליו להמשיך בנישואין כאלו. **אף שזו סברה ברורה, יש לה ראייה מדינית של רבינו ירוחם שיובא להלן.**

דברים דומים כתב הרב רפאל בן שמעון:¹⁵⁹

¹⁵⁴ שאנן, לעיל ה"ש 10, עמ' קה-קי. הוא עצמו דוחה את הראיות שהביא מדברי ראשונים בתיק הנזכר בהערה הקודמת. שם, עמ' קט.

¹⁵⁵ תיק 862233/1, לעיל ה"ש 4. אב ביה"ד מפנה שם לדבריו בספרו: הרב לביא, לעיל ה"ש 22, סימן פט. וראו בייחוד שם עמ' 636.

¹⁵⁷ הן משום שתשלום הכתובה כן תלוי בשאלת האשם, והן משום שרי"ו קבע כפיית גט לצד הפסד תוספת כתובה.

¹⁵⁸ הרב לביא, לעיל ה"ש 22, בעמ' 329. ראו עוד דברי הרב אושינסקי, בתיק 940783/13, לעיל ה"ש 6.

¹⁵⁹ תיק 920384/1, לעיל ה"ש 128.

גם אם לא נכריע בשאלה במי תלוי האשם וכיצד נוצר הסכסוך שביניהם, מכל מקום המצב הנוכחי הוא זהה להגדרת דינו של רבינו ירוחם ששני הצדדים אכן אינם מעוניינים עוד בניהואין והם פרודים הלכה למעשה כמה שנים, **ובוודאי שיש כאן את הסברא של רבינו ירוחם מטעם מניעת עיגון**, ויש לחייב את הצדדים בגירושין. **ואמנם בדרך שביארנו את דינו של רבינו ירוחם שהסיבה לכפייה הינה מחמת מניעת עיגון, ולכן אין זה משנה בסיבת מי מהם הגיעו למצב זה...** הנה כל זה לעניין חיוב הגט. אבל כשנבוא לדון האם לפטור את הבעל מכתובה, בזה נצטרך לדון האם האשה אשמה במצבם או הבעל.

4. התניית הגט

בשנים האחרונות מתנהל בבתי הדין ויכוח גדול בשאלה האם בעל שיש כנגדו עילות לחיוב בגט ואף לכפייתו, יכול להתנות את מתן הגט בתנאים שונים, ואם תנאים אלה נראים סבירים לביה"ד הרי שלא יחויב בגט וודאי שלא יופעלו סנקציות כלשהן. שיטה זו ידועה לרוב כשיטת מהרשד"ם [=ר' שמואל די מדינה] על שם הפוסק המרכזי עליה היא נסמכת,¹⁶⁰ "שחידש שגם במקום שכופין את הבעל לגרש, אם הבעל תלה זאת בתנאי שנקל לקיימו ע"י האשה אזי אין לביה"ד לכופו לגרש ללא התנאי – והעושה כן 'הרי זה מרבה ממזרים' – מאחר והגט בטל, דגט מעושה הוא".¹⁶¹ לסוגיה זו יוחד מאמר נפרד¹⁶² ובו נטען כי שיטה היא בעייתית ביותר מבחינת מקורות ההלכה, וכי עיקר שימושה הוא במקרים בהם הבעל מתנה את מתן הגט בהעברת הסמכויות בנושאים הנלווים לגירושין מבית המשפט לבית הדין ודיון בהם לפי דין תורה דווקא. עוד נטען במאמר כי שיטה זו, למרות שהייתה ללא ספק ידועה במשך מאות שנים, מתקבלת בבתי הדין רק מן המחצית השנייה של שנות התשעים של המאה הקודמת ומאז אימצו אותה הרכבים שונים ומגד הרכבים אחרים דחו אותה. כאן אנו רוצים לעמוד על הקשר ההדוק בין עליית השימוש בשיטת רי"ו ובין כניסתה של שיטת מהרשד"ם לפסיקת בתי הדין.

כבר בדברי חברי ההרכב ש"יידס' את ההסתמכות על שיטת רי"ו, הרב צימבליסט והרב דיכובסקי אנו מוצאים רמזים ליכולת ההתנאה של מי שחויב בגט בגינה, אם כי לא ידועה לנו עמדתו העקרונית של הרב צימבליסט לגבי שיטת מהרשד"ם, ואילו הרב דיכובסקי יצא לימים בחריפות כנגד השימוש בה.¹⁶³ מכל מקום, כזכור הסברה שהציע הרב צימבליסט לשיטת רי"ו הייתה 'כופין על מידת סדום', ובלשונו: "דאין לו שום הנאה ותועלת מעיכוב הגט".¹⁶⁴ מכאן ניתן להסיק שאם יש לו תועלת בעיכוב הגט, למשל כשהוא מעוניין לקבל כספים המגיעים לו על פי דין תורה, הרי שדינו של רי"ו לא יחול.¹⁶⁵

¹⁶⁰ שו"ת מהרשד"ם, חלק אבן העזר סימן מא.

¹⁶¹ לשונו של הרב אריאל ינאי, תיק (נתניה) 1-21-9707 (12.5.08).

¹⁶² עמחי רדזינר "מעגנת את עצמה": על התניית מתן הגט ועל חדשנות הלכתית "ספר מנחם אלון (עתיד להתפרסם).

¹⁶³ הרב שלמה דיכובסקי "דרך השיפוט הראויה בבתי הדין הרבניים" תחומין כח 19, 26-27 (תשס"ח). ראו גם בפסקי דינו המובאים במאמר הנזכר בה"ש הקודמת.

¹⁶⁴ לעיל ליד ה"ש 77.

¹⁶⁵ לכאורה ניתן לטעון כי מפסה"ד הראשון העושה שימוש בשיטת רי"ו, לעיל ה"ש 26, ניתן להסיק כי הרב צימבליסט מתנגד להתנאה, שהרי שם נדחו תנאיו של הבעל. אולם יש לתת את הדעת על כך שהדיינים שם מדגישים כי מדובר בהסכם גירושין תקף על פי ההלכה אשר אושר בביה"ד, ולכן לא ניתן לחזור ממנו, אלא באמצעות חזרה לשלום בית. לא ניתן להסיק מן הדברים מה היה קורה אילו תנאו של הבעל היה למשל להעביר לביה"ד את התביעות שסמכות הדיון בהן נקנתה כחוק בבית המשפט באמצעות תביעת האשה.

הרב דיכובסקי פוסק כך במפורש באחד מפסקי דינו. אמנם לא מדובר בשיטת מהרשד"ם, משום שבאותו מקרה היה מדובר על אשה שחויבה בגט ולא בבעל, אולם ניתן לראות שהוא היה מוכן לעכב חיוב אשה בגט עד אשר תקבל פיצויים מבעלה כפי שיפסוק ביה"ד.¹⁶⁶ אך כאמור, שיטתו המפורשת של הרב דיכובסקי שוללת התנאת מתן הגט.

מכל מקום, קשה להתעלם מן העובדה שההרכב האחראי על 'כניסתה' של שיטת מהרשד"ם לבתי הדין הרבניים, פסק כך במקרים בהם עילת הגירושין התבססה על דברי רי"ו. מדובר על ההרכב בביה"ד בת"א בראשותו של הרב נחום פרובר, ובהשתתפות הדיינים יוסף גולדברג ושלום ביבי.¹⁶⁷ בפסה"ד הראשון העוסק בשיטת מהרשד"ם עילת הגירושין **היחידה** שנזכרת היא זו של רי"ו. לאחר שמצוטטים דבריו נאמר:¹⁶⁸

והסבר הדברים הוא, דזכותו של אדם לא להיות מעוגן. ומטעם זכות וטענה זו בלבד מחייבים ואף כופים את הצד השני לתת גט... ולכן הוא הדין בנידון דידן שהן הבעל והן האשה אינם חפצים זה בזה ושניהם רצונם אך ורק בגירושין, וזה למעלה מחמש שנים שהם בניתוק, יש לחייב את הבעל לגרש את האשה.

אכן, במקרה זה אמר הבעל במפורש שאינו רוצה בשלום בית. ובכל זאת, נמנע ביה"ד מלחייבו בגט. מדוע? משום שהבעל תבע מן האשה להעביר את הדיון במזונות הילדים לבית המשפט. לדעתו של ההרכב זו זכותו המלאה, ולכן הוא מסכם:¹⁶⁹

ולכן מכל הנ"ל משמע שבמקום שהבעל צודק בתביעתו על פי דין, ומעכב את הגט עד שיקבל את תביעתו, אין אפשרות לכופו על גט וכי אין לחייבו. ומהמהרשד"ם משמע שאף יכול להתנות תנאי בעלמא ואם יכפו אותו אף בדיעבד יש לחשוש על הגט.

אותו הרכב מגיע לפסיקה דומה גם במקרה נוסף בו עילת הגירושין היחידה הייתה פירוד ממושך, וביה"ד קובע כי "מדברי רבנו ירוחם אלו חזינן [=אנו רואים] שטענת עגון עצמה, היא טענה מספיקה מצד עצמה לחייב בגט".¹⁷⁰ ההרכב אף קובע כי אין זה משנה מי התחיל במרידה.¹⁷¹ אולם, אם ההצדקה לדין רי"ו היא כדי מניעת עיגון האשה, הרי במקום שבו יש לבעל טענות שלדעת הדיין הן מוצדקות, אמורה האשה להיענות להן וסירובה אינה הופך את הבעל למעגן:¹⁷²

¹⁶⁶ ערעור 7787, לעיל ה"ש 83. גם הרב צימבליסט ישב בהרכב זה, אולם לעיל, ליד ה"ש 83, עמדנו על כך שלדעתו דינו של רי"ו לא חל כאן.

¹⁶⁷ ראו אצל רדזינר, לעיל ה"ש 162. גם דיינים מצביעים על הרכב זה כמי שאחראי לתחילת השימוש בשיטת מהרשד"ם, ראו למשל בדברי הרב ינאי, לעיל ה"ש 161. להצגה וניתוח של שיטת הרב פרובר ולפיה דברי מהרשד"ם ראויים לשימוש רק במקרים בהם חיוב הגט נוצר כתוצאה מעיגון הבעל, ראו דברי הרב רפאל זאב גלב בתיק (חיפה) 1061137/1 (6.12.2016).

¹⁶⁸ הרבנים נחום פרובר, יוסף גולדברג, שלום ביבי "בעל המחויב לתת גט, האם יכול לעכבו בגלל תביעה כספית" **דברי משפט** ב קנג, קנד (תשנ"ו).

¹⁶⁹ שם, עמ' קנז.

¹⁷⁰ תיק (ת"א) 082/ש"ס פד"ר כא 176, 178. פס"ד זה עומד בבסיס מאמרו של הרב פרובר, לעיל ה"ש 126.

¹⁷¹ שם, עמ' 186.

¹⁷² שם, עמ' 185. על הביטוי 'מעגנת את עצמה' וההתנגדות לו, ראו אצל רדזינר, לעיל ה"ש 162, בפרט הערה 59. יש לציין כי ההרכב אומר במפורש שאין זה משנה מהי המוטיבציה של הבעל בתביעותיו. שם, עמ' 182: "אין הבדל בין אם תביעת הבעל נובעת מרצונו שיקויים דין תורה, ובין אם רצונו להיטיב עם עצמו דרך ביה"ד, בכל מקרה סיבת החיוב איננה קיימת, שהרי בפועל אינה נחשבת כמעוגנת, ולכן נופל חיובו של הבעל בגט".

משא"כ במקרה של רבינו ירוחם וכן מהרשד"ם, שכל סיבת חיוב הגט לא הוי אלא משום שלא תהיה מעוגנת, וכפי שכתבנו והוכחנו שבמקום שחייבים לבעל, לא נחשבת כמעוגנת אלא כמעוגנת את עצמה, ולכן אף אם כפו את הבעל בדיעבד ייחשב הדבר כגט מעושה.

ניתן לסכם ולומר כי ההרכב מקבל לכאורה בצורה רחבה למדי את שיטת רי"ו, וקובע שהיא יכולה לשמש כעילה יחידה לחיוב בגט, אך מנגד משתמש בה כדי לקבל סמכויות, כאומר לאשה: 'דעי לך שאצלנו בהרכב חוסר רצון הדדי לשלום בית הוא לבדו עילת חיוב בגט, אך ליתרון זה יש גם מחיר והוא מתן הסמכות לביה"ד לדון לפי דין תורה'. מכיוון שרוב גדול של התביעות בנושאים הנלווים לגירושין נידונות בבתי המשפט דווקא,¹⁷³ הרי שמדובר במגבלה משמעותית ביותר על הפעלת דינו של רי"ו.

השימוש בשיטת מהרשד"ם הורחב גם למקרים בהם יש עילות גירושין נוספות, וגם עניין זה שנוי במחלוקת.¹⁷⁴ כאן נעמוד רק על דברי דיינים שקבעו שאין להכפיף לשיטתו זו את השימוש בשיטת רי"ו.

הרב אוריאל לביא כתב מאמר ארוך המיועד לצמצום האפשרות לעשות שימוש בשיטת מהרשד"ם.¹⁷⁵ במהלך דבריו הוא בוחן את דברי בית דינו של הרב פרובר ולפיהם אשה שאינה מסכימה לתנאי הבעל אינה מעוגנת, אלא היא 'מעגנת את עצמה' ולכן שיטת רי"ו לא תחול כאן.¹⁷⁶ הוא שולל טענה זו וקובע שמורדת לעולם לא יכולה להיחשב כמי ש'מעגנת את עצמה', וודאי שכך הדברים לגבי מרידה הדדית.¹⁷⁷

כששניהם אינם רוצים זה בזה כגון בנידון רבינו ירוחם, כפיית הגט במקרה זה נובעת מכך שהתבטלו תנאי האישות ביניהם... ועילת הכפייה היא שאין הבעל רשאי להביא להמשך המצב שכבר התבטלו כל תנאי האישות, וגם אין גירושין. מפני שבכך הוא מעגן אותה... אך ודאי לא נכון לייחס לאשה את העיגון.

כמה פסקי דין הקדישו חלקים נרחבים לדיון ביחס בין שיטת רי"ו לשיטת מהרשד"ם. כך, ביה"ד באשדוד חייב בעל בגט בגין מרידה הדדית.¹⁷⁸ הבעל מצדו התנה את מתן הגט בסיום ההליכים הרכושיים. ביה"ד דחה את תביעתו על הסף וקבע שמכיוון שנראה לו שמטרתו של הבעל היא אך ורק עיכוב מתן הגט, הרי שלא במקרה זה דיבר מהרשד"ם: "סברא פשוטה היא, שגם מהרשד"ם לא התכוון למקרה שתנאו של הבעל נועד לעכב את מתן הגט, שכן תנאי שכזה מעקר מתוכן את ההלכה לחיוב או לכפייה בגט".¹⁷⁹ ודוק, לביה"ד לא היה כל ביטחון שאכן הבעל לא יעמוד בדיבורו ולא ייתן את הגט גם לאחר הפסיקה בענייני הרכוש. הוא שיער זאת על סמך התנהגותו של הבעל בעבר ובכל זאת דחה את תנאו.

¹⁷³ הלפרין-קדרי, לעיל ה"ש 2, בעמ' 86–98.

¹⁷⁴ ראו רדזינר, לעיל ה"ש 162.

¹⁷⁵ הרב לביא, לעיל ה"ש 22, סימן צא.

¹⁷⁶ שם, בעמ' 659.

¹⁷⁷ שם, בעמ' 660. בסימן פט, עמ' 634–635, הרב לביא קובע שגם במקרה בו חוסר רצונו של הבעל בשלום בית נוצר בשל מרידת האשה, הוא מחויב בגט ואינו יכול להתנותו. עם זאת, כשהבעל מוכן לחזור לשלום בית, הרי שאין האשה נחשבת מעוגנת, ולכן זכותו של הבעל להתנות את מתן הגט בתנאים שונים.

¹⁷⁸ תיק 8293/5, לעיל ה"ש 143. וראו שם בהערה ובטקסט לידה לגבי עמדתו המרחיבה של פס"ד זה ביחס לשיטת רי"ו.

¹⁷⁹ לטיעונים דומים ובחינתם, ראו רדזינר, לעיל ה"ש 162.

ביה"ד בחיפה דן במקרה של אסיר שהבטיח לתת גט, אך כעת מבקש לדחות את חיובו בגט עד לשחרורו, אז יוכל לדעתו לשכנע את האשה לחזור לשלום בית. כן דרש שהאשה תוותר לו על תשלום מזונות ילדים.¹⁸⁰ אב ביה"ד הרב אברהם מאיר שלוש מתעלם לחלוטין משיטת מהרשד"ם ומחייב את הגט על סמך שיטת רי"ו, תוך שהוא מביא את דברי הרב פרובר ש"אין זה משנה מי מהצדדים אשם במצב או בסיבת מי נגרם הדבר",¹⁸¹ אך לא מזכיר כלל את דבריו לגבי יכולת ההתנאה במקרה זה. הרב שמואל אברהם חזן קובע שם שדרישותיו של הבעל אינן סבירות "ומהרשד"ם לא דיבר בתנאי מסוג זה". הדיון הרחב ביותר הוא של הרב גלב שמצמצם את שיטת מהרשד"ם מכיוונים שונים, תוך שאינו מסתיר את עמדתו "שיש לצמצם את פרשנות שיטה זו ככל שניתן".¹⁸²

5. שיטת רי"ו מסייעת לנשים בלבד

מדובר בעמדה ייחודית שככל הנראה הובעה בידי הרב יאיר בן מנחם בלבד. היא מציעה כי דברי רבינו ירוחם מכוונים רק כלפי גברים ולא כלפי נשים.¹⁸³ הרב בן מנחם מדייק זאת מכך שרי"ו נוקט במילים 'כופין אותו', והוא מניח שהכוונה דווקא 'אותו' ולא 'אותה'. על כן, למרות שבאותו פס"ד מדובר היה בפירוד של שלוש שנים וכי הרב בן מנחם שוכנע שהצדדים מואסים האחד בשני במאוסות גמורה ואין כל סיכוי לשלום בית, בכל זאת הוא נמנע מלחייב את האשה בגט. לעיל כבר עמדנו על כך שספק רב אם ניתן לדייק דיוק זה מלשונו של רי"ו. ודאי גם אין הדברים עומדים לאור הרציונאליים לשיטת רי"ו שהובאו לעיל: 'כופין על מידת סדום' או הרצון למנוע חטא. באותו מקרה הרב בן מנחם טוען שצמצום זה עולה גם מפסק דין של "הגר"ש רוזנטל והגר"י זמיר ביושבם בצוותא חדא בבי"ד זה באחד מהרכבי הראשונים". ככל הנראה מדובר בפסה"ד מפד"ר יט.¹⁸⁴ אמנם, הרב זמיר שישב באותו הרכב בו אמר הרב בן מנחם את דבריו אינו אומר דבר בנידון ואולי ניתן לפרש את שתיקתו כהסכמה, אולם עיון בפסה"ד עליו מדבר כנראה הרב בן מנחם לא מעלה הבחנה כזו בדברי הרבנים רוזנטל וזמיר, ומדברי הרב פרבשטיין שישב עמם בדין עולה שאין הבחנה בין האיש והאשה.¹⁸⁵ זאת ועוד, בשבתו בביה"ד הגדול לא נמנע הרב זמיר מלחייב אשה בגט, תוך שהוא מצטט את פסק דינו מפד"ר יט!¹⁸⁶

ה. היקף השימוש בשיטת רבינו ירוחם

למרות האמור בפרק הקודם, ניכר שהרוח הנושבת כיום בבתי הדין היא לכיוון הרחבת השימוש בשיטת רי"ו, גם אם ברור שעדיין דיינים שונים מסרבים לקבלה.¹⁸⁷ ניתן לראות שהעמדות

¹⁸⁰ תיק 1061137/1, לעיל ה"ש 167.

¹⁸¹ זו לשונו של הרב גלב, אך הוא מפנה לדברי הרב פרובר במאמרו, לעיל ה"ש 126, בעמ' 114.

¹⁸² ראו דברים דומים בפס"ד של הרב יצחק אושינסקי שהתפרסם בספרו **אורות המשפט** ג תי-תיא (תשע"ב), בו הוא אוסף סיבות דומות לצמצום דינו של מהרשד"ם במקום בו חיוב הגט הוא מחמת מרידה הדדית.

¹⁸³ תיק (נתניה) 289160/5 (19.9.12): "וברור הדבר שלא נאמר דינו של ר' ירוחם כלפי האשה כלל, ואין ללמוד ממנו במכל שכן לכופ את האשה במקום שאין לה דין מורדת". ניכר שהרב בן מנחם מסתייג מן השימוש הרחב מדי לדעתו בשיטת רי"ו. ראו בהרחבה דבריו בתיק 292973/1, לעיל ה"ש 5.

¹⁸⁴ תיק 6130, לעיל ה"ש 40.

¹⁸⁵ שם, בעמ' 68.

¹⁸⁶ ערעור (גדול) 847350/3 (27.7.15).

¹⁸⁷ ראו דעת הרוב בתיק 698719/15, לעיל ה"ש 34. לדעת המיעוט היה פשוט כי "לא לעולם תאכל חרב, וכאן יש עיגונא של שני הצדדים המבקשים להתגרש, ולפיכך הצדדים חייבים להתגרש, מכוח דינו של רי"ו בספר מישרים נתיב כ"ג".

המתעלמות משיטת רי"ו והמצמצמות אותה (למעט זו של הרב בן מנחם, שגם היא צמצום רק כלפי נשים סרבניות גט) הובעו במרבית המקרים על ידי דיינים שכבר פרשו מתפקידם, ואילו דיינים מכהנים חלקו עליהן. קשה יותר ויותר למצוא פסקי דין מן השנים האחרונות הקובעים כי אין ספק בחוסר הסיכוי לשלום בית ובכל זאת לא נותנים לעובדה זו כל משקל משפטי בשאלת חיוב הגט,¹⁸⁸ או קובעים קביעה כדוגמת זו:¹⁸⁹

אמתלא זו של חוסר תקוה לחיים משותפים אין בה כדי להטיל חובה על האשה לקבל גט פיטורין, כל זמן שלא הוכח בהוכחות מספיקות שהאשה אשמה בהפרעת שלום הבית עד כדי כך שיש לה דין מורדת, או בדומה לזה אמתלא ברורה שהאשה נמאסה עליו, וזאת לא הצליח הבעל להוכיח ולבסס על עובדות ממשיות. אם נבוא להסתמך על טענות סתמיות כאלה של חוסר תקוה לשלום, כל בעל שירצה להפטר מאשתו יגרום למריבות ביתיות ויזניח את אשתו לכמה שנים ואח"כ יבוא וידרוש גט פיטורין בטענה כי אין סכויים לשלום.

אף ברור שהמציאות הקיימת בהרכבים רבים אינה תואמת לדברים שנכתבו בשנות השבעים של המאה הקודמת, בסמוך לזמן הופעתה לראשונה של שיטת רי"ו.¹⁹⁰ "נראה כי חוסר סיכוי לשלום כנימוק מכריע לכפיית גט לא נתקבל בבתי הדין". ובעוד במהדורתו של בנציון שרשבסקי לספרו 'דיני משפחה' מ-1993 עדיין אין זכר לשיטת רי"ו או לעילת חוסר הסיכוי לשלום בית, הרי שבמהדורת 2016 של חיבור זה זכה רי"ו לתת פרק שלם ואף לקביעה כי שיטתו היא "גולת הכותרת בדיני גירושין".¹⁹¹

ניתן לומר שבעיני דיינים רבים כבר אין צורך באשם כלשהו כדי לחייב בני זוג להתגרש. אמירה ברורה נוכל למצוא בדברי דייני ביה"ד באשדוד:¹⁹²

החידוש בדברי רבינו ירוחם הוא שבמקרה ששני הצדדים אינם רוצים עוד זה בזה, אין צריך לבדוק אחר עילות המרידה של סרבן הגט (במקרה של רבינו ירוחם: הבעל) כדי לכפות עליו להתגרש. יתר על כן, במקרה של רבינו ירוחם אין לראות באחד הצדדים מורד במובן ההלכתי (שפירושו הוא שמורד מחיוביו כלפי הצד שכנגד), שכן איש מהם אינו מורד מחיוביו כלפי הצד שכנגד, שהרי גם הצד שכנגד אינו חפץ בו ואינו רוצה בקיום חובותיו כלפיו. **הסיבה לכפייה על הגט במקרה של רבינו ירוחם היא שאין מקום לסירוב להתגרש ולעגן את הצד שכנגד בלא כל סיבה.** מטעם זה, אין זה משנה מי "אשם" בפירוק הנישואין, ואפילו אם מרידתו

שני דייני הרוב תקפו אותו בחריפות תוך שהם מצרפים כמה מן הצמצומים לשיטת רי"ו שהוזכרו לעיל (שאלת הגורם למרידה, עניין האשם ועוד), וראו גם הדברים המובאים מפס"ד זה, לעיל ה"ש 43.
¹⁸⁸ כדוגמת תיק (אזורי ת"א) 4553/תשי"ג פד"א 81, 84 (י"ג סיון תשי"ד), הקובע "טרם נגש לבירור ההלכה בתביעת הגירושין עלינו להקדים, כי מתוך טענות הצדדים ומתוך ההסתכלות במשך הדיונים לפנינו, **אנו יכולים לקבוע, בלי היסוסים, כעובדא, שאין שום סיכוי כלל וכלל שזוג זה יחזור אי פעם לחיי שלום**", ובכל זאת לא מייחס לעובדה זו כל משמעות.

¹⁸⁹ תיק (אזורי ירושלים) 501/תשי"ג פד"ר א' 161, 162 (א' מנחם אב תשי"ג).
¹⁹⁰ זרח ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה" **שנתון המשפט העברי** ג-ד 153, 194 (תשל"ו-תשל"ז). המחבר אינו מזכיר כלל את רי"ו, אלא את רח"פ בלבד.

¹⁹¹ לעיל ה"ש 11.

¹⁹² תיק 8293/5, לעיל ה"ש 143.

של הסרבן החלה בעקבות מרידת הצד שכנגד, די בכך שכעת שניהם מורדים זה בזה כדי לכופו להתגרש, שהרי הסרבן מעגן את הצד שכנגד בלא סיבה.

ודוק, כיום העילה הנדרשת בכדי לחייב בן זוג להתגרש, יכולה להיות גם סרבנות גט "בלא סיבה". יושם אל לב שביה"ד לא הסתפק במקרה זה בחיוב בלבד, אלא אף קבע שהפירוד הממושך במקרה זה גם עשוי להוביל להטלת סנקציות על הבעל:

אם הבעל יסרב להתגרש במועד הראשון שייקבע, ידון בית הדין בתביעת האישה מיום י"א בטבת תשע"ו (23.12.2015) להטלת צווי הגבלה על הבעל בהתאם לחוק בתי הדין הרבניים (קיום פסק דין של גירושין) התשנ"ה 1995.

אכן, הרכבים שונים אינם נמנעים מאיום בסנקציות, ואף בהטלתן בפועל, על בעל שמסרב להתגרש לאחר שנקבע לו חיוב בגין שיטת רי"ו,¹⁹³ וכן מאיימים על אשה סרבנית בסנקציות או במתן היתר נישואין לבעלה.¹⁹⁴

עד כמה נפוץ היום השימוש בשיטת רי"ו? קשה לענות בצורה מדויקת על שאלה זו, ולו בשל העובדה שרק מיעוט מפסקי הדין הרבניים מתפרסם, ובשל העובדה שגם פסקי הדין שמתפרסמים אינם בהכרח יוצרים תמונה שלמה של המגמות בבתי הדין. כך למשל נקל לראות שישנם הרכבים מהם מתפרסמים פסקי דין רבים, בעוד שמהרכבים אחרים יש לנו מעט מאוד פסקי דין.¹⁹⁵ לכך יש להוסיף את העובדה לפיה בבתי הדין האזוריים מכהנים דיינים חדשים רבים (כמעט רבע מהדיינים המכהנים מונו ב-2015) אשר עדיין לא הספיקו לפרסם כמות פסיקה משמעותית.

עם זאת, אנו חושבים שאנו יכולים להציע תשובה, גם אם לא מלאה, לשאלה זו. אנו מציעים להתרכז בפסיקתם של שנים-עשר הדיינים המכהנים היום בביה"ד הגדול. למעט שני הרבנים הראשיים (אשר גם להם יש פסיקות בנושא דנן), מדובר בדיינים ותיקים אשר לרובם קיימת פסיקה רלוונטית, גם אם מתקופת כהונתם בבתי הדין האזוריים. זאת ועוד, גם אם פסיקת ביה"ד הגדול אינה נחשבת כתקדים מחייב,¹⁹⁶ בכל זאת מדובר בערכאת ערעור לה שמורה המילה האחרונה בכל תיק, כלומר יכולה היא להפוך פסיקה של ביה"ד האזורי שחייב או נמנע מלחייב גט בגין פירוד ממושך. עם זאת, גם במקרה זה עלינו לזכור שחלק ניכר מן הפסיקה של מוסד זה אינה מתפרסמת.

¹⁹³ ראו, למשל: תיק 862233/1, לעיל ה"ש 4; תיק 940783/13, לעיל ה"ש 6; תיק 764231/6, לעיל ה"ש 95.

¹⁹⁴ ראו, למשל: ערעור (גדול) 4827-21-2 (18.12.2007); תיק (חיפה) 1101440/2 (12.7.2017).

¹⁹⁵ על בעיית הפרסום של הפסיקה הרבנית ראו עמיחי רדזינר "לא המדרש עיקר אלא המעשה: על סידור גיטין לאחר תביעות נזיקין ועל מדיניות הפרסום של הפסיקה הרבנית" **משפטים** מה 5 (2015). כך לדוגמה השוואת בית הדין בנתניה לבית הדין בפתח תקווה, אשר בשניהם מכהנים שלושה הרכבים מגלה את התמונה הבאה (הנתונים אודות הפרסומים נלקחו מהמאגרים נבו ותקדין, מספר הזוגות שהתגרשו נלקחו מדו"ח הסיכום של הנהלת בתי הדין משנת 2016, <http://bit.ly/2ydKKYX>).

שנה	פסקי דין שהתפרסמו מביה"ד בנתניה	מספר זוגות שהתגרשו בנתניה	פסקי דין שהתפרסמו מביה"ד בפתח-תקווה	מספר זוגות שהתגרשו בפתח-תקווה
2014	18	1,101	8	901
2015	39	1,123	1	969
2016	51	1,107	11	963

מנתונים אלו עולה כי היקף העבודה של שני בתי הדין הינו דומה ואולם היקף פרסום פסקי הדין משקף פער עצום.

¹⁹⁶ אליאב שוחטמן **סדר הדין בבית הדין הרבני** 1357 (תשע"א).

1. **הרב יצחק יוסף**, נשיא ביה"ד הגדול: כתב שני פסקי דין אודות דברי רבינו ירוחם, בהם הוא מצדד בפרשנות המרחיבה לדבריו, לפיה אין כל מקום להכניס שיקולי אשם לדברי רבינו ירוחם ויש לאמצם במלואם ככל ששני בני הזוג אינם מעוניינים עוד האחד בשני. שני פסקי הדין הינם מקיפים מאוד ויש בהם ניסיון להביא מקורות נוספים כדי לבסס את דינו של רבינו ירוחם לצורך חיוב בגט.¹⁹⁷

2. **הרב דוד לאו**, הרב הראשי (והנשיא הבא של ביה"ד הגדול): בשני פסקי דין קובע הרב לאו כי ניתן לחייב בגט על סמך שיטת רי"ו הן את האיש והן את האשה.¹⁹⁸ עם זאת, בדומה לשיטת הרב צימבליסט שנידונה לעיל, בשניהם הוא קובע כי נדרשת וודאות גדולה לכך שאכן שני הצדדים רוצים בגירושין, ולא ניתן להסתמך על שיטת רי"ו במקום בו אין בטחון מלא בכך שטענת בן הזוג כי הוא רוצה בשלום בית היא טענה פיקטיבית. למעשה, מכיוון שבשני המקרים היו עילות חיוב נוספות, מוכן היה הרב לאו להקל בדרישה זו, וסמך על התרשמותו של ביי"ד קמא שלא התרשם מאמינות הטענה לשלום בית.

3. **הרב אליעזר איגרא**: עמדתו אינה ברורה לגמרי. בעוד שברור שהוא מקבל את שיטת רי"ו בכל הנוגע לדין הכתובה,¹⁹⁹ הוא ככל הנראה אינו תומך בחיוב הגט על בסיסה. כך, בשני פסקי הדין שנוכרו לעיל בעמדת הרב לאו, ישב גם הרב איגרא בהרכב, אולם הוא העדיף לבסס את החיוב בגט על עילות אחרות ולא הזכיר כלל את שיטת רי"ו. כך עשה גם במקום אחר, בו קבע שאין ספק בעובדת הפירוד הממושך.²⁰⁰ יתר על כן, במקרה אחר היה הרב איגרא בדעת הרוב אשר חלקה על דעת המיעוט שחייבה גט בשל פירוד של שנים רבות.²⁰¹

4. **הרב יצחק אלמליח**: המשקל שהוא נותן לשיטת רי"ו הוא קטן, ולדידו היא יכולה להוביל לכל היותר לפסיקה ברמת 'מצווה לגרש',²⁰² אך לא לחיוב בגט. דברים מפורשים כתב בנידון עוד בהיותו דיין בת"א, אגב דיון בתביעה לפירוק שיתוף בין בני זוג החיים בנפרד 12 שנה. הוא מביא את דברי רי"ו ומסיק מהם כי לדעת רי"ו ניתן לכוף סרבנית לגט, ובכל זאת קובע כי לא ניתן לחייב בגט, ו"מ"מ אין לסייע בידה להנציח את המצב הקיים".²⁰³ יחסו המסתייג משיטת רי"ו עולה גם מפסקי דין נוספים שפרסם בספרו, מהם עולה שאין הוא מייחס משמעות גדולה לעובדת פירודם של צדדים במשך שנים, וודאי שאין היא עילה לחיוב בגט.²⁰⁴ עמדתו זו לא השתנתה, לפחות לגבי חיוב **בעל** בגט, כשעלה לביה"ד הגדול. הוא היה שותף להרכב שקיבל ערעור על פסיקת ביה"ד האזורי שחייב בעל בגט בין היתר בגין שיטת רי"ו.²⁰⁵ הרב אלמליח קובע שם כי אמנם יש לדחות את תביעת שלום הבית של הבעל, באשר אין לה סיכוי, אולם אין עליו חיוב לגרש את אשתו אלא מצווה בלבד. עם זאת, לאחרונה היה הרב אלמליח שותף לפס"ד שקבע כי ניתן לחייב, ואף לכוף, **אשה** סרבנית על

¹⁹⁷ ערעור 847350/3, לעיל ה"ש 186; הרב יצחק יוסף, לעיל ה"ש 71.

¹⁹⁸ ערעור 1062141, לעיל ה"ש 28; ערעור (גדול) 1013673/2 (22.11.2016).

¹⁹⁹ תיק (בי"ש) 818315/7 (21.9.2015); ערעור (גדול) 1098277/1 (14.2.17).

²⁰⁰ תיק (בי"ש) 77890/5 (21.7.2015).

²⁰¹ ערעור 889512/1, לעיל ה"ש 118.

²⁰² ללשונות פסיקת הגירושין ראו לעיל ה"ש 2.

²⁰³ הרב יצחק אלמליח **אמרי משפט** א, רנה, רסה-רסו (תשס"ח).

²⁰⁴ שם, עמ' קיג ועמ' קכב; ובחלק ב (תשע"ה) בעמ' קיח ועמ' קסג.

²⁰⁵ ערעור (גדול) 810659/8 (12.2.2013).

בסיס שיטת רי"ו לבדה.²⁰⁶ כלומר יתכן שחל שינוי בדעתו לגבי הפעלת שיטת רי"ו כלפי נשים, אך מובן שמבחינה הלכתית חיוב האשה בגט אינו דומה לזה של חיוב הבעל.²⁰⁷

5. הרב אליהו הישיריק: מצדד בקבלה של שיטת רי"ו ללא צמצום כלשהו. בפס"ד שנתן בביה"ד הגדול הוא מעיד על עצמו כי "נאמר על ידינו ובפסקי דין רבים", שיש לחייב בגט על בסיס שיטת רי"ו, ו"אין זה משנה מי היה הגורם למצב זה",²⁰⁸ כלומר עניין האשם לא מעלה ולא מוריד. עוד בשבתו בביה"ד בת"א קבע הרב הישיריק כי עצם הפירוד דיו להוכיח את התקיימות העילה, וזאת גם אם אחד הצדדים תובע שלום בית.²⁰⁹ לדידו, "נראה פשוט שהתרשמות ביה"ד... היא הקובעת לעניין זה...", כלומר לעניין "הלכת רבנו ירוחם, שעל פיה ניתן אף לאחוז בצעדי אכיפה וכפייה".²¹⁰

6. הרב יעקב זמיר: את גישתו המרחיבה לשיטת רי"ו ראינו כבר לעיל. הרב זמיר הציג את עמדתו כבר בשנות השמונים (או התשעים המוקדמות) של המאה הקודמת,²¹¹ והוא המשיך לאחוז בה בשבתו בביה"ד הגדול.²¹²

7. הרב אהרן כץ: בפסקי הדין שפורסמו אין התבטאות שלו בנושא ולכן עמדתו אינה ידועה לנו.²¹³

8. הרב ציון לוז: הוא אינו מתייחס לשיטת רי"ו בפסקי הדין שבידינו. עם זאת, מדבריו בפסק דין העוסק בשאלת חיוב כתובה²¹⁴ עולה שפירוד ממושך הוא עילה לחיוב בגט. עמדה זו עולה גם באוביטר של מקרה אחר.²¹⁵ באותו מקרה תבעה אשה כתובה ומזונות מן העזבון של בעלה עמו לא חיה יחדיו שנים רבות, לאחר שעזב אותה לטובת אשה אחרת (ובשנותיו האחרונות הגיש תביעת גירושין מאשתו החוקית). מדברי הרב לוז עולה שאילו הבעל היה נותר בחיים, היה ביה"ד מחייב את האשה בגט, משום "שגם לאחר חדר"ג יש להניח שלאחר תקופת פירוד מסוימת (ושמא לאחר י"ח חודש כשיטת ר"ח פלאגיי המפורסמת) אילו הליך הגירושין לפני ביה"ד היה מתמשך, בית הדין

²⁰⁶ ערעור (גדול) 1124231/1 (11.2.2018). דומה שפסה"ד נכתב בידי הרב אליהו הישיריק בשל המשפט המופיע בו: "כבר כתבנו כי ככל שמעשיו של אדם מוכיחים על פי הבנת דעתם ומראה עיניהם של כל האנשים כי פלוני או פלונית אינו רוצה בשלום, הרי שכדי להוציא מכך ולהחריג מכך, בטענה שנותן הסבר אחר למעשה, חובת ההוכחה להסבר חריג זה מוטלת עליו במלואה. נטל ההוכחה מוטל כולו על כל מי שמנסה לספק הסבר למעשה אשר מצד עצמו מוכיח את ההפך.", המתייחס ככל הנראה לדבריו בתיק (ת"א) 380065/5 (13.5.2013).

²⁰⁷ ראו לעיל ה"ש 28 ובדיון בגוף המאמר ליד ההפניה לה.

²⁰⁸ ערעור (גדול) 1043381/1 (15.11.2016).

²⁰⁹ תיק (ת"א) 844127/1 (10.7.2013); תיק (ת"א) 849440/19 (14.7.2015).

²¹⁰ תיק 380065/5, לעיל ה"ש 206, וראו גם הציטוט המובא באותה ה"ש. עם זאת, יש מקרה אחד בו הצטרף הרב הישיריק, ללא נימוקים, לדעת חבריו להרכב שלא חייבו אשה בגט לאחר פירוד של שנים רבות, וזאת למרות שביה"ד קבע שאין סיכוי לשלום בית. ראו ערעור (גדול) 1019374/1 (2.3.2016). ניתן אולי לשער שעשה זאת משום שביה"ד שם רצה לגרום לבעל לדאוג למדור ראוי לאשתו, אותה עזב לפני שנים רבות. אם כך הוא, הרי שמקרה זה דומה למקרה שראינו לעיל בה"ש 166, בו הרב דיכובסקי, גם הוא תומך גדול בשיטת רי"ו בצורתה הרחבה, נקט בדרך דומה.

²¹¹ תיק 6130, לעיל ה"ש 40.

²¹² לעיל ה"ש 186.

²¹³ אמנם במקרה אחד בו עשה הרב שלמה שפירא שימוש ברי"ו (ערעור 1098277/1, לעיל ה"ש 199), הצטרף הרב כץ למסקנות פסה"ד, אולם באותו מקרה הוצעו גם נימוקים אחרים לחיוב הגט.

²¹⁴ ערעור (גדול) 1075070/1 (8.12.2016).

²¹⁵ תיק (ב"ש) 930676/1 (30.12.2013).

היה מחייב את האישה לקבל את גיטה". מדברים אלה ניתן כנראה להסיק שלדעתו אין מקום לשיקולי אשמה כאשר מתקיים פירוד ממושך.

9. הרב **מימון נהרי**: דומה שבעבר הסתייג הרב נהרי מן השימוש בשיטת רי"ו, ואף היה מוכן לקבל את דרישותיו הכלכליות של הבעל כתנאי המונע חיוב בגט בגין שיטה זו.²¹⁶ עמדתו זו השתנתה ובשורה של פסקי דין קבע ההרכב שבראשו עמד בחיפה כי שיטת רי"ו מביאה לחיוב בגט, הן כלפי הבעל והן כלפי האשה.²¹⁷ לדידו, "יש לראות בהתנהגות הצדדים האחד כלפי השני כמורדים זה בזה, מבלי להצביע על האשם בפירוק השיתוף",²¹⁸ כלומר אין משקל לשאלת האשם, וגם ניתן להסתמך על אומדנת ביה"ד המוסקת מהתנהגות הצדדים, גם כאשר אחד מהם תובע שלום בית. על נקודה אחרונה זו חלקו עליו חבריו להרכב בחיפה שדרשו הוכחה חזקה יותר למרידת האשה.²¹⁹ אמנם, במקרה בו הוא סבר שיש תביעת שלום בית כנה, הוא קבע שאין מקום להסתמך על שיטת רי"ו.²²⁰

10. הרב **מיכאל עמוס**: הוא מצדד בהפעלת רי"ו במקום בו ברור שהצדדים רוצים בגירושין, אלא שאחד מהם מעכב זאת בשל דרישות שונות. הוא עצמו מעיד כי חזר על עמדה זו "בפסקי דין רבים".²²¹ הוא אף מקבל את העמדה לפיה "טענת עיגון הינה עילה מספקת לחיוב בגט, אף אם הצד המעגן אינו אשם בהפרת שלום הבית".²²² עם זאת, במקרה בו האשה דרשה בכנות שלום בית, ושינתה בהמשך את עמדתה מחוסר ברירה בשל דרישת הגירושין הבלתי מתפשרת של בעלה ומתוך רצון להגן על זכויותיה הכלכליות, קבע הרב עמוס שאין מקום לחיובה בגט ושיטת רי"ו אינה חלה כאן.²²³

11. הרב **אברהם שינדלר**: בכמה מקרים הצטרף הרב שינדלר בהסכמה לא מנומקת לפסקי דין בהם חויבו בעל או אשה בגט, בין היתר בגין שיטת רי"ו. עם זאת, איננו בטוחים שהדברים יכולים ללמד על תמיכתו בשיטה זו משום שבאותם מקרים היו עילות חיוב נוספות.²²⁴ זאת ועוד, הרב שינדלר חלק בצורה ארוכה ומפורטת על גישתו המרחיבה של הרב דיכובסקי.²²⁵ לדבריו, עצם עובדת הפירוד הממושך אינה אומרת דבר, ונדרשת אמירה ברורה של הצדדים שאינם רוצים זה בזה. הוא אף מצטט את דברי הרב הורביץ לגבי שאלת האשם ושאלת גורם הפירוד. עמדתו המסתייגת של הרב שינדלר עולה גם במקרה בו חייב עמיתו להרכב את הבעל בגט, בין היתר בשל שיטת רי"ו.²²⁶

²¹⁶ תיק (חיפה) 2-21-034524637 (26.12.2006), **הדין והדיין** 8 18 (2009).

²¹⁷ ראו למשל: תיק (חיפה) 3-64-1998 (2.6.2009); תיק (חיפה) 1-901912/1 (7.5.2013); תיק 866214/1, לעיל ה"ש 55.

²¹⁸ תיק (חיפה) 2-21-2512 (28.10.2009). באותו מקרה הוא קבע כי "יש לראות בעזיבת האשה את יחידת הדיור המשותפת בנסיבות הללו כמרידה על כל המשתמע מכך", למרות שהיא עזבה בשל התפרצויות זעם של בעלה כלפיה.
²¹⁹ שם.

²²⁰ תיק (חיפה) 1-589033/1 (2.10.2013).

²²¹ תיק (נתניה) 2-965579/2 (23.7.15).

²²² תיק (נתניה) תיק 7/910130 (3.6.2015); תיק (נתניה) 2-965579/2, לעיל ה"ש 221. בשני המקרים היה מדובר בחיוב הבעל בגט.

²²³ תיק (נתניה) 2-21-1902 (11.11.2009).

²²⁴ ראו למשל תיק (נתניה) 1-8885-21 (26.4.2006); תיק (נתניה) 1-290452/1 (3.3.2011); תיק (נתניה) 11/289160 (31.3.2015); תיק (נתניה) 8/962276 (4.12.2016).

²²⁵ תיק (נתניה) 1/981098 (4.12.2016). הוא מביא שם ציטוטים ממאמרו של הרב דיכובסקי בלב שומע לשלמה, לעיל ה"ש 86.

²²⁶ תיק 1012834/1, לעיל ה"ש 5.

הרב שינדלר אמנם אינו מתייחס שם במפורש לנימוק הפירוד הממושך, אולם קובע שאין לחייב בגט משום שבשל חומרת דיני הגירושין לא ניתן לחייב בגט ללא "עילות כבדות משקל". במקרה אחר, בו האשה נתבעה לגט, הוא אמנם קיבל את עילת הפירוד הממושך ואת שיטת רי"ו, אך נמנע מלפסוק חיוב בגט והסתפק בהוראה "שעל הצדדים להתגרש זה מזו".²²⁷ עם זאת, לא מן הנמנע שחל שינוי בעמדתו של הרב שינדלר בעת האחרונה. הוא היה שותף לפס"ד אשר חייב אשה בגט בשל עילת רי"ו בלבד, ובאותו מקרה חיוב זה התבסס על ניתוח מצב העניינים בידי ביה"ד, בעוד שהאשה עצמה חזרה ונתבעה שלום בית.²²⁸

12. הרב שלמה שפירא: עמדתו המרחיבה של הרב שפירא הוצגה בפתיחת מאמר זה. אמנם בעבר הוא סבר שלא ניתן לחייב אשה בגט בניגוד לחדר"ג,²²⁹ אולם דעתו זו השתנתה. עוד בשבתו בביה"ד בנתניה הוא קבע כי ניתן להפעיל את שיטת רי"ו לאור ניתוח המצב בידי ביה"ד למרות שבן הזוג מצהיר על רצונו בשלום בית, וכי אין זה משנה "מי הראשון שהתחיל לטעון שרצונו להתגרש", או האם היה אשם כלשהו. במקום בו יש עיגון, ביה"ד יחייב גט הן את האיש והן את האשה.²³⁰ על דברים אלה חזר בשבתו בביה"ד הגדול.²³¹

אם נסכם, הרי שיש שלושה דיינים שאינם תומכים בחיוב גט בגין שיטת רי"ו (הרבנים איגרא, אלמליח ושינדלר). עם זאת, כפי שראינו יתכן שדעתם של שני האחרונים השתנתה לאחרונה, לפחות כאשר מדובר בחיוב אשה בגט), שני דיינים שעמדתם אינה ידועה (הרבנים כץ ולוז), שלושה שתומכים בחיוב גט במגבלות מסוימות (הרבנים לאו, נהרי, עמוס) וארבעה המקבלים את שיטת רי"ו בצורתה הרחבה (הרבנים הישריק, יוסף, זמיר ושפירא).
ניסיון להציג נתונים אלה לפי הרכבי ביה"ד הגדול, ניסיון שמובן שיש לקחת את מסקנותיו בערבון מוגבל בשל עובדת ייחודו של כל תיק ותיק, יכול להביא למסקנה כי לפחות בארבעה מתוך שמונת הרכבי ביה"ד הגדול ניתן משקל ממשי לשיטת רי"ו, גם אם בחלקם בכפוף למגבלות שונות.²³²

ו. הסיבות לעליית שיטתו של רי"ו

ננסה להציע הסבר, מטבע הדברים משוער בלבד, להתרחבות המשמעותית של השימוש בשיטת רי"ו משנות השבעים של המאה הקודמת, וביתר שאת בשנים האחרונות, כפי שמעידים דיינים שונים:²³³

²²⁷ תיק (נתניה) 289799/14 (2.5.2016).

²²⁸ ערעור 1124231/1, לעיל ה"ש 206.

²²⁹ תיק (נתניה) 4637-29-1 (27.6.2006).

²³⁰ תיק 920384/1, לעיל ה"ש 128.

²³¹ ערעור 1098277/1, לעיל ה"ש 199.

²³² להלן רשימת הרכבי ביה"ד הגדול, כפי שהופיעה במודעה התלויה מוחץ לאולמות הדיונים בבית הדין הרבני הגדול, 1.7.2017. מברור שנערך על ידינו, זו כעת רשימת ההרכבים הקבועה: הרכב א': הרבנים יוסף, אלמליח, זמיר; הרכב ב': הרבנים זמיר, נהרי, לוז; הרכב ג': הרבנים לאו, איגרא, כץ; הרכב ד': הרבנים עמוס, אלמליח, נהרי; הרכב ה': הרבנים איגרא, כץ, שפירא; הרכב ו': הרבנים איגרא, שפירא, לוז; הרכב ז': הרבנים הישריק, עמוס, שינדלר; הרכב ח': הרבנים אלמליח, הישריק, שינדלר.

²³³ תיק 936936/2, לעיל ה"ש 5. וראו שאר פסקי הדין הנזכרים שם וכן בה"ש 12.

"בתי הדין בשנים האחרונות משתמשים רבות בשיטת רבנו ירוחם המאפשרת לבתי הדין לפסוק חיוב בגט לבני זוג ששניהם אינם מעוניינים זה בזו".

ברור שהסיבות לעליית השימוש בשיטת רי"ו עליהן עמדו לעיל, ובראשן העובדה שמדובר בשיטה שהתגלתה רק בדור האחרון ולכן לא נדחתה במהלך הדורות, הן סיבות הכרחיות אך לא מספיקות. סיבות אלה מאפשרות לדיינים המצדדים בפירוד כעילת גירושין להסתמך על שיטת רי"ו, אולם ברור שהעניין המרכזי הוא ההסבר לרצונם להכיר בעילה זו.²³⁴

דומה שניתן לשער כי כפי שהמתנגדים לשיטת רי"ו, וכן המתעלמים ממנה והמצמצמים אותה, פועלים מתוך הנחה שאין זה נכון לאפשר גירושין ללא אשם או 'גירושין קלים' בכלל, שלא לדבר על ההתנגדות האידיאולוגית לרעיון 'מות הנישואין' אותו ראינו לעיל, כך גם בני הפלוגתא שלהם פועלים מתוך הנחה שיש להכיר בגירושין ללא אשם, ולהקל על תהליך הגירושין, ודאי בעת הזו. יש יסוד סביר להניח שמניעים דומים עומדים גם בבסיס עליית מספר חיובי הגט בעילת 'מאס עלי' בשנים האחרונות.²³⁵

מדוע אם כך נושבת הרוח בהרכבים רבים לכיוון של גירושין 'קלים' יותר, ובמילים אחרות: לזניחת עילות הגירושין ה'קלאסיות', אלה המחפשות אשם או מוס אצל החייב בגט? ההלכה היהודית היא מטבעה שמרנית, ודאי בעניין רגיש כל כך כמו זה של חיובי גיטין וכפייתם, ולכן שינוי דרמטי זה שאנו מדברים עליו זוקק הסבר. ראשית, ודאי יהיה זה נכון להניח כי תרומה לשינוי בפסיקה הייתה בחילופי הדורות בבתי הדין הרבניים. בהחלט יתכן שרבים מן הדיינים שהתמנו משנות השמונים ואילך הם קשובים יותר לצורך לרכז את הקשיים שיוצרים דיני הגירושין ההלכתיים,²³⁶ וראינו כי אף לחשש מפני פריצת איסורי תורה שעלולה לבוא בשל הקשיים להתגרש יתכן ויש משקל.²³⁷ אך יתכן להציע כי גורם מרכזי נוסף הוא השינוי החברתי עצמו ביחס למוסד הגירושין, שינוי שהדיינים מגיבים אליו בפסיקתם. עיון בנתונים מלמדים על עלייה ניכרת באחוז הגירושין של זוגות יהודים במדינת ישראל בעשורים האחרונים.²³⁸ מובן שעלייה זו מלמדת על כך שיותר ויותר אנשים רואים בגירושין אופציה סבירה כאשר אינם מעוניינים בהמשך החיים המשותפים, והתפיסה שרק עילה קיצונית יכולה להצדיק גירושין הולכת ומצטמצמת בחברה

²³⁴ מטבע הדברים, הדיינים אינם מסגירים בצורה מפורשת את המוטיבציות המובילות אותם להקל בדיני החיוב בגט. הדיין אושנסקי הוא ככל הנראה הדיין היחיד שהעלה בצורה ברורה את השאלה מדוע מופיע רי"ו רק בשנים האחרונות, ראו לעיל ה"ש 6. הוא מציע שם (בשם הדיין הרב בנימין בארי) הסבר עובדתי לפיו בכל פסקי הדין עד לשנות השבעים מדובר היה רק בהתרשמות של ביה"ד מכך שהאשה לא רצתה בבעלה, ולא באמירות מפורשות שלה. מעבר לכך שקשה מאד לקבל את העובדה שמעולם לא היה מקרה כזה עד אז, הרי שניתן לראות כי העמדה הרווחת הייתה שעצם הפירוד כלל אינו עילה לגט, ואין זה משנה מה אומרים הצדדים, ראו למשל לעיל ה"ש 46, 50, 189.

²³⁵ ראו, למשל: יהודה יאיר בן מנחם "ותנהג את בנותי כשביות חרב!" על פסיקת בתי הדין הרבניים בטענת 'מאס עלי' באמתלה מבוררת" **משפחה במשפט** ו-217 (2013-2014); לב שומע לשלמה, לעיל ה"ש 86, בעמ' קיב; פרובר ובארי, לעיל ה"ש 108.

²³⁶ ראו לעיל ליד ה"ש 187, כי מרבית הדיינים המחמירים בסוגיה דן כבר פרשו. לגבי שינוי אופי הדיינים משנות השמונים ואילך, והביקורת על כך מן הצד השמרני ראו עמיחי רדזינר "גט בהשגחת הבד"ץ: 'ענייני נישואין וגירושין' בבתי דין פרטיים" עתיד להתפרסם בכרך **המשפט והחרדים** של סדרת "משפט, חברה ותרבות". וראו גם הביקורת המרומזת בדברי הדיינים הוותיקים על הצעירים יותר לגבי יתר השימוש בעילת 'מאס עלי': פרובר ובארי, לעיל ה"ש 108.

²³⁷ ראו לעיל בטקסט שלאחר ה"ש 91.

²³⁸ על העלייה המשמעותית במספרי הגירושין אצל זוגות יהודיים החל משנות השבעים של המאה הקודמת ראו: נטע משה **מבחר נתונים על גירושין בישראל** (מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2013). עלייה זו לא פסחה אף על הציבור החרדי. ראו את הנתונים המובאים אצל אהרן רבינוביץ "שיעור המתגרשים בחברה החרדית עלה בתוך עשור וחצי" **הארץ** 30.12.2017.

הישראלית. אין ספק שחלק מן הביקורת הציבורית על קשיי הגירושין בבית הדין, ובפרט על דרישה לקיומן של עילות גירושין המכילות אשם,²³⁹ חלחלה לבתי הדין וגרמה לחלק מן הדיינים לחפש אפשרויות נוספות הקיימות במקורות ההלכתיים לחיוב בגט.

זאת ועוד, גם אם לא נטען שיש השפעה ישירה של שיטות משפט זרות על פסיקת הדיינים, הרי שבמחקר המשפט המשווה נהוג לדבר גם על השפעת ה'צייטגייסט', רוח הזמן, הפועלת במקביל על שיטות שונות ומובילה אותן למגמות דומות, בהינתן העובדה שהן פועלות על מול מציאות ואתגרים דומים.²⁴⁰ בהקשר דנן נוכל לתאר את העצמתה של שיטת רי"ו באמצעות דברים שכתב פרופ' גדעון ליבזון בהקשר אחר:²⁴¹

לפעמים הגורמים הנידונים, ובמיוחד שיטת המשפט השכנה או השלטת, אינם משפיעים על יצירת נורמות חדשות, אך משמשים כגורם מאפן לטיפוח מוסדות משפטיים או נורמות שהיו **שקועות בשיטה הקולטת**, ורק קיומם בשיטה השנייה **חשף את קיומם** או גרם לעיצובם לפי המקובל בשיטה הדומיננטית.

לאור זאת, האם יהיה זה מופרך לחשוב על קשר כלשהו בין 'תחיית' שיטת רי"ו בשנות השבעים של המאה הקודמת ובין עליית משטר הגירושין ללא אשם בעולם המערבי? לא נוכל להתעלם מן העובדה כי עד לעשורים האחרונים של המאה העשרים שרר במדינות רבות משטר גירושין נוקשה למדי.²⁴² באנגליה, למשל, קרע בלתי ניתן לאיחוי (Irretrievable breakdown) נקבע כעילת גירושין רק בשנת 1969,²⁴³ ובשנה זו גם אופשרו לראשונה גירושין ללא אשם בארה"ב, במדינת קליפורניה. במדינות אחרות מדובר היה בשינוי שאירע רק בשנות השבעים ואף מאוחר יותר.²⁴⁴ בחלק מן המדינות אף נדרש זמן מינימלי של פירוד, הנע בין שנה לשש שנים.²⁴⁵

כדי לאשש השערה זו נזכיר כי חלק מהדיינים המצדדים בשיטת רי"ו אינם נמנעים מלעשות שימוש במונח, השאוב כמוכח משיטות זרות: 'מות הנישואין'. כפי שראינו, זרותו של מונח זה להלכה הקלאסית גרמה למתקפה חריפה על העושים בו שימוש:²⁴⁶ "הגישה של 'מות הנישואין' אין מקורה בדיני תורה ולא חז"ל, אלא בחוקי העמים ביחס לנישואין אזרחיים". אך גם אם ייטען שמדובר בסמנטיקה בלבד, ואנו לא חושבים כך, הרי שלא ניתן להתעלם מן העובדה כי רעיון 'מות הנישואין' שהתפתח במערכות משפט מערביות התקבל על דעתן של שתי מערכות שיש להן זיקה ברורה לבתי

²³⁹ ראו למשל: שיפמן, לעיל ה"ש 13; רוזן צבי, לעיל ה"ש 45, בעמ' 168–169. מובן שביקורת רבה מתפרסמת בכלי התקשורת השונים ואף בזירה התרבותית, באמצעות סרטים, מחזות וכו'.

²⁴⁰ ראו, למשל: David Ibbetson "The Challenges of Comparative Legal History," COMPARATIVE LEGAL HISTORY 1 (2013). בהקשר היהודי ראו למשל: גדעון ליבזון "משפט משווה יהודי-מוסלמי תולדות המחקר ובעיותיו" **פעמים** 62, 43, 63–66 (תשנ"ה).

²⁴¹ שם, בעמ' 65.

²⁴² לסקירת המהפכה שחלה בעניין זה ראו: שחר ליפשיץ "ברצוני להתגרש ומיד! על ההסדרה האזרחית של הגירושין" **עיוני משפט** כח 671, 680–684 (תשס"ו-תשס"ז) והמקורות המובאים שם. כפי שלפשיץ מראה, במדינות שונות אף לא ניתן היה להתגרש בהסכמה כשאין אשם, דבר שכמובן שונה מן המסורת ההלכתית. למעשה, בניגוד לזכות לנישואין, הזכות לגירושין אינה מוכרת כזכות חוקתית אף כיום ברוב שיטות המשפט ובמשפט הבין לאומי. ראו: איילת בלכר-פריגת וצבי טריגר "גירושין לכולם - המקרה של גירושין חד מיניים כמקרה מבחן" **משפט ועסקים** כ"א 81, 95–97 (תשע"ח).

²⁴³ Stephen Cretney, **FAMILY LAW IN THE TWENTIETH CENTURY: A HISTORY** 319 (2003).

²⁴⁴ ליפשיץ, שם.

²⁴⁵ שם, הערות 22, 24, 25, 27.

²⁴⁶ לעיל ה"ש 104. וראו: Avishalom Westreich, "The Right to Divorce in Jewish Law: Between Politics and Ideology" 1 INTL. J. JURISPRUDENCE FAM. 177, 195 (2010).

הדין הרבניים: המשפט הישראלי ובפרט בית המשפט העליון, וחלק נרחב מן הפסיקה האורתודוקסית בארה"ב.

מיד נשוב למסגרות אלה, אך לפני כן נוסיף כי אף אין ספק שהתפיסה שלפיה יש לחייב סרבנים בגט במקרה ברור של נישואין שהגיעו לקיצם תפסה לה מקום נרחב בדעת הקהל היהודית בארץ ובחו"ל, לרבות בקרב שומרי ההלכה, החל משנות השבעים של המאה הקודמת.²⁴⁷ בית הדין כמובן חשוף למגמות אלה, גם אם לא כל דייניו מאמצים אותן בפסיקתם כפי שראינו.²⁴⁸ כאמור, הזיקה שבין חידושים ושינויים בפסיקה ההלכתית לבין שינויים במציאות המשפטית והחברתית היא תופעה ידועה, המתקיימת בכל הדורות, ומחקרים רבים נכתבו על כך. כדוגמה בעלמא נזכיר את סוגיית זכותן של נשים להשתתף בבחירות לתפקידים ציבוריים. כאשר עלתה הסוגיה בעשורים הראשונים של המאה העשרים, עמדת הרוב המכריע של הפוסקים, בארץ ישראל ובחו"ל, הייתה שההלכה אוסרת על נשים לבחור.²⁴⁹ במהלך המאה העשרים עמדה זו הלכה והתבטלה, וכיום פוסקי ההלכה ברוב המכריע של זרמי האורתודוקסיה מתיר לנשים להצביע בבחירות ואף מעודד אותן לעשות זאת. האם לא ברי שהשינוי ההלכתי כרוך בשינוי המשפטי שהתרחש במדינות העולם בסוגיה

זו?²⁵⁰

כאמור, השיח המשפט בישראל הושפע מעליית רעיון 'מות הנישואין' כעילה לגירושין בסוף שנות הששים. נוכל לראות זאת כשנשווה בין שתי הצעות חוק פרטיות שהוגשו לכנסת וביקשו לכוון בישראל מערכת אזרחית לנישואין וגירושין. הצעתה של חברת הכנסת אמה תלמי הוגשה לשולחן הכנסת ב-1963.²⁵¹ סעיף 26 להצעה מציג את "הנסיבות שכל אחת מהן מצדיקה מתן צו גירושין"

²⁴⁷ דומה שלא מקרה הוא שהארגון האורתודוקסי הראשון למען מסורבות גט (ודוק, לא מדובר במאבק למען ה"עגונה" הקלאסית שבעלה נעלם. פעילות כזו התקיימה גם בעבר) קם בארה"ב רק בשנת 1977. ראו: Jessica Davidson, *A Clash of Religious Law and Social Progress*, 19 Miller, *The History of the Agunah in America*: WOMEN'S RTS. L. REP. 1, 11 (1997). למיטב ידיעתנו עדיין לא נערך מחקר היסטורי של תחילת המאבק למען מסורבות גט בישראל, אולם בחינה מדוקדקת באתר 'עיתונות יהודית היסטורית' ובמסמכים שונים מארכיון המדינה מגלה כי גם בישראל ניתן לתארך את תחילת הדיון הציבורי בבעיית סרבנות הגט, ואת הצגתה כבעיה רחבה הדורשת פתרון, לסוף שנות השבעים.

²⁴⁸ על השפעת המאבק למען מסורבות הגט על פעילותן של בית הדין ראו: Tanya Zion-Waldoks, RESISTANCE, TRADITION AND SOCIAL CHANGE: ORTHODOX JEWISH WOMEN ACTIVISTS FIGHTING TO FREE AGUNOT IN ISRAEL, Ph.D Thesis, Bar-Ilan University (2015). בפרט בפרק השמיני. על שינויים בפסיקות גירושין אשר נגרמו כתוצאה משינוי המציאות החברתית והמשפטית ראו: רחל לבמור **תמורות בעולם פסיקת בתי הדין הרבניים הממלכתיים: מחקר הלכתי וניתוח של פסיקות בתי הדין הרבניים בעניין גירושין** (עבודת גמר לתואר "דוקטור", אוניברסיטת בר-אילן, התשע"א); רדזינר, לעיל ה"ש 195, מעמ' 59 ואילך. לגבי השפעת נורמות משפטיות 'חיצוניות' מודרניות על בתי הדין הרבניים ראו: יוסי שרעבי "בצלו של בג"ץ: זכויות אדם בבתי הדין הרבניים" **בכלל ובפרט** 1, 211 (2015), ובמיוחד בעמ' 232-250. תחום בו מתקיימת השפעה ברורה, שאף מפורשת בדברי חלק מהדיינים, של המשפט הישראלי על פסיקת בתי הדין הוא התחום של יחסי ממון בין בני זוג. לאחרונה עמד על כך בהרחבה אבישלום וסטרייך: Avishalom Westreich, "Accommodating Religious Law with a Civil Legal System: Lessons from the Jewish Law Experience in Financial Family Matters," 33 *JOURNAL OF LAW AND RELIGION* (forthcoming, 2018).

²⁴⁹ על סוגיה זו נכתב רבות. ראו לאחרונה: מרגלית שילה **המאבק על הקול** 236-250 (2013) וההפניות המובאות שם. ²⁵⁰ בעת שהתרחש הדיון ההלכתי המרכזי בשאלה זו, מ-1918 ועד ראשית שנות העשרים, וזאת ביחס לזכותן של נשים לבחור נציגים לאסיפה המכוננת של היישוב היהודי המאורגן בארץ, רק בחלק קטן ממדינות העולם הייתה לנשים זכות בחירה (ובארה"ב נחקק התיקון ה-19 לחוקה המאפשר זכות זו ב-1920). על השינוי שחל ועל סיבותיו 'החיצוניות' עמד השופט מנחם אלון בבג"ץ 153/87 **לאה שקדיאל נ' השר לענייני דתות** פ"ד מב(2) 221, 248-266. בהמשך דבריו הוא מביא דוגמה נוספת לשינוי דומה בהלכה (היחס ללימוד תורה לנשים). ההנחה שהמציאות המשפטית בעולם השפיעה על עמדת הפוסקים לאסור בחירת נשים, וממילא השינויים בה הביאו בהמשך להיתר עולה גם בתוככי העולם התורני. ראו, למשל: הרב ארי יצחק שבט "מעמד האישה - בין הלכה להנהגה: איך באמת הורה הרב קוק בפועל בעניין 'בחירת נשים' - תעודות חדשות וחדשניות" **מעשה חשב** ב' 79, 81 (תשע"ח) והמאמרים ההלכתיים הנזכרים שם בהערה 9; הרב יעקב אריאל "האשה בעידן המודרני לאור ההלכה", goo.gl/37XwFt, ביחס לעמדתו של הרב קוק בשנות העשרים של המאה הקודמת: "מן הראוי להעיר שבאותה עת זכות בחירה לנשים לא נהגה בכל מדינות העולם המתקדם... הדעת נותנת שעם השתנות הנורמות, גם נשים המקפידות על צניעותן אינן רואות בהשתתפות בבחירות פגיעה בצניעותן וברמתן הרוחנית, ואדרבה, דוקא בגלל איכפתיותן לרמתה של החברה הן מעוניינות להשפיע עליה באמצעות בחירת מנהיגות ראויה. גם הרב היה מסכים לנוהג הקיים כיום שלפיו נשים משתתפות בבחירות".

²⁵¹ הצעת חוק הנישואין והגירושין, תשכ"ב-1962, ד"כ 1963.1.23, 926.

במקרה של גירושין בבית המשפט. מדובר בעילות שכולן מבוססות על התנהגות בן-זוג שיש בה אשמה (למשל: "אחד מבני הזוג נטש את השני לחלוטין, ובמזיד") או על קיומם של מום או מחלה המסכנים את בן הזוג התובע גירושין. לעומת זאת בהצעתו של חבר הכנסת אורי אבנרי שהוגשה בראשית 1972,²⁵² ואשר רבים מסעיפיה הועתקו מהצעתה של תלמי, מופיעה בסעיף 15 עילה נוספת: "ואלה הנסיבות שכל אחת מהן מצדיקה מתן צו גירושין... (8) אם עולה בעליל לדעת בית המשפט כי אין סיכוי לחיי משפחה תקינים בין בני הזוג". סעיף זה חזר והופיע בהצעות חוק דומות שהוגשו בהמשך.²⁵³ דומה שהצעות חוק אלו משקפות הלכי רוח שהחלו רווחים בציבור הישראלי וכי ביה"ד הרבני היה גם הוא חשוף אליהם.²⁵⁴

השינוי בתפיסת עילות הגירושין במפנה העשורים השביעי והשמיני של המאה הקודמת ניכר גם באותם מקרים מועטים בהם דן בעניין בית המשפט העליון (ומטבע הדברים הדיון התקיים בעתירות שהוגשו כנגד בית הדין).²⁵⁵ ב-1964 ניתן פסה"ד בפרשת שטרייט.²⁵⁶ העתירה (שהתקבלה על ידי חמשת שופטי ההרכב) עסקה בהיתר נישואין לאשה שניה שנתן ביה"ד (ואשר אושר בידי הרב הראשי כדרישת החוק) לגבר שאשתו סירבה להתגרש ממנו למרות תשע שנות פירוד, דבר שהביא לחיובה בגט בבית הדין. אין ספק שבסיס מרכזי לחיוב הגט ולהיתר היה העובדה כי הזוג נישא בנישואין אזרחיים (אשר אינם מהווים נישואין של ממש לדעת רוב הפוסקים²⁵⁷), ועניין זה עולה בדברי בית המשפט העליון שסבר כי לא יתכן שביה"ד לא יכבד את כללי המשפט הבינלאומי שמכוחם יש להכיר בנישואין אלה. אולם, בית המשפט אינו מגביל את דבריו לנישואין אזרחיים, וקובע הלכה כללית שלפיה פירוד ממושך כלל אינו עילה המאפשרת לבית הדין לתת לבעל יהודי היתר נישואין. לדברי השופט זילברג:²⁵⁸

גם העובדה שבניהוזוג חיים בנפרד זה מזה כתשע שנים, אינה יכולה לשמש עילה למתן ההיתר. מעולם לא שמענו ובשום מקום לא נאמר, כי פירוד ממושך ישמש "טעם מבורר להיתר" במובן תקנת החרם דרבינו גרשום הנ"ל.

²⁵² הצעת חוק הנישואין והגירושין האזרחיים, תשל"א-1971, ד"כ 16.2.1972. ²⁵³ ראו למשל: סעיף 8 להצעת חוק נישואין וגירושין, תשל"ו-1976, ד"כ 8.12.1976; סעיף 7 להצעת חוק נישואין וגירושין, תשל"ט-1978, ד"כ 6.5.1979.

²⁵⁴ ניתן אולי להעלות את ההשערה כי בית הדין 'גילה' את שיטת ר"י מתוך חשש שמא העדר הכרה בעילת 'מות הנישואין' יעודד הכרה בנישואין וגירושין אזרחיים בישראל. במילים אחרות, לא מדובר בשינוי מתוך הכרה של שינוי התפיסה החברתית לגבי גירושין וקבלתה, אלא בשל החשש לנטילת סמכותו. במקרה זה לא מדובר בהשערה סבירה במיוחד ולו משום שהצעות החוק הנ"ל היו חסרות סיכוי ואף לא עברו את מחסום הקריאה המוקדמת. עם זאת, טענה זו – כלומר החשש מפני חקיקת חוק נישואין אזרחיים – עלתה כהסבר למספר פסיקות מקילות בתחום דיני המשפחה בשנות השבעים של המאה הקודמת. ראו: אביעד יחיאל הולנדר **דיוקנו ההלכתי של הרב שלמה גורן: עיונים בשקולי הפסיקה ודרכי הבסוס במאמרו ההלכתיים** 292–307, 351–355 (עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן תשע"א). ניתן לראות שם שהחשש הזה מופיע בדברי הרב הראשי, הרב שלמה גורן, עצמו.

²⁵⁵ לעומת בית המשפט העליון בשנים מאוחרות יותר, עמדה המצדדת כמובן בעילת 'מות הנישואין' ראו למשל לעיל ה"ש 8, ולהלן ה"ש 280.

²⁵⁶ בג"ץ 301/63 מרים שטרייט נ' הרב הראשי לישראל ו-4 אח', פ"ד יח (1) 598 (1964).

²⁵⁷ ראו, למשל: עמחי רדזינר "אכן, רטוריקה בלבד" **משפחה במשפט** ו-579, 589–590 (תשע"ג–תשע"ד) והמקורות הנזכרים שם.

²⁵⁸ לעיל ה"ש 256, בעמ' 615.

קביעה דומה לגבי העילות להיתר חרם דרבינו גרשום מופיעה בדברי השופט חיים כהן.²⁵⁹ לא נכנס כאן לשאלת נכונות הדברים מבחינה הלכתית,²⁶⁰ אך גם לא ניתן להימלט מן העובדה שהשופטים סבורים שכפי שפירוד ממושך אינו עילה למתן היתר נישואין הוא גם אינו עילה המאפשרת לגרש אשה בניגוד לרצונה.²⁶¹ זאת ועוד, בדבריהם עולה באופן ברור הנימוק לפיו לא יתכן להכיר בישראל בפירוד ממושך כעילה, כל עוד אין הוא מוכר ככזה במדינות בהן בוצעו הנישואין האזרחיים.²⁶² והנה, עניין זה שב ועלה בבית המשפט העליון בשנת 1969. בפרשת בורנובסקי עתרה אשה לבג"ץ בסיטואציה דומה: לאחר פירוד של למעלה מעשר שנים שהביא לחיובה בגט, קיבל בעלה היתר נישואין. אולם הפעם קבעו שלושת שופטי בג"ץ כי לא יתערבו בהיתר שקיבל הבעל.²⁶³ בשונה מן הזוג שטרייט, כאן נישאו בני הזוג כדת משה וישראל, אולם כאמור נקודה זו אינה אמורה להיות משמעותית, לפחות לאור טיעונו של השופט זילברג שצוטט לעיל²⁶⁴ (להפך). כאן – בניגוד למקרה שטרייט – מדובר בנישואין שחרם דרבינו גרשום ודאי חל עליהם). בכל זאת, זילברג שישב בראש ההרכב סבר שיש לבטל את הלכת שטרייט, וכי לא יהיה זה נכון להגביל את יכולת השימוש של בתי הדין בהיתרי נישואין כאשר הם רואים לנכון לעשות בהם שימוש.

כידוע, פרשת בורנובסקי זכתה ב-1971 לדיון נוסף בהרכב של חמישה שופטים. שניים מן השופטים שישבו בבג"ץ שטרייט ישבו גם בו: חיים כהן ואליהו מני. כהן היה השופט היחיד בהרכב של הדיון הנוסף שסבר שאין לשנות את הלכת שטרייט, וכי הפירוד הממושך אינו עילה למתן היתר נישואין. אולם, אפילו מדבריו עולה במפורש כי הבעיה נעוצה לדעתו במתן ההיתר, אך לא בעילה. במילים אחרות: לדיון במקרה זה יכול וצריך היה ביה"ד לכפות את האשה לקבלת גט בגין הפירוד הממושך, אך לשון החוק המאפשרת לו כפייה זו אינה מאפשרת מתן היתר נישואין לבעל.²⁶⁵ לעומתו, מני מודה כי עמדתו בפרשת שטרייט בטעות יסודה, והוא הצטרף לדעת הרוב שהוביל הנשיא אגרנט.²⁶⁶ אגרנט מצביע על הפגמים שנפלו לדעתו בהלכת שטרייט וקובע כי יש לבטלה, אך לענייננו חשובה במיוחד תמיכתו בעמדת ביה"ד לפיה חיוב הגירושין, ובעקבותיו היתר הנישואין לבעל, ניתנו בצדק רב.²⁶⁷

²⁵⁹ שם, 613.

²⁶⁰ אין ספק שיש פוסקים, גם אשכנזים, הסבורים שניתן להתיר חדר"ג גם במקרה של פירוד או בכל מקרה שביה"ד סבור שהוא נחוץ. ראו הפניות בדברי הרב לאו בערער (גדול) 992236/1 (17.5.2015).

²⁶¹ הדברים מפורשים בדברי השופט כהן, לעיל ה"ש 256, בעמ' 612. אין ספק שכך סבר גם השופט זילברג שעמד על כך שהחרם של רבינו גרשום האוסר לגרש אשה בעל כרחיה חמור בהרבה מהחרם האוסר נישואי אשה שניה (ראו דבריו בבג"ץ 235/68 ר' ב' נ' הרבנים הראשיים ו-3 אח', פ"ד כ 462, 471 (1969)).

²⁶² השופט כהן, שם, בעמ' 613; השופט זילברג, שם, בעמ' 627 ("ולא ייתכן כי מדינת ישראל תשמש תליתלפיות לכל בעל "אזרחי" הרוצה להיפטר מאשת נעוריו").

²⁶³ בג"ץ 235/68, לעיל ה"ש 261.

²⁶⁴ הטענה שמקרה זה שונה ממקרה שטרייט בשל העובדה שהאחרונים נישאו לפי חוקי מדינה אחרת שיש לכבדם אכן עולה בדבריו של השופט בנימין הלוי, שם, עמ' 473.

²⁶⁵ ד"נ 10/69 בורנובסקי נ' הרבנים הראשיים לישראל, פ"ד כה (1) 14, 18–21 (1971). ביה"ד כמוכן העדיף את מתן ההיתר על פני כפיית האשה. ראו לעיל ה"ש 261.

²⁶⁶ שם, עמ' 52.

²⁶⁷ שם, עמ' 48. ראו גם בעמ' 51. בעמ' 49 הוא מביע את צערו על כך שסיבה מוצדקת זו לגירושין אינה מופעלת כאשר הבעל הוא הסרבן. אכן, כפי שראינו, באותה עת עדיין לא נעשה שימוש בשיטת רי"ו. דומה שכיום תחושה זו לגבי אפליית האשה במקרה של פירוד ממושך כבר מוצדקת הרבה פחות.

שכן החיוב בגירושין, שהוטל על הצדדים, מבוסס על עובדת קיום המצב ההרוס לחלוטין של חיי הנישואין במשך זמן רב ועל עובדת הפירוד הארוך שביניהם, ללא תקווה לתיקון חייהם המעורערים.

השינוי שחל בתפיסתו של בית המשפט העליון לגבי הצדקת הגירושין במקרה של 'מות הנישואין' ניכר גם בפרשת שמואל משנת 1985.²⁶⁸ בדומה לפרשת שטרייט, גם כאן מדובר היה בבני זוג שנישאו בנישואין אזרחיים. האשה חויבה בגט בביה"ד הרבני, ואז עתרה וטענה כי לבית הדין אין סמכות לדון בתביעת הגירושין של בעלה. טענותיה והדרך בה נדחו אינן מענייננו. החשיבות קיימת בדבריו של השופט (כתוארו אז) ברק אשר מדגיש, בניגוד לאמור בבג"ץ שטרייט, כי 'מות הנישואין' הוא בהחלט עילה ראויה. לאור דברי ביה"ד כי "לא נראה שבמצב הפירוד שביניהם כיום יש מקום להמשך חיי שלום, או לשקם את חייהם בשותפות להבא", הרי שאין מקום להתערבות בג"ץ בשל החשש כי העילה היחידה לחיוב האשה בגט הייתה עובדת הנישואין האזרחיים.²⁶⁹ מי שעמד באופן יפה על השינוי שחל בתפיסתו של בית המשפט העליון בין פרשות שטרייט ושמואל הוא פרופ' פנחס שיפמן.²⁷⁰ לדבריו, ההבדל בין פסקי הדין נובע ככל הנראה מאימוץ "הגישה הכובשת יותר ויותר את הלבבות בשיטות משפט מערביות [ו]היא, שגירושין אינם צריכים להינתן על יסוד אשמתו של הנתבע כי אם על יסוד כשלון הנישואין ללא תקנה".²⁷¹ תפיסתו זו של בית המשפט העליון לגבי 'מות הנישואין' כעילת פירוד מוצדקת עולה גם בהקשרים כלכליים, אך לא כאן המקום להאריך בכך.²⁷² האם מופרך יהיה להניח שהתהליך של עליית תפיסת 'מות הנישואין' המשתקף במשפט הישראלי לא פסח גם על בית הדין הרבני?

עלייתה של עילת 'מות הנישואין' ניכרת באופן בולט גם בשיח ההלכתי בארה"ב. גדול פוסקי ארה"ב, הרב משה פיינשטיין, כתב בשנת 1977 תשובה הלכתית קצרה ונעדרת כל מקור הלכתי:²⁷³

ובדבר איש ואשה שזה הרבה שנים שלכא [=שאין] שלום בית, וכבר שנה וחצי דרים במקומות מופרדים, וכבר ישבו ב"ד חשוב ולא עלה בידם לעשות שלום ביניהם... אז מדין התורה באופן כזה מוכרחין להתגרש ואין רשות לשום צד לעגן, לא הבעל את אשתו ולא האשה את הבעל.

ואכן, גם בקרב בתי דין שונים בארה"ב הולכת ורווחת הגישה לפיה 'מות הנישואין' היא עילה לחיוב גט.²⁷⁴ הדבר ניכר במיוחד בהסכם קדם הנישואין למניעת סרבנות גט הרווח בארה"ב.²⁷⁵

²⁶⁸ בג"ץ 148/84 שמואל נ' בית הדין הרבני האזורי בתל-אביב, פ"ד לט (4) 393 (1985).

²⁶⁹ שם, עמ' 398.

²⁷⁰ פנחס שיפמן "על הזכות להתגיר, על הזכות להתגרש ועל חובת ההכרעה" משפטים טז 212, 227-221 (1986).
²⁷¹ שם, עמ' 225. ראה גם דבריו במאמרו: פנחס שיפמן "דיני משפחה אזרחיים שיצאו מן הארון: על תרומתו של הנשיא ברק לדיני המשפחה" ספר ברק - עיונים בעשייתו השיפוטית של אהרן ברק 575, 587 (2009).

²⁷² ראו למשל: פנחס שיפמן "על המשפחה החדשה: קווי פתיחה לדיון" עיוני משפט כח 643, 654-655 (2005).
²⁷³ הרב משה פיינשטיין שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק ד, סימן טו. תשובה זו מצוטטת במספר פסקי דין רבניים לצד שיטות ר"י ורח"פ. ראו למשל: תיק 289160/5, לעיל ה"ש 183.

²⁷⁴ A. YEHUDA WARBURG, RABBINIC AUTHORITY: THE VISION AND THE REALITY vol. 2 207 (2016).
²⁷⁵ להרחבה ולניתוח של הסכם זה ראו רדזינר, לעיל ה"ש 110, והמקורות הרבים המובאים שם. נציין כי ארגון הרבנים הגדול ביותר בצפון אמריקה – the Rabbinical Council of America (=RCA) קבע כי אסור לחבריו לערוך קידושין ללא חתימה על הסכם זה. ראו: Rabbinical Council of America, A Powerful Advance to Prevent Using Jewish Law to Cause Human Suffering (Sep. 22, 2016), <https://goo.gl/bBTfB2>, במאמרו של רדזינר אף הוסבר כי גם דיינים ישראלים התומכים בשיטת ר"י מתנגדים להסכם, וזאת בשל העובדה שהוא אינו דורש חיוב בגט בביה"ד. ראו שם, עמ' 41.

בקצירת האומר נציין כי ההסכם מחייב את הצדדים להופיע בפני בית הדין של אמריקה (=BDA), ומחייב את הבעל לשלם לאשתו סכום מזונות של 150 דולר ליום מעת הפירוד ועד מתן הגט (אלא אם האישה עצמה אינה משתפת פעולה עם בית הדין). והדבר נועד כמובן להטיל עליו לחץ כספי ניכר שיגרום לו לתת את הגט. מעצביו של ההסכם, מן הרבנים הבולטים באורתודוקסיה האמריקאית, אינם מסתירים את העובדה שההסכם אימץ את רעיון 'מות הנישואין' מן המציאות המשפטית והחברתית האמריקאית, ועל כן אינו דורש אשמה כלשהי (גם אם לא ניתן להתעלם מכך שחלקם מעלים את החשש שמדיניות גירושין שמרנית בבית הדין תגרום לבני זוג להסתפק בגירושין האזרחיים).²⁷⁶ כך למשל כתב הרב יונה רייס שמכהן כיום כאב ביה"ד של שיקגו, המציע הגדרה מודרנית ורחבה למונח 'עגונה':²⁷⁷

An agunah, broadly defined, is a woman who is no longer in a functional marriage and who cannot remarry because her husband cannot or will not give her a get and is also not known to be dead. As a general rule, a marriage is no longer functional and a get should therefore be given in any case where a husband and wife no longer desire to live together as husband and wife or if a beit din concludes that there is no chance for shalom bayit [reconciliation] between them... even if one party acts wrongly to the other, it is **never** correct for either the husband to withhold a get or for the wife to refuse a get when a marriage is clearly over...

ושוב, נדגיש שאין אנו טוענים להשפעה ישירה. ברי לנו כי סביר למדי שהדיינים לא עקבו אחרי שינוי חוקי הגירושין בעולם ולא קראו מחקרים על כך. עם זאת, המגמות שחלו בעולם המערבי השפיעו גם על תפיסתו של חלק לא מבוטל מן האוכלוסייה היהודית בארץ, אוכלוסייה הכפופה בדיני הנישואין והגירושין שלה לבתי הדין הרבניים, מרצונה או שלא מרצונה, וכן על השיח המשפטי בישראל ועל הפסיקה ההלכתית בארה"ב. בבואם לחפש מקור שיוכל להצדיק את הפירוד הממושך כעילת גירושין, יכולים היו הדיינים שחפצו בכך לסמוך על שיטת רי"ו ש'נתלתה' במקרה או שלא במקרה זה לא מכבר. לעיל הסברנו במה היה יתרונה הגדול של שיטה זו.

²⁷⁶ רדזינר, שם, עמ' 33–37. המאמר גם עומד בהרחבה על כך שהחשש הנזכר למעלה הוא טיעון מרכזי בקרב פוסקים הסבורים שההסכם אינו ראוי לשימוש בישראל, בה אין מערכת גירושין אזרחית. עם זאת, הוא גם עומד על קולות אחרים הטוענים שגם בישראל אין מניעה של ממש לפתיחת חיים זוגיים ללא גט (שם, עמ' 21–31).
²⁷⁷ Jonathan Reiss, *Jewish Divorce and the Role of Beit Din*, Jewish Action (1999) <https://goo.gl/zMWrhf>

ההדגשה במקור.

בפסה"ד המכונה 'פס"ד בני נח',²⁷⁸ השווה הרב דיכובסקי בין הדרך בה הלך ביה"ד במקרה שלפניו,²⁷⁹ בו נישאו הצדדים אזרחית, ובין דרך פעולתו בגירוש זוג שנישא כהלכה. בעניין אחד הוא מצא דמיון:

הוברר לנו, ששלום לא ישכון בין הצדדים. קיימת התנגדות חריפה מצידו של האיש להמשך המצב הפורמלי של נישואין, ואין טעם להשאיר את הצדדים במצב של קשר על גבי הנייר בלבד. העילה לקביעת פירוד בין הצדדים היא "תום הנישואין". שני הצדדים יודעים היטב שנישואיהם הגיעו לידי סיום, וכי השלום מהם והלאה. **יצוין שגם בנישואין כדת משה וישראל מהווה המצב של פירוד מוחלט וחוסר סיכוי לשינוי, עילה למתן פסק דין לגירושין.**

ניכר שדברים אלה התקבלו על דעתו של נשיא בית המשפט העליון השופט אהרן ברק.²⁸⁰ מצד אחד הוא אכן תומך בעילת הגירושין של 'תום/מות הנישואין', ומצד שני הוא קובע שאין לאפשר "גירוש חפוזים ונמהרים", ואף הוא משווה בין הנישואין האזרחיים לנישואין כדמויי:

על בית הדין לעשות מאמץ להיכנס לעובי הקורה. עליו לקבל תמונה מלאה על מערכת היחסים במשפחה. עליו לבדוק שאכן הקרע בין בני הזוג אינו ניתן לאיחוי, עד כדי הרס חיי הנישואין. יש לבחון את עומק המשבר. אין לדחוף את הצדדים להלך רוח של פירוק המשפחה. יש למצות את האפשרות להשכין "שלום בית" בין בני הזוג, כמקובל בתביעות גירושין בין בני זוג שנישאו כדת משה וישראל. תקופת הביניים של הבירור בבית הדין עשויה היא עצמה, במקרים מסוימים, לצנן את להיטות בן הזוג לפירוק הנישואין...

על-פי רוב, סירוב להעניק סעד של גירושין אינו מאחה את הקרע בין בני הזוג. יש לאפשר התנתקות מקשרים הרוסים... אין לראות עוול בגירושין לפי דרישתו של אחד מבני הזוג כאשר התא המשפחתי התפרק בפועל וחיי הנישואין התרוקנו מתוכנם. גישה זו מאזנת כראוי בין הצורך להגן על יציבות הנישואין, מחד גיסא, ועל חירות הפרט בעיצוב חייו האישיים, מאידך גיסא.

על רקע עלייתה של שיטת רי"ו, שיטה המדברת על אפשרות של "התנתקות מקשרים הרוסים" מחד, אך מציעה "תקופת ביניים" כדי שלא "לדחוף את הצדדים להלך רוח של פירוק המשפחה", הדמיון שמציעים הרב דיכובסקי והנשיא ברק בין דרך גירושין אזרחית מקובלת ובין גירושין מנישואין כדמויי מובן לגמרי.²⁸¹

²⁷⁸ ערעור (גדול) 4276/03 (11.11.2003).

²⁷⁹ אין אנו טוענים שכך הוא אכן עשה בפועל. כידוע, פס"ד זה נכתב למען בית המשפט העליון ומתוך חשש לסמכויות ביה"ד וספק עד כמה הוא בכלל מייצג את תפיסת הדיינים (כולל אלה שכתבו אותו), לרבות לעניין עילת הגירושין מנישואין אזרחיים המוצגת בו. ראו: רדזינר, לעיל ה"ש 257.

²⁸⁰ בג"ץ 2232/03 פלוגית נ' בית הדין הרבני האזורי ת"א-יפו (21.11.2006), פסקאות 36–39. לדיון בשיטתו ראו שחר ליפשיץ "דיני המשפחה בעידן האזרחי: מדיני הנישואין של מי שנשאו מחוץ לגבולות המדינה אל היום שאחרי כינונם של נישואים אזרחיים בישראל" **משפט ועסקים** י 447, 481–475 (תשס"ט).

²⁸¹ השוו: וסטרייך, לעיל ה"ש 55, בעמ' 92, 95–97.

גם אם בבתי הדין עדיין קיימת אופוזיציה, בשתיקה או בגלוי, לשיטת רי"ן, הרי שלא ניתן להתעלם מעלייתה המהירה וממשמעותה הדרמטית. עצם העובדה שבתי דין מדברים לפי תומם על חיוב בגט ואף הפעלת סנקציות אך ורק בגין עיגון בן הזוג,²⁸² ואין זה משנה אם מדובר באיש או באשה, היא חידוש חשוב שקשה להמעיט בערכו. יתכן שאילו הייתה מודעות ציבורית רחבה להתפתחות משמעותית זו, חלק מן הביקורת כלפי בתי הדין היה מוקהה, ואמון המתדיינים בו היה משתפר.²⁸³

ברור שהגירושין היום 'קלים' הרבה יותר משהיו בעבר, וכפי שראינו דבר זה הוא לצנינים בעיני הסבורים שהדבר מנוגד למסורת המקובלת לדעתם בעם ישראל ומהווה חיקוי לגירושין המקובלים באומות העולם. דברים אלה באים לידי ביטוי באחד החיבורים החריפים שיצאו בשנים האחרונות כנגד בתי הדין הרבניים הרשמיים, חיבור אשר טענתו המרכזית היא שהדיינים המכהנים בהם מסדרים ביד קלה גיטין מעושין ופסולים ולכן מן הראוי לפנות לבתי דין פרטיים:²⁸⁴

וכאן המקום להתריע על "דיינים מטעם" שכשהבעל והאשה מרדו זה על זה ושניהם אינם חפצים בחיי נשואין הם מחייבים את הבעל בגט, ומטילים עליו הגבלות חמורות (שכמבואר לעיל... דינם ככפייה גמורה). והם מסתמכים על דבריו של רבינו ירוחם (מישרים נתיב כג ח"ח) שכתב בזה"ל...

ושוכחים דיינים אלו שרבינו ירוחם בזה הוא דעה יחידה [=יחידה] שלא הובאה בשאר ראשונים ובפוסקים כלל... בתיקים רבים העו"ד או הטוען רבני בשיטת "העתק הדבק" במחשב, בכל סיכום דיון טורחים להביא את רבינו ירוחם כיון שהניסיון הראה להם שאצל "דיינים" מסויימים זה עובד להביא "לפסק" של חיוב גט, ואוי לאותה בושה...

ועל כן כאשר האשה מגישה תביעת גירושין שכמעט בכל המקרים היא כבר מורדת, אין צריך לומר שאם הבעל רוצה שלום בית, דאין כפייה אפילו לרבינו ירוחם, אלא אפילו כאשר הבעל ג"כ אינו מעוניין בשלום, והרי זה מרדו זה על זה, אין בזה דין כפייה ואפילו לא חיוב להכרעת הפוסקים (דלא כרבינו ירוחם).

אנו כמובן איננו שותפים למסקנותיו של מחבר זה, שלדידו גם בעילות חמורות הרבה יותר לא ניתן לכפות,²⁸⁵ אולם אם נתעלם מן הטון, הרי שהעובדות שהוא מביא על החידוש שיש בשיטת רי"ן, על המקרים הרבים שניתן לעשות בה שימוש ועל משמעותה ברבים מבתי הדין קשה מאד לחלוק.

²⁸² ראו למשל תיק (חיפה) 586006/4 (23.8.2011); תיק (צפת) 832258/1 (18.5.2012).

²⁸³ ביקורת בולטת שהועלתה כנגד בתי הדין בשנים האחרונות מצויה בסרט גט - המשפט של ויויאן אמסלם של האחים שלומי ורונית אלקבץ משנת 2014 ובדיון הציבורי שעורר. הסרט עוסק בקוצר ידו של ביה"ד לסייע למסורבת גט במקרה מובהק של 'מות הנישואין'. בתגובה עליו אמר מנכ"ל בתי הדין הרבניים עוה"ד שמעון יעקבי, ובצדק לדעתנו, כי המציאות ברבים מן ההרכבים שונה מזו המתוארת בסרט וכי "במהלך השנים חלו שינויי גישה אצל הדיינים" המחייבים גט במקרים דומים לזה המוצג בסרט, בין היתר על סמך שיטת רי"ן (ליאת נטוביץ קושיצקי "סורגים שקופים" מוסף צדק - מקור ראשון 1, 898, 5 (24.10.2014)).

²⁸⁴ (ללא שם מחבר) **משפטי ישראל: איסור הליכה לבתי משפט ולבתי הדין הרבניים הפועלים לפי חוקי המדינה** קמח-קמט (תשע"ג). ראו גם שם, עמ' קלט-קמ. על חיבור בעייתי זה ראו רדזינר, לעיל ה"ש 236, בהערה 152.

²⁸⁵ ראו למשל שם, עמ' צט-קז לגבי איסור כפיית גט בגין אלימות קשה ומוכחת של הבעל.